విషయానుక్రమణిక.

సంఖ్య.	విషయములు.	మూలము.	తాత్పర్యము.
52	అనిరూఢాగ్ని	13	13
53	ఆజ్యసంస్కారము	,,	14
54	గ్రంథాంతరమునందు	,,	14
55	స్రుక్స్రువసంమార్జనము	14	14
56	ఇధ్మలక్షణము	,,	15
57	పరిధులనాసాధించుట	15	16
58	పరిషేచనము	,,	,,
59	గ్రంథాంతరమందు	,,	,,
60	ఇధ్మప్రక్షేపణము	16	16
61	ఆఘారహోమము	,,	17
62	చక్షుస్సులు	,,	17
63	ముఖాహుతి	,,	17
64	స్రుక్స్రువములను ధరించురీతి	17	17
65	ఆహుతిలక్షణము	17	18
66	ఆహుతిప్రమాణము	,,	,,
67	హోమముద్రలయొక్క లక్షణము	,,	,,
68	స్రువాహుతి	18	18
69	నిలుచుండిచేయదగు హోమము	18	19
70	గ్రంథాంతరమునందు	,,	,,
71	అనూజసమిధను ఇధ్మసన్నాహమును అగ్నియందుంచుట	,,	,,
72	మఱియొకవిశేషము	19	19
73	జయాదిహోమము	19	20
74	ప్రయోగసారమునందు	,,	,,
75	గ్రంథాంతరమందు	,,	,,
76	రాష్ట్రభృద్ధోమము	,,	,,
77	గ్రంథాంతరమునందు	20	20

విషయములు సమాప్తము.

అయ్యా!

యాజ్ఞికులవద్ద ప్రాచీనతాళపత్రిస్థిత కపర్దికారికలు యింకను కొందరివద్దయుండవచ్చును మాకుంబంపించినచో పునర్ముద్రణంబున నవీనవిషయములుగూడ యిందుచేర్పబడును.

ఓం పరబ్రహ్మణేనమః.

స్మార్తకపర్దికారికావళిః.

శ్లో॥ స్మార్తకర్మసు యేతూక్తాః కపర్ద్యాద్యైర్మహాత్మభిః।
గ్రంథాస్తాన్ సమ్యగాలోచ్య లిఖ్యన్తేకారికాః క్రమాత్ ॥

షోడశకర్మాణి.

శ్లో॥ గర్భాధానంపుంసువనం సీమంతోన్నయనంతథా। జాతనామాన్నచౌలాని మౌంజీవ్రతచతుష్టయం॥ గోదానాఖ్యంస్నాతకంచ వివాహః పైతృమేధికం। షోడశైతానికర్మాణి సమంత్రంకారయేత్తతః॥

పుణ్యాహవిధిః

శ్లో॥ శాంతికేపౌష్టికేచైవ శుభేవాఽప్యశుభేఽపిచ। ఆదౌచసర్వకార్యేషు పుణ్యాహంకారయేత్తతః॥ గర్భాధానేవివాహేచ పుంసువేజాతకర్మణి। నామోపాకరణేస్నానే ఏతేషూత్సర్జనేష్వపి॥ బ్రాహ్మణాన్భోజయేదన్తే వాచయేదాశిషస్తథా । సీమంతోన్నయనేచైవ అన్నప్రాశనచౌలయోః॥ ఉపాయనేచగోదానే ఆదావేవవిశేషతః। బ్రాహ్మణాన్భోజయిత్వాథ ఆశిషోవాచయేత్తథా॥

శుభకాలః.

శ్లో॥ నవభాగమహఃకృత్వా తత్రయుగ్మాంశకాస్తుయే।
అశ్లీలసంజ్ఞాస్తువిద్యాదోజాఃపుణ్యాహకాశ్శుభాః॥

వధూప్రవేశనమ్.

శ్లో॥ పుణ్యాహవాచనేచైవ సంకల్పేషుతథైవచ । ఆశీర్వచనకాలేచ నిత్యోపాసనకర్మణి॥ రక్షాబంధనకాలేచ పత్న్యోయోక్త్రవిమోచనే। ఏతేషూత్తరతస్తిష్ఠేద్వధూరన్యత్రదక్షిణే। ఆవాం కర్మణినిత్యహోమసమయే పుణ్యాహసంకల్పయోః । స్థాలీపాకాగ్రాయణయోక్త్రమోచన పునస్సంధానశయ్యోత్సవే। ఏతేష్వాద్యచరాచవిప్రపతితా స్వాశీష్షురకాధృతౌ తిష్ఠేదుత్తరతోవధూః స్మృతివశాదన్యత్రచేద్దక్షిణే। పాదప్రక్షాళనేచైవ మధుపర్కస్యప్రాశనే। కన్యాస్వీకృతికాలేతు శోభన

ద్రవ్యధారణే । ధ్రువోర్మార్జనకాలేచ కన్యామూర్ధ్న్యభిషేచనే। మౌక్త్రిస్యావేష్టనేకాలే మాంగల్యస్యచధారణే। వధ్వాస్తండులసంప్రాప్తౌ వరోవారుణదిఙ్ముఖః॥

సంకల్పః.

శ్లో॥ నీయమానోద్విజైస్సార్థ ముపవిశ్యాసనేయథా ।
ప్రాణానాయమ్యసంకల్ప్య పుణ్యాహంకర్మనిర్దిశేత్॥

పుణ్యాహకలశస్థాపనమ్.

శ్లో॥ చరందక్షిణతస్తస్య స్థిరముత్తరతస్తథా। శుభకర్మణిసర్వత్ర తర్పణంచోత్తరేదిశి॥ చరంతుదక్షిణేభాగే కలశంస్థాపయేద్బుధః। అచలంవామభాగేతు పుణ్యాహేకలశద్వయం॥ తజ్జలంప్రోక్షణార్థం స్యాత్తత్పాత్రింనతుచాలయేత్ । చలనంయత్తుమాధ్యేన పునఃకరణ మాచరేత్॥ అరిష్టనిరసనంచైశే శామ్యఘోరాణినైఋతౌ । అన్య దిక్షుక్షిపేచ్చైవ కర్తురాయుఃక్షయోభవేత్॥

నాందీముఖమ్.

శ్లో॥ నాందీశ్రాద్ధంపితాకుర్యా. దాద్యేపాణిగ్రహేపునః । అత ఊర్ధ్వంప్రకుర్వీత స్వయంనాందీముఖంవరః ॥ పిత్రోస్తుజీవతోఃకుర్యా త్పునఃపాణిగ్రహంయదా। పితుర్నాందీముఖశ్రాద్ధః నోక్తస్తస్యమనిషిభిః॥ ఉక్తకాలేవివాహాంగం కుర్యాన్నాందీముఖంపితా। దేశాంతరే వివాహశ్చేత్తత్రిగత్వాభవేదిదం॥ నాందీముఖంవివాహాదౌ శ్రాద్ధే పాకపరిక్రియా। నిమంత్రణంవాశ్రాద్ధేషు ప్రారంభఃస్యాదితిస్మృతిః॥ మాతుఃశ్రాద్ధంతుపూర్వంస్యా త్పితౄణాంతదనంతరం। తతోమాతా మహాదీనాం వృద్ధిశ్రాద్ధత్రయంస్మృతం । నాందీముఖేవివాహేచ ప్రపితామహపూర్వకం ॥ నామసంకీర్తనేద్విద్వా నన్యత్రపితృపూర్వకం । అస్మదాద్రిపంతిలాన్దర్భా నపసవ్యంతథైవచ। నాందీశ్రాద్ధే త్యజేద్విద్వాన్ వృద్ధపూర్వంతుసర్వదా ॥ ఉపాయనాదిస్నానాంత కర్మస్వభ్యుదయక్రియాం । పితాకుర్యాత్తదూర్ధ్వంతు పరిణేతా యథావిధి॥

అథాపరో విశేషః.

శ్లో॥ నాందీశ్రాద్ధంపితాకుర్యా త్పుత్రీపుత్రవివాహయోః।
ఉత్తరేషువివాహేషు స్వయంకుర్యాత్తునాందికమ్॥

(ప్రమీతపితృకస్య నాందీముఖే దేవతానియమః)

శ్లో॥ అసగోత్రఃసగోత్రోవా యఆచార్యఉపాయనే।
సతూపనీయపిత్రాది నుద్దిశ్యాఽభ్యుదయంచరేత్।
కన్యకాయాఅయంమార్గోమునిభిస్సముదీరితః॥ (ఇత్యాపస్తంబః)

అన్యచ్చ.

శ్లో॥ ఉపనీతౌతుపిత్రాదే రభావేఽన్యంనియోజయేత్। ఆచార్యపితర స్తత్ర వృద్ధిశ్రాద్ధేతుదేవతాః॥ పిత్రైవోపనయేత్పుత్రాన్ తదభావేపితుఃపితా। తదభావేపితుర్భ్రాతా తదభావేతుసోదరః॥ వివాహస్నానగోదానే నాందీశ్రాద్ధంవిధీయతే। వరస్యైవతుకర్తవ్యం నసందేహఃకపర్దినా॥

శ్లో॥ వివాహేకన్యకాయాశ్చ వరస్యాఽపిగృహేషుచ।
నాందీశ్రాద్ధంతుపూర్వేద్యు రవశ్యంస్మృతిశాసనాత్।
ఆధానేసోమయాగేచ తతశ్చాఽభ్యుదయంస్మృతమ్॥

మాతరిరజస్వలాయాఃవిశేషః.

శ్లో॥ నాందీముఖాన్తేయదిలగ్నపూర్వే వటోశ్చమాతాచరజఃస్వలాస్యాత్। నచౌలమౌంజీవ్రతబంధనంచ కుర్యాద్వివాహంనచ సంశయోత్ర॥

నాందీముఖనిమిత్తాని.

శ్లో॥ సీమంతవ్రతచౌలనామకరణే ష్వన్నస్యచప్రాశనే స్నానాధానవివాహయజ్ఞతనయోత్పత్తిప్రతిష్ఠాసుచ। పుంసూత్యావసథప్రవేశనసుతస్యాలోకనాద్యాశ్రమస్వీకారక్షితిపాభిషేకదమితా। ద్యర్త్థాచ నాందీముఖం సర్వర్ద్ధికరకర్మభ్యఃపూర్వేద్యుః సద్యఏవవా। బ్రాహ్మణాన్ భోజయేదష్టౌహిరణ్యేనాదనేనవా। తతఃకుర్యాత్స్వయంకర్మ స్వగృహ్యోక్తవిధానతః। ద్విజైరేవంసదాకార్యం నాన్యశాఖానుసారతః। బహ్వల్పంవాస్వగృహ్యోక్తం యస్యకర్మప్రచోదితం। తస్య

తావతిశ్రాద్ధే కృతేసర్వంకృతంభవేత్ । గణశఃక్రియమాణానాం మాతృవర్గాత్మపూజనం । నాందీశ్రాద్ధంభవేదేకం హోమమంత్రాః పృథక్ పృథక్ ॥

అపరోవిశేషః

శ్లో॥ యదిదర్శేతుసంప్రాప్తే నాందీశ్రాద్ధఃకథంభవేత్ ।
దర్శశ్రాద్ధంతునిర్వర్త్య వృద్ధిశ్రాద్ధమతఃపరమ్ ।

జీవపితృకస్యవిశేషః.

శ్లో॥ యేభ్యఏవపితాదద్యాత్తేభ్యోదద్యాత్స్వయంసుతః । గ్రంథాన్తరే నాందీముఖే కర్మణిసంప్రవృత్తే పితాయదాజీవతియస్యపుంసః। యేభ్యశ్చదద్యాత్స్వపితాచ తద్వత్తేభ్యశ్చదద్యాదితిశాస్త్రసిద్ధం॥

శ్లో॥ యదాశిషాంస్మృతివిహితంహి వాచనం తదంతతోభవతివివాహకాదిషు । క్రియాయతస్త్వుపనయనాదికేషుచ తథైవతద్ద్విజవరభోజనంభవేత్ ॥

శ్రాద్ధద్వయమ్.

శ్లో॥ శ్రాద్ధద్వయంస్మృతంవృద్ధౌ వృధాశ్రాద్ధత్రయంస్మృతం। ఏకైకస్యతుయుగ్మంస్యా న్మాతామాతృగణత్రయే । వైశ్వదేవౌ సత్యవసూ యుగ్మోక్తౌపిత్రోస్తయోరపి । లేపభాజశ్చతుర్థాద్యాః పిత్రాద్యాఃపిండభాగినః । నాందీముఖేతుపితర స్సప్తమాముపరిస్థితాః॥

విశ్వేదేవాః

శ్లో॥ దక్షస్యదుహితాసాధ్వీ విశ్వానామప్రకీర్తితాః।తస్యాఃపుత్రా మహావీర్యా విశ్వేదేవాస్త్రయోదశ। ఇష్టిశ్రాద్ధేదక్షక్రతూ।సంకీర్త్యౌ వైశ్వదేవకౌ। నాందీముఖే సత్యవసూతీర్థే ధురివిలోచనా। పురూరవార్ద్రవౌచైవ పార్వణేసముపస్థితే । హేమశ్రాద్ధేధనురుచీ సపిండే కాలకాముకౌ। ఏకోద్దిష్టేరుద్రసంజ్ఞో విశ్వేదేవాస్త్రయోదశ ॥

లౌకికాగ్నికర్మాణి.

శ్లో॥ చౌలజాతకగోదాన స్నానోపనయనవ్రతం । లాజహోమః సమిత్కార్యం లౌకికాగ్నావితిస్థితిః ॥

గ్రంథాన్తరే.

శ్లో॥ ఉపాయనే వివాహే చ చౌళోపాకర్మజాతకే।
స్నానే వ్రతేషు చతుర్షు లౌకికాగ్నిర్విధీయతే॥

ఔపాసనాగ్ని కర్మాణి.

శ్లో॥ పాకయజ్ఞే చ సీమన్తే పుంసువే వాస్తుకర్మణి।
ఔపాసనాగ్నావేతాని కుర్యాదాగ్రయణం తథా॥

అథాపరో విశేషః.

శ్లో॥ అష్టకాధ్యయనే చైవ గృహశాన్తిప్రవేశనే। నవాగారశ్చతుర్థీచ నిత్యహోమస్తథైవ చ। సీమన్తోన్నయనం శ్రాద్ధం సువనం పార్వణం తథా। ఔపాసనాగ్నావేతాని కుర్యాదన్యాని లౌకికే॥

అధికారిభేదేనాగ్నిభేదః.

శ్లో॥ దుస్స్వప్నభీతౌ యదివాఽద్భుతే చ వివాహవహ్నౌ జుహుయాద్గృహస్థః। సర్వాహి తే లౌకిక ఏవ కుర్యాద్యో బ్రహ్మచారీ స చ లౌకికాగ్నౌ॥

కాలభేదేన కర్తవ్యకర్మాణి.

శ్లో॥ అన్నప్రాశనమాతిథ్యం వివాహం వాస్తుకర్మ చ।
రాత్రావహని వా కుర్యాచ్ఛేషాణ్యహని కారయేత్॥

పీఠలక్షణమ్.

శ్లో॥ షట్సుప్రాదేశమాత్రం స్యాద్ద్విపంచాంగులిమాత్రకం।
ఆర్ద్రాగ్రతౌసమాయుక్తమిత్యేతత్పీఠలక్షణమ్।

ఆసనలక్షణమ్.

శ్లో॥ ఆధారార్థే కుమస్కృత్య కుశాగ్రేష్వాసనం తథా।
అక్షతైర్వా కుశైర్వాథ కల్పయేదాసనం నరః॥

స్థండిలలక్షణమ్.

శ్లో॥ ప్రాదేశతాలగోకర్ణాస్సద్వ్యాదియుతేతతే।
అంగుష్ఠే సకనిష్ఠే స్యాద్వితస్తిర్ద్వాదశాంగులః।
స్మార్తే కర్మణి సర్వత్ర అరత్నిస్స్యాత్తతో బుధః॥
వితస్తిస్తు తదర్ధకే వితస్తిన్యూనతో మానాదష్టహస్తోత్తరం నహి।

అంగుళప్రమాణం.

శ్లో॥ సహస్రకిరణాద్రశ్మి రణురేకంప్రచక్షతే । అణుత్రయసమాయుక్తం తిలమేకంప్రచక్షతే । తిలత్రయసమాయుక్తం యవమేకం ప్రచక్షతే । యవత్రయసమాయుక్తం మానాంగులముదాహృతం। అరత్నిమాత్రంకుర్వీత ద్వాదశాంగులమాత్రకం । అరత్నిద్వయసంయుక్తం హస్తమాత్రంప్రచక్షతే। హస్తద్వయసమాయుక్తం బాహుమేకంప్రచక్షతే । బాహుద్వయ సమాయుక్తం కోదండంతత్ప్రచక్షతే । కోదండస్యసహస్రేణ క్రోశకంతత్ప్రచక్షతే॥ గ్రంథాంతరే॥.

శ్లో॥ తిర్యగ్యవోదరాణ్యష్టౌ ఊర్ధ్వావాప్రీహయస్త్రయః।
మానాంగులమితిప్రోక్త మథవాఽంగులిరంగులమ్॥

ఉల్లేఖనమ్,

శ్లో॥ నశర్కరాభిర్ననఖై ర్నలోష్టైర్నచదారుణా । శర్కరాభిః పుత్రనాశో నఖైర్బంధువినాశనం । లోష్టేన కులనాశస్స్యా ద్దారుణా వ్యాధితోభవేత్॥ తస్మాత్సువర్ణ రజిత తామ్రైర్వాన్యతమేనతు।శకలేనాఽథదార్భేణవ్రీహీణాంవాయవైస్సహ॥ (శకలశబ్దఃశమీకాష్ఠపరః)

ఉల్లేఖన ప్రకారః.

శ్లో॥ అంగుష్ఠానామికాభ్యాంతు సంగృహీతేన సూత్రవిత్ ।
ఋజవస్సంతతం రేఖా విలిఖేత్తుయథావిధి॥

ఉల్లేఖననిమిత్తమ్

శ్లో॥ సర్వరత్నమయీభూమి స్సర్వతీర్థమయీ శుభా।
సర్వౌషధిసమేతాచ కిమర్థముపలేపనమ్।
ఇంద్రస్యవజ్రేణహతో వృత్రాసురమహాఘటః।
తస్యమేదోవశాచ్ఛన్నం తదర్థముపలేపనమ్॥

రేఖాధిదేవాః

శ్లో॥ ప్రాగగ్రాణాంతు రేఖాణాం ముకుందేశపురందరాః ।
రేఖాణాముదగగ్రాణాం బ్రహ్మావైవస్వతేందవః॥

రేఖాకరణప్రకారః.

శ్లో॥ ప్రాచీఃపూర్వముదక్సంస్థం దక్షిణారంభమాలిఖేత్ ।
అథోదీచీఃపురస్సంస్థం పశ్చిమారంభమాలిఖేత్ ॥

తత్రాపఃస్పర్శనమ్.

శ్లో॥ శకలాదినిరస్యాఽప ఉపస్పర్శనమాచరేత్ ।
ఛేదేనిరసనేభేదే కృతేత్వాత్మాభిమర్శనే ।
నైరృతరాక్షసరౌద్రపైతృకేవాఽప్యుదీరితే।
అమేధ్యకేశవేపాది స్పృశ్యేవాఽపఉపస్పృశేత్ ॥

ప్రోక్షణాదీనాంలక్షణమ్

శ్లో॥ అవాచీనేనహస్తేన కర్తవ్యంస్యాదవోక్షణం ।
ఉత్తానేనతుహస్తేన కర్తవ్యంప్రోక్షణంభవేత్ ।
అవాఙ్ముష్టిప్రకారేణ అభ్యుక్షణముదీరితమ్॥

శ్లో॥ అవాక్కరో ఽభ్యుక్ష్యనిధాయవహ్ని ముత్సిచ్యతే వోక్షణతోయశేషం । ప్రోక్తాయమన్యన్నిదధాత్యుదగ్వా యథా బహిఃస్యాచ్ఛపరిస్తరాణాం॥

అగ్నిప్రణయనమ్.

శ్లో॥ హోమస్థానేపురోభాగే స్థిత్వావహ్నింనిధాయచ । నమస్కృత్యతతోవహ్నిం హృదిధ్యాత్వాసమాహితః । పాణిభ్యాంపాత్రమాదాయ వ్యాహృతీభిర్నిధాయచ।తత్పాత్రేపూరయేత్తోయం పూజయేచ్చసువాసినీం। గంధపుష్పాక్షతాద్యైశ్చ తతోవహ్నింసమింధయేత్ । అగ్న్యానయనపాత్రేంచ ఆర్ద్రంకృత్వాసమాహరేత్ । అకృతేభ్రష్టహోమస్స్యా దాయుస్తత్రనపూర్యతే॥

అథ దూషితాగ్నిః

శ్లో॥ ఉభాయాంచమహాగ్నౌచ శూద్రాగ్నౌవిధవానలే । శరావే భిన్నపాత్రేవా కపాలేవోల్ముకేఽపివా।అగ్నిప్రణయనంకుర్యా ద్వ్యాధిమృత్యుభయావహం । కేశకీటాదిసంయుక్త మమేధ్యస్పర్శనాదిచ। చితిసంస్పృష్టయానాది సంస్పృష్టకరణాదిచ । చర్మాస్థివసమాంసాది పురీషంశుక్లమేవచ। ఉచ్ఛిష్టశుక్లవర్ణాదీ నవహ్నావినియోజయేత్॥

హోమలక్షణమ్.

శ్లో॥ బహుశుష్కేంధనేచాగ్నౌ సుసమిద్ధేవిధూమకే।
సాంగారేవేలిహానేచ హోతవ్యంనాఽన్యథాక్వచిత్ ॥

అగ్నిజ్వాల లక్షణమ్.

శ్లో॥ పిటకేనభవేద్వ్యాధిః శూర్పేణధననాశనం। పాణినామృత్యుమాప్నోతి కర్మసిద్ధిస్సుఖేనతు । ముఖేనాపిధమన్వ్యాది సంహితేనధమేత్తతః । ధమనీమంతరేకృత్వా తృణంవాకాష్ఠమేవవా । ముఖేనాఽగ్నింసమింధత ముఖాదగ్నిరజాయత॥

అగ్నిధ్యానమ్.

శ్లో॥ అథధ్యానంప్రవక్ష్యామి సాక్షాదగ్నేర్మహాత్మనః । ద్విశీర్షంత్వేకహృదయం చతుఃశ్రోత్రంద్వినాసికం । అన్యద్వయంచషణ్నేత్రం పింగలంసప్తహస్తకం । మేషారూఢంచతుశ్శృంగం బాలాదిత్యసమప్రభం । ఉపవీతసమాయుక్తం జటామకుటమండితం। దక్షిణేతుచతుర్హస్తం త్రిహస్తంవామపార్శ్వకే। స్రుక్స్రువౌచాక్షమాలాంచ అభయందక్షిణేకరే । తోమరంవ్యజనంచైవ ఘృతపాత్రంతుసవ్యకే। స్వాహాంతుదక్షిణేపార్శ్వే స్వధాందేవీంతథోత్తరే। దధానంపావకంధ్యాయే ద్దిద్ధంసర్వేషుకర్మసు॥

అగ్న్యభిముఖీకరణం.

శ్లో॥ ప్రాఙ్ముఖోహితతోహ్యగ్నిః ప్రాఙ్ముఖాశ్చైవఋత్విజః। ప్రాఙ్ముఖీహిపత్నీతాచ కథంప్రత్యఙ్ముఖోభవేత్ । ఏషహిదేవమంత్రేణ మంత్రిపూతేనవారిణా । హవ్యవాట్సలిలందృష్ట్వా భీతఃపత్న్యఙ్ముఖోభవేత్ ॥

అగ్నిభేదః.

శ్లో॥ అతఃపరంప్రవక్ష్యామి యథాగ్నింహ్యాహ్వయేన్నరేత్ । ద్వాత్రింశద్భేదతోవహ్నిః ప్రోక్తఃకర్మాంతరాశ్రయాత్ । పావకోనామకిలో హ్యగ్నిః ప్రథమస్సంప్రకీర్తితః । అగ్నిస్తుమరుతోనామ గర్భాధానేఽభిధీయతే । పవమానఃపుంసవనే సీమన్తేపుంసువస్తథా । శృంగీతుశోభనేనామ ప్రబలోజాతకర్మణి। పార్థివోనామకరణే భద్రోనిష్క్రమే

మణేస్స్మృతః । శుచిస్తుపాయశనే ప్రోక్తః సభ్యశ్చాప్లే ప్రకీర్తితః । జాతవేదోహ్యుపనయే సంభవస్తు వ్రతత్రయే । గోదానేనామతిస్సూర్యః సౌమ్యోవ్రతసమాపనే । పరిగ్రహోత్వావసథః బ్రహ్మాస్యాద్గార్హపత్యకే । అన్వాహార్యోభవేద్రుద్రో విష్ణురాహవనీయకే । పూర్ణాహుత్యామిడోనామ ప్రాయశ్చిత్తేకృపీటినః । వరదః శాంతికేప్రోక్తః పౌష్టికేబలవర్ధనః । వశ్యార్థేకామదోనామ కృష్ణావిద్వేషసాధనే । విద్యాదుచ్చాటనేధూమః స్తంభనేపింగలస్స్మృతః । ఏతత్కర్మకృతేనామ భేదాద్యజ్ఞానతోబలాత్ । యత్తుహోమ్యందదాత్యగ్ని తత్సర్వంనిష్ఫలంభవేత్ ॥

అగ్నేః సప్తజిహ్వాః

శ్లో॥ హిరణ్యాకనకారక్తా కృష్ణాచైనతుసుప్రభా । అతిరక్తాబహురూపా సప్తజిహ్వాః ప్రకీర్తితాః । వివాహేపశ్చిమాజిహ్వా జాతకర్మణిమధ్యమా । ఉపనీతోత్తరాజిహ్వా యామ్యాచపితృకర్మణి । ఆగ్నేయామ్యగ్నికర్మాణి ఈశాన్యాశాంతికర్మసు । పూర్వదిక్సర్వదేవార్థమేతద్ధోమస్యలక్షణం । సర్వద్రవ్యంహునేద్విద్వాన్ కనకాయాంసమాహితః । సర్వద్రవ్యాహుతింహుత్వా సర్వపాపైః ప్రముచ్యతే । హిరణ్యాయాంహునేదిధ్మ కనకాయాంఘృతంచరుం । రక్తాయాంమిధనీహోమః కృష్ణాయాంజలహోమకం । సుప్రభాయాంహునేత్సక్తుం సిద్ధార్థంబహురూపకే । తిలహోమోతిరక్తాయాం హునేదేవం విచక్షణః ॥

శ్లో॥ సధూమఃకర్ణమిత్యాహుః సకృజ్జ్వాలాతునాసికే । ధూమ్రజ్వాలాభవేన్నేత్రే ప్రజ్వాలాతుముఖంసదా । కర్ణాహుతిర్దరిద్రంచ మహాదుఃఖంచనాసికే । నేత్రయోః స్వామినోమృత్యు ర్ముఖే సంవర్ధతేప్రియం॥

పరిసమూహనమ్

శ్లో॥ కరేణతోయమాదాయ ప్రాగారభ్యప్రదక్షిణం ।
పరితోమార్జనంయత్తదాహుఃపరిసమూహనమ్ ।

పరిషేచనమ్:— (పరిధిపరిస్తరణపూజనేషు అంగులిప్రమాణం)

శ్లో॥ అష్టమేనవమేచైవ దశమైకాదశేతథా । సేచనంపరిధించైవప స్తరణంపూజనంక్రియాత్ ॥

అగ్న్యలంకరణమ్:— (మణిదర్పణే)

శ్లో॥ అగ్నేరభ్యర్చనంకుర్యా న్నామమంత్రైఃప్రయత్నతః । ఏకాదశాంగులే దేశే స్థండిలాద్యాసమంతతః । అగ్నయేనమఇంద్రాద్యై ర్దిశిథక్త్వా ప్రపూజయేత్ । హుతవహాంయచాగ్నేయాం నమస్సర్వత్రయోజయేత్ । హుతాశినేచయామ్యాంచ నైర్ఋత్యాకృష్ణవర్త్మనే । పశ్చాద్దేవముఖాయేతి సప్తజిహ్వాయవాయవే। వైశ్వానరాయోత్తరస్యా మీశాన్యాంజాతవేదసే । ఏవంసంపూజయేత్పశ్చాత్కార్యంకర్మసమారభేత్॥

పరిస్తరణవిన్యాసః

శ్లో॥ పరిస్తరణదర్భాంశ్చ పరిధినపిసంధిషు। ఉదీచ్యానధరాఙ్కుర్యాత్పిత్ర్యేకర్మణితూపరి । అగ్నింషోడశభిర్దర్భైః పురతస్తుపరిస్తరేత్। పరిస్తరణమన్యేషా మేవంసంఖ్యావిధీయతే॥

శ్లో॥ పాత్రాణాంతుద్విషట్కం స్యాత్ప్రణీతాసాదనంతథా । అష్టభిశ్ఛాదనంతస్య త్రిభిర్బ్రహ్మసనంభవేత్ । ద్వాతుదర్భాపవిత్రంస్యాత్తథాప్రత్యాసనస్యచ। సమ్మార్జనంత్రిభిర్దర్భై ర్జ్వలనస్యైకఉచ్యతే। పర్యగ్నికరణస్యైక మేవమష్టోత్తరంశతమ్॥

దర్భభేదాః.

శ్లో॥ విశ్వామిత్రాఃకుశాకాశాః శాలీమాంషవయాఃపునః।
దూర్వాశ్చైవమునిశ్రేష్ఠాః సప్తదర్భాఃప్రకీర్తితాః॥

దర్భేషుస్త్రీత్వాదిభేదః.

శ్లో॥ అగ్రస్థూలంభవేన్నారీ మూలస్థూలంనపుంసకం ।
మూలాదగ్రంసమంపుంసాం దర్భాణాంచైవలక్షణమ్॥

శ్లో॥ వివాహేచైవపుందర్భాః స్త్రీదర్భాశ్చైవపుంసువే। అన్యకర్మసుషండఃస్యా ద్దర్భాణాంచైవలక్షణం । విచ్ఛిన్నాగ్రంతృణంప్రోక్తమవిచ్ఛిన్నంపవిత్రకం । ప్రాదేశమాత్రందర్భాశ్చ ద్విప్రాదేశఃకుశస్తథా । త్రిప్రాదేశఃపరిస్తీర్య అతఊర్ధ్వంతృణంభవేత్ । బ్రహ్మాయ

జ్ఞేచ యేదర్భాః యేదర్భాః పితృకర్మణి । యజ్ఞభూమిషు యేదర్భా స్తేషాం త్యాగో విధీయతే । జాతనామాన్నచౌలేషు వివాహోపనయాదిషు । గర్భహీనాశ్చ యే విప్రాః పుత్రహీనధనక్షయాః॥

పాత్రాసాదనమ్.

శ్లో॥ అగ్న్యాత్మనోరుదగ్దర్భా స్సమ్యగాస్తీర్య తేషుహి । దర్వ్యాదీనిచ పాత్రాణి తత్తత్కాలేషు విన్యసేత్ । ద్వంద్వం న్యంచితు పాత్రాణి దర్వ్యాదీని ప్రయోజయేత్ । మానుషాణి సకృద్యోజ్యాన్యేకైకం పితృకర్మణి । దర్వ్యాజ్యపాత్రాణి సకృత్ప్రయోజ్యా వైకంకతీ ప్రోక్షణభాజనీస్రుక్ । ప్రణీతపాత్రేణ సహేధ్మదారూణ్యుపస్తృతేశ్చ ఉపిస్తృతైశ్చ దర్వ్యా। ఇధ్మస్యాగ్రో ముఖగ్రంథం తత్ప్రాగ్భాగే నియోజయేత్ । తదేవ విపరీతం స్యా మత్త్రానంతు విధీయతే॥

పాత్రలక్షణమ్.

శ్లో॥ ఖాదిరేణ స్రువః కార్యః పాలాశేన జుహూర్భవేత్ । తదభావే పలాశీ స్యాత్ప్రిణీతాహూయతే హవిః । పాలాశం మధ్యమం పర్ణం స్రుక్స్రువౌ చ ప్రకల్పయేత్ । పాలాశపర్ణాభావే తు అశ్వత్థం విశ్వరూపిణం। అశ్వత్థవృక్షపర్ణైస్తు స్రుక్స్రువౌ పరికల్పయేత్ । ఆజ్యప్రోక్షణపాత్రాణి జాత్యైకం పాత్రముచ్యతే। విపర్యయేణ కృత్వాతు కర్తురేవ విపర్యయః॥

వా॥ అష్టపాత్రనిషిద్ధో రామేశ్వరః — (అత్రవిశేషః) బహ్వ్యశ్చ రువన్తికర్మాణీధ్మవంతీతి వచనాదన్యథా చర్వభావే ప్రతీతమిదం భవతి. చర్వాజ్యస్థాల్యౌ ప్రోక్షణ పూర్ణపాత్రే స్రుక్స్రువావిధ్మప్రస్తరం చేతి చత్వారి ద్వంద్వాని స్థాలీపాకానాంతస్య ప్రస్తరస్య బర్హిస్సమంజనాదిసంస్కారః స్యాదిదం తండుస్వామీ జగాద స్మార్తానాంచ కర్మణాం ప్రోక్షణీసంస్కారం ప్రణీతాప్రణయనం స్రుక్స్రువ సమ్మార్జనమితి దర్శపూర్ణమాసవత్తూష్ణీమితి — ఇతి పాత్రాసాదనమ్

పవిత్రలక్షణమ్.

శ్లో॥ సమే ద్వే స్థాల్యదైర్ఘ్యాభ్యాం సాగ్రే ప్రాదేశసమ్మితే। పవిత్రే గ్రంథితే జ్ఞేయం దైవేకర్మణిచోదితే । సాగ్రాణి త్రీణి ప్రాదేశ సమ్మితాని సమానిచ । నైకమూలాన్యబద్ధాని పవిత్రాణీహ పైతృకే। విశ్వే

దేవేషుదైవత్వా త్పవిత్రేద్వేసమేఖలు । శ్రాద్ధాంగత్వాదబద్ధేచ సర్వమన్యత్సమంభవేత్ । సమిత్పవిత్రంవేధ్మంచ త్రయఃప్రాదేశ సమ్మితాః । ద్విస్తావదిధ్మంకుర్వీత త్రిస్తావత్పరిధిఃస్మృతః।

శ్లో॥ అపరిచ్ఛిన్నాగ్రకౌదర్భౌ భింద్యాత్ప్రాదేశసమ్మితౌ । అంతర్ధాయతృణంవాపి కాష్ఠంవాననఖేనతు । ఏవంసర్వత్రకుర్వీత దర్భాణాంఛేదనేతథా।పరిక్షాల్యాద్భిస్సముత్సృజ్య కృత్వాచబ్రహ్మబన్ధనమ్॥

శ్లో॥ పవిత్రేప్రోక్షణీపాత్ర ముదగగ్రేక్షిపేజ్జలం । ఆనీయపశ్చాదారభ్య ప్రోక్షణ్యుత్పవనంభవేత్ । అంగుష్ఠానామికాభ్యాంతు పాణ్యోరుత్తానతఃపృథక్ । గృహీత్వామూలమగ్రంచ త్రిరుత్పవనమాచరేత్ । ఏతత్ప్రోక్షణపాత్రాది త్రిరుద్యస్యసమానకం । ఆజ్యస్యపునరాహారా దన్యత్సర్వంసమంత్విహ । పూర్ణపాత్రస్యచాజ్యస్య ప్రోక్షణస్యతథైవచ । పశ్చాదుపక్రమంకృత్వా పూర్వముత్పవయేద్ధ్రువం । ఆజ్యస్యోత్పవనంతద్వ దుపక్రమవిధానతః । వ్యావృత్యపూర్వతస్సమ్యక్పునరాహారమాచరేత్ । కృత్వోత్తానానిపాత్రాణి విస్రస్యేధ్మంతుతజ్జలైః। ప్రోక్షయేత్తానిసర్వాణి ప్రణీతాఃప్రోక్షణీసమాః। ప్రోక్షణార్థానిపాత్రాణి ప్రోక్షయేత్ప్రోక్షణీజలైః । ప్రణీతామోక్షపర్యన్తం నస్పృశేత్ప్రోక్షణీజలం । ప్రణీతార్థానిపాత్రాణి త్రిఃప్రోక్షణమతఃపరమ్॥

పూర్ణపాత్రస్థానమ్.

శ్లో॥ పాత్రాగ్న్యోరంతరంయత్ర ద్విపంచాంగుళమాత్రకం। పూర్ణపాత్రస్యతత్స్థానం కపర్ద్యాదిభిరీరితం । పాత్రేభ్యస్తూత్తరంయత్తు నేష్యతేదోషదర్శనాత్ । హోమసంరక్షణార్థాయ దోషాణామపిశాంతయే॥

బ్రహ్మాసనలక్షణమ్.

శ్లో॥ అగ్నేర్దక్షిణదేశేతు బ్రహ్మాణముపవేశయేత్ । కులీనంవేదసంపన్న మాచారజ్ఞంతపస్వినం । షట్కర్మనిరతంశాంతం దయాళుంచ జితేంద్రియమ్ । దక్షిణాందిశమాశ్రిత్య యమోమృత్యుశ్చతిష్ఠతి। తదీయదోషహరణే సమర్థంశాంతతేజసం । అగ్రిమయాజకంశుద్ధ మప్రతిగ్రహలోలుపం । అసూయారహితంసత్యం సదాసజ్జనసేవినమ్।

అనిరూఢోఽగ్నిః.

శ్లో॥ నిరూఢో యో విభక్తోఽగ్నిః యః పరిస్తరణాద్బహిః । అనిరూఢః స విజ్ఞేయః యః పరిస్తృతిమధ్యగః । వహ్నిస్తరణయోర్మధ్యే యది స్యాదాజ్యశోధనం । సమూఢో నరకం యాతి సర్వకర్మబహిష్కృతః॥ (అత్రవిశేషః) వివాహచౌలసీమంత స్వాధ్యాయవ్రతకర్మసు । స్నానగోదానసంధానే ఆజ్యసంస్కారమంతరే । వాస్తుహోమే చాగ్రయణే శాంతిహోమే వృషోత్సృజే । ఉపనయనాదిసర్వేషు సపరిస్తరణాద్బహిః॥

ఆజ్యసంస్కారః.

శ్లో॥ అవిచ్ఛిన్నం యథా స్యాత్తు తథోదీచో నిరూహ్య చ।
అంగారాంస్తేష్వధిశ్రిత్య సంస్కుర్యాద్విధిపూర్వకమ్।

గ్రంథాంతరే.

శ్లో॥ అథాజ్యపాత్రమాదాయ నిరూఢాగ్నౌ నిధాయ చ। ఉదగగ్నేర్నిరూఢేషు అంగారేషు చ భస్మసు । అప్రచ్ఛిన్నౌ చ దర్భాగ్రౌ ఛిత్త్వా చైవ విధానతః । పవిత్రవచ్చ సంస్కృత్య ప్రత్యస్యేదితి హి స్మృతిః। మధుకైటభనామానౌ ద్వావేతావాజ్యహారిణౌ। తయోః పరిహారార్థాయ దర్భాగ్రద్వయమస్యతః। ఏకాంగారం భవేన్మృత్యుః ద్వ్యమాతుశ్చ భవేద్ధ్రువం । అథ త్రీనుఽగంగారాన్ కర్మతః కర్మధారయేత్॥

శ్లో॥ పతంత్రిరాక్షసౌ హ్యాజ్యే పర్యగ్నికరణేఽకృతే । తద్దోషపరిహారార్థం దర్భాగ్రే ప్రక్షిపేద్బుధః । అత్రాఽవద్యోతనం చైవ పర్యగ్నికరణం తథా । నిరూఢో దేవవహ్నౌ తు కర్తవ్యం సంభవేసతి । నిరూఢాద్యది తే స్యాతాం తయోః శేషం చ తత్ క్షిపేత్ । ప్రధానాద్యది తే స్యాతాం తయోః శేషం బహిః క్షిపేత్ । తౌ కుశాగ్రౌ కరమాత్త్వా పన్య వహ్నౌ క్షిప్త్వా జలం స్పృశేత్। ఆజ్యాంతర్హితదర్భాగ్రే ప్రోక్ష్యాగ్నౌ ప్రహరేత్తథా । ఆజ్యస్యోత్పవనం కుర్యాత్కపర్దిస్వామినో మతం। ప్రత్యూహ్య పునరంగారాన్ ను[illegible]త్వాజ్యం యథావిధి। పవిత్రే ప్రహరేత్పశ్చాదనుశబ్దానుసారతః । వహ్నౌ సునిక్షిపన్నగ్రే మధ్యమే చ వినిక్షిపేత్ । మూలే చ ప్రహరేదేతదనుశబ్దస్యలక్షణమ్॥

స్రుక్స్రువసమ్మార్జనమ్.

శ్లో॥ వామేనప్రథమాందర్భాం ద్వితీయాందక్షిణేనవై । దర్భైస్స్రు
వంసంగృహ్య హస్తాభ్యాంప్రతితప్యచ । వామాంగులీషు తేదర్భా
ధారయేత్క్రమశోబుధః। ద్వితీయాముపరిష్టాత్తు ప్రథమామధ్యఏవచ।
వామేతరస్థదర్భాగ్రైః స్రువమంతఃప్రదక్షిణం । సమ్మృజ్యాఽథదర్భా
గ్రైః బిలంకుర్యాత్ప్రదక్షిణం। దర్భమూలైస్తుతద్దండం స్థానంహస్త
సమంతతః । దండమూలముపక్రమ్య మధ్యగుల్భప్రదక్షిణం। సమ్మృ
జ్యచేతరాందర్భాం వ్యుత్క్రమేణాత్రధారయేత్ । పూర్వవత్తాంశ్చ
దర్భాగ్రైః త్రిఃసమ్మృజ్యాఽథమధ్యతః । దర్భమూలముపక్రమ్య
ప్రాచీంసమ్మృజ్యయత్నతః। తదగ్రాన్మూలపర్యన్తం ప్రతీచీంబహిరప్య
థః। దండంపూర్వవదత్రాఽపి సమ్మృజ్యాఽథయథాక్రమం। దర్భా
గృహీత్వాహస్తాభ్యాం పూర్వవత్ప్రతితప్యచ । కుశైఃసంప్రోక్ష్యతే
దర్భా నిధాయాఽథయథాక్రమం।దర్భానద్భిస్తుసంస్పృశ్య వహ్నౌ
యత్నేన హావయేత్॥

ఇధ్మలక్షణమ్.

శ్లో॥ సమిత్కాష్ఠస్యచేధ్మస్య పరిధీనాంయథాక్రమం । స్థౌల్యంప్ర
మాణంవిజ్ఞేయం వృద్ధవాక్యానుసారతః। కనిష్ఠికాగ్రపర్వణోర్యావత్
స్థౌల్యంప్రతీయతే । తావత్స్థూలంసమిత్కాష్ఠం గృహ్యభాష్యాద్వి
నిశ్చితం । తద్దైవాఽనామికాగ్రస్య చేధ్మకాష్ఠస్యమానతః । శిష్టాం
గులిత్రికస్యోర్ధ్వ మానాఃపరిధయఃఖలు। తతోఽపితారతమ్యాది కని
ష్ఠాదిక్రమాద్భవేత్ । సమిత్పవిత్రంవేదిశ్చ త్రయఃప్రాదేశసమ్మితాః।
ద్విస్తావదిధ్మంకుర్వీత త్రిస్తావత్పరిధిఃస్మృతః । ఆయామేనేధ్మసమిధం
ప్రాదేశద్వయముచ్యతే । వితస్తిమాత్రమథవా సంఖ్యయాచైకవిం
శతిః । త్రయఃపరిధయోఽత్రద్వే ఆఘారసమిధావపి । అనూయాజ
సమిచ్చైకా ఇధ్మంపంచదశస్తథా । యత్రేధ్మసాధనంతత్ర సమిత్సన్న
హనంక్షిపేత్॥

శ్లో॥ స్వతఃశుష్కంమృత్యుకరం కృశంవ్యాధికరంభవేత్ ॥ సంవృ
తంకలహంచైవ స్థూలముద్వేగకారకం । భగ్నంకించిత్త్వగ్నియుక్తం

పత్నీనాశకరంభవేత్ । స్ఫుటితంతుయథాకాష్ఠం హన్యాత్తత్పశుబాం
ధవాన్ । అతిదీర్ఘంచహ్రస్వంచ ధననాశకరంభవేత్ । స్వప్రమా
ణాతిహ్రస్వంచేదపత్యస్యవినాశనమ్॥

శ్లో॥ పలాశఖదిరాశ్వత్థ వైకంకతశమీవటాః । వేణూదుంబర
బిల్వాద్యా గ్రాహ్యాస్సర్వత్రశోభనాః । ఏషాంద్రుమాణాంశాఖాశ్చ
స్కంధపర్వవివర్జితాః । ప్రాదేశమాత్రాఃసత్వక్కాః ఋజవో
దోషవర్జితాః॥

శ్లో॥ పక్షశుద్ధంపలాశంచ ఔదుంబరదినత్రయం।
త్రిదినంపిప్పలంనాహు రపామార్గంతుతద్దినం ।
ఖాదిరార్కకుశాదూర్వా శమ్యఃతాత్కాలికాభవేత్॥

శ్లో॥ సమిత్పుష్పకుశాదీని బ్రాహ్మణఃస్వయమాహరేత్ । శూద్రా
నీతంససుషిరం త్యజేద్బంధవినాశనం । శూద్రప్రాప్తైఃక్రయక్రీతైః కర్మ
కుర్వన్పతత్యధః । విద్ధ్యాదగ్రాన్ కంటకితా నగ్నిదగ్ధాంశ్చవర్జయేత్ ।
హస్తకృత్తాఃస్వయంశుష్కా విక్రతాఃపతితాదిభిః । మలాద్యమేధ్య
లిప్తాశ్చ సమిధోదోషదామతాః॥

పరిధ్యాసాదనమ్.

శ్లో॥ దక్షిణోత్తరయోర్మూలే మధ్యమస్యయథాక్రమం । ఉపరి
ష్టాదధస్తాచ్చ నిక్షిపేత్పరిధినిహ । సవ్యోత్తరకరేణాత్రి గృహీత్వో
ర్ధ్వంసమిద్ద్వయం । యుగపన్మధ్యమంస్పృష్ట్వా పరిధింహుతభుగ్దిశి।
ఊర్ధ్వంసంస్థాప్యవిధివ ద్రుద్రదిశ్యేనమేవహి। సర్వత్రాఽనూరసమిధా
వేవమేవేతిసూత్రితః॥

పరిషేచనమ్.

శ్లో॥ అదితేఽనుమన్యస్వేతి పరిషిచ్యేద్యథావిధి॥

(యథావిధిఅగ్నిమేవం పరిషించేదిత్యర్థః)

గ్రంథాన్తరే.

శ్లో॥ పరిధింతథాతత్రి పరిస్తరణామంతర్నిదధ్యాత్పరి షేచనంచ।
కుర్యాత్తయోరన్తరఏనవిద్వాన్ కపర్దిశిష్యైరిహచేదముక్తం। పరిషిం

చేదేవమగ్నిం పరిధ్యాదీన్విసర్జయేత్ । ఏకాదశాంగులీదేశే దశమే
నవమేఽష్టమే। స్థండిలాదర్చనంబర్హిః పరిధిః పరిషేచనమ్।

ఇధ్మప్రక్షేపణమ్

శ్లో॥ ఇధ్మాసాదనదేశేఽన్వాయాజసన్నహనం క్షిపేత్ । దక్షిణే
నాఽథహస్తేన ఆదాయేధ్మం త్రిపంచకం। సవ్యహస్తేనతత్సర్వం గృహీ
త్వాఽథయథావిధి । ఏకం ద్వేగణయిత్వైవ చేధ్మంపంచదశైవతు।
స్రువేణాజ్యంగృహీత్వా ఽథచేధ్మదారూణిసేచయేత్ । ఆసనాత్కిం
చిదుత్థాయ తత్రస్థైర్బ్రాహ్మణైస్సహ । అనుజ్ఞాతస్తతస్తూష్ణీమిధ్మా
ధానంప్రకల్పయేత్ । హస్తాభ్యాంచగృహీత్వైవ ప్రహరేదుపవిశ్యచ।
సమిత్సన్నహనేచైవ స్రక్స్రువంతథైవచ । ఆఘారేచేధ్మాధానేచ
స్వాహాకారంతువర్జయేత్॥

ఆఘారహోమః

శ్లో॥ ఆఘారహోమేచసకృద్గృహీత్వాదర్వ్యాహుతిః స్యాదృజు
సంతతంచ। స్వాహాదివర్జంజుహుయాద్యథావదాసీనఏవేతికపర్దినోక్తం।
ఆఘారహోమేప్రథమే ద్వితీయదర్వ్యాచసకృద్గృహీత్వా। పరిక్రమ్య
కోణేపవనస్య దిశ్యాముపక్రమ్యధారాంతు హునేచ్చతూష్ణీం । ద్వితీయ
మైంద్రంనిరృతేచ కోణేప్రధానదర్వ్యాచ సకృద్గృహీత్వా । ఆశాం
గిరీశస్యహునే చ్చతద్వదాఘారయోర్నిర్ణయఏవమేవ॥

అథచక్షుషీ

శ్లో॥ అథాఽజ్యభాగౌజుహుయాత్పూర్వార్ధేచక్షుషీ ఇతి।
తయోరుత్తరఆగ్నేయో దక్షిణేసౌమ్యఉచ్యతే॥

అథ ముఖాహుతిః

శ్లో॥ అగ్నిమధ్యేచజుహుయాన్ముఖాహుతిరితిస్మృతా। తత్రైవాఽ
న్యాశ్చహోతవ్యాః పశ్చిమేత్వాజ్యభాగయోః। కర్మస్వాపధిమధ్యేచ
ప్రవర్తేష్వపి చతుర్ష్వపి । ముఖాహుతిరవశ్యంహి సర్వాచార్యైస్సు
నిశ్చితా । ముఖాహుతిర్హియత్రస్యాత్త్రిశ్చాత్రైవహావయేత్ ।
సకృద్గృహీత్వాతత్రాఽపి స్రువేణేతి వినిర్ణయః॥

శ్లో॥ సంస్కారకస్తు సర్వత్ర త్రిష్వేను త్తరతస్సదా। సంస్కార్యః పురుషో వాఽథ స్త్రీవా దక్షిణతస్సదా । ఇయంవ్యవస్థానిర్ణీతా కపర్ది ప్రముఖై రిహ । స్మార్తకర్మసుసర్వత్ర తస్మాదేవంహికారయేత్ ॥

స్రువస్రుపధారణలక్షణమ్.

శ్లో॥ అగ్రేధృత్వాతువిఫలం మధ్యేధృత్వాప్రజాక్షయః । మూలేతుమ్రియతేహోతా స్రువస్థానంకథంభవేత్ । అగ్రాన్మధ్యేఽగ్రమధ్యేచ మూలాన్మధ్యేఽథమధ్యతః । స్రువస్తుధార్యోవిద్వద్భిః సర్వకార్యార్థసిద్ధయే। మూలమధ్యమమధ్యస్థ మంగుళీమధ్యమంతథా। ప్రస్థాదాయతథాకుర్యాత్పాత్రప్రవర్తనమ్॥

ఆహుతిలక్షణమ్.

శ్లో॥ సకారేసూతకంవిద్యాద్వకారేరిపువర్ధనం । హకారేవ్యాధిపీడాచ ఆహుతిఃకుత్రదీయతే । త్రీన్వర్ణాన్సమ్యగుచ్చార్య ఆకారే చాహుతింహువేత్ । తస్యాయుష్యంశ్రియంవిద్యాద్బ్రహ్మలోకే మహీయతే॥

ఆహుతిప్రమాణమ్

శ్లో॥ పాణ్యాహుతిర్ద్వాదశ పర్వపూరికా పక్వాహుతిర్బాదరికప్రమాణా । ఆజ్యాహుతిర్మాషనిమగ్నధారా హుతాశనస్యోపరిద్వాదశాంగులా । అన్నమంగుష్ఠమాత్రేణ లాజాముష్టిమితాస్తథా । తిలసర్షపసక్తూనాం శుక్తిమాత్రప్రమాణకమ్॥

హోమముద్రాలక్షణమ్

శ్లో॥ హోమముద్రాస్త్రయఃప్రోక్తా మృగీహంసీచసూకరీ । మధ్యమానామికాంగుష్ఠైః సర్వకార్యేమృగీస్మృతా। తర్జసిమధ్యమాంగుష్ఠైః హంసీశాంతికకర్మసు। సూకరీచోగ్రకర్మాణి సర్వైరంగులిభిఃస్మృతా। ముద్రాహీనంతుయద్ధోమం తద్ధోమంనిష్ఫలంభవేత్ । సమిధంహంసముద్రాచ ఆజ్యంతుమృగముద్రికా । చరోస్తుసూకరీముద్రా ఏతాః ముద్రాః ప్రదర్శితాః॥

స్రువాహుతిః.

శ్లో॥ ప్రథమాఘారహోమశ్చ ప్రధానాహుత్యనన్తరం। యద్ధోతవ్యంతుతత్సర్వం స్రువేణోక్తంకపర్దినా। పూర్వాఘారోజయాద్యంచ ప్రాజాపత్యంచవ్యాహృతిః । పాహిత్రయోదశైచైవ ప్రాయశ్చిత్తాహుతి స్తథా । స్రువేణైవతుకర్తవ్యం నసందేహఃకపర్దినా ।యత్రస్రువేణహోమఃస్యాత్తత్రైవంజుహుయాద్ఘృతం । తేనైవాజ్యంగృహీత్వేతి నిశ్చిత్యోక్తంకపర్దినా॥

శ్లో॥ ద్వితీయాఘారహోమశ్చ ప్రధానాహుతయస్తథా । ఆజ్యభాగౌతుసర్వత్ర స్రుచాహోమఃకపర్దినా । స్రువేణైవాజ్యమాదాయ స్రుచిసంపూర్యహావయేత్ । యత్రస్రుచాచహోమఃస్యాత్తత్రైవం హావినిర్ణయః॥

స్విష్టకృద్ధోమః.

శ్లో॥ స్విష్టకృద్ధోమంప్రవక్ష్యామి పూర్ణాహుతిపురోగమం। ఆఘారస్స్రుచ్యేవాన్యః ఫలీకరణమేవచ । ఔదుంబరగతోహోమో లలాటేహోమఏవచ । లాజానాంచతథాహోమో వివాహేషు నసంశయః॥

గ్రంథాన్తరే.

శ్లో॥ ఫలీకరణహోమశ్చ జాతకర్మణికీర్త్యతే । సౌమ్యవ్రతేసమిద్ధోమ ఐంద్రాఘార స్తథైవచ । పూర్ణాహుతిశ్చశ్రౌతేహి లాజహోమోవివాహకే । చతుర్థామాజ్యశేషేణ యోహోమోఽన్యేవివాహకే । వధ్వాఃశిరసిచోంకార చతుర్థ్యంతంలలాటకే । వ్యాహృతీభిః సహోమశ్చ స్విష్టకృన్నైవనసంశయః । ద్వితీయాఘారహోమశ్చ పూర్ణాహుతిరితిద్వయం । శ్రౌతకర్మణిశిష్టంతాన్యత్స్మార్తేఆసీనఏవహి। దర్వ్యాచవిహితోహోమః స్మార్తకర్మసుయత్రవై। తత్రాసీనేనహోతవ్యం పరిభాషావిధానతః॥

అనూయాజసమిదిధ్మసన్నహనప్రక్షేపణమ్.

శ్లో॥ సమిత్సన్నహనంకుర్యాత్ప్రధానాహుత్యనన్తరం ।
నత్వన్యథేతినిశ్చిత్య తత్రైవోక్తంకపర్దినా॥

అథాఽపరః.

శ్లో॥ యద్యస్యమంత్రేతుపురో ఽథవాస్యాజ్జయాదిహోమా దథవైవ
వాస్యాత్ । సమిచ్చతత్సన్నహనంచ కుర్యాదితోఽన్యథా తత్రసకాల
ఇష్టః । అనగ్నిముఖస్యసమిధ మగ్నౌ వేవక్షిపేదిహ। యదాప్రయాణస్యాత్
క్షిపేదగ్నౌ నిశితంతిచరాయచ । సమిధంతన్యసన్నాహ మద్భిఃసం
స్పృశ్యనిక్షిపేత్ । అగ్నావమంత్రకంస్మార్తే దేవముద్దిశ్యసంత్యజేత్।
యత్రప్రయుక్తేప్రీతంత్రిస్య తత్రతత్రైవముచ్యతే॥

జయాదిహోమః

శ్లో॥ పూర్వమాసద్వయాదగ్నేస ధానతో?జయాదికాః।
మతాంతరేణ కేనాఽపి కేచిన్నేచ్ఛన్తిసూరయః॥

ప్రయోగసారే.

శ్లో॥ మాసత్రయాత్ప్రాక్యదిత త్రికుర్యాత్ప్రధానమగ్నేర్న జయా
దిహోమః । కుర్యాజ్జయాదీంశ్చతతఃపరస్తా తత్సర్వపూర్వేద్యురపా
స్యహోతా। చిత్తాదిమంత్రేషుయథాక్రమేణ మంత్రాదిశబ్దాదిహితం
తుదైవం । అభ్యాతహోమేషు తదాదితశ్చ వదత్రమేణాభిహితంతు
దైవం। పిత్రాదిహోమేపితరః పితామహాఃపరేవరే చాఽపితత్స్తితా
మహాః । విశ్వేచదేవాఅథవాఽత్రదేవతాః పరంరాష్ట్రభృతఃక్ర
మేణ । స్థితేతాతేత్యజేదత్ర విషమస్యపదత్రియం । పితామహాయు
గ్మసంస్థా ఉభయోర్జపవచ॥

గ్రంథాన్తరే

శ్లో॥ యత్రజీవన్తిపిత్రాద్యా స్తేషుహోమోనవిద్యతే।
యేషాంజీవతియద్యేక స్తచ్ఛబ్దంతువిలోపయేత్॥

రాష్ట్రభృద్ధోమః

శ్లో॥ తృతీయేనచతుర్థేన పదేనాఽభిహితంతుయా।తృతీయేనచతు
ర్థేన పంచమాష్టకాఅపి । పర్యాయేషుచపూర్వేషు దేవతేచవిదు
ర్బుధాః । పర్యాయేషుద్వితీయేషు దేవమాపసరస్మృతం । తత్రపూర్ణ
పదాన్తైశ్చ సార్థంభువనహోమకే । భువనస్యపతిర్వాత్రి ప్రజాపతి

యథావిధ। ఆపస్తంబమతానాంతు రాష్ట్రభృత్సర్వకర్మసు। అపృథ
గ్ఘోమకాలస్స్యాన్నసందేహః కపర్దినా॥

శ్లో॥ మౌంజీస్నాతకగోదానే వృషోత్సర్గేషు చౌలకే।
వేదవ్రతేషు చతుర్షు పృథక్కుర్యాజ్జయాదికాన్॥

జయాదికానితి రాష్ట్రభృద్విషయమ్,

శ్లో॥ అయుగ్మేష్వేవ హోమేషు వ్యస్తాన్ రాష్ట్రభృతో విదుః।
యుగ్మేషు సర్వహోమేషు అపృథక్పరికీర్తితాః॥

గ్రంథాన్తరే.

శ్లో॥ గోదానచౌలోపనయవ్రతేషు స్నానాఽగ్నిసంధానకపుంస
వేషు। ఉత్సర్జనోపాకరణప్రతిష్ఠా చిత్తేషు తే రాష్ట్రభృతో విముక్తాః॥

(చిత్తేష్వితి ప్రాయశ్చిత్తేషు విముక్తా ఇతి న సన్తీత్యర్థః)

జయాద్యగ్నిముఖకర్తవ్యకర్మాణి

శ్లో॥ వివాహే యద్దృతే ప్రాయశ్చిత్తే గేహప్రవేశనే। సమావర్త
నసీమంత చౌలపుంసువవాస్తుషు। చతుర్థహోమోపనయే తచ్చతు
ర్థ్యాంతథైవ చ। ఆగ్రయణే సర్పబలావగ్నిముఖం జయాదయః। అష్ట
కాసు చ దధ్యన్న హోమే శానబలావపి। వృషోత్సర్గే చ సంసర్గే గోదా
నాఖ్యవ్రతే తథా। అధ్యాయోపాకర్మణి చ వ్రతేషూత్సర్జనేషు చ।
ముఖాహుతిశ్చాగ్నిముఖం కర్తవ్యాశ్చ జయాదయః॥

జయాదివర్జ్యకర్మాణి

శ్లో॥ సర్పబల్యుత్సర్జనే చ మాసిశ్రాద్ధే తథైవ చ। గృహస్థానావి
రోహాది ప్రాయశ్చిత్తేషు వై తథా। పార్వణ్యాహోమే నాఽగ్నేయ స్థాలీ
పాకే జయాదయః। విద్యతేఽగ్నిముఖం చైవ తథైవాఽత్రి ముఖాహుతిః॥

గ్రంథాన్తరే

శ్లో॥ ఆగ్నేయాగ్రయణేశాన మాసిశ్రాద్ధాష్టకాసు చ।
దధ్యంజలిసపిండాఖ్య క్రియాసు న జయాదయః॥

స్విష్టకృద్ధోమః

శ్లో॥ ఉక్తాముఖాహుతిర్యత్ర ప్రధానాహుత్యనన్తరం। తత్రాగ్నయే

స్విష్టకృతే స్వాహేతిస్విష్టకృద్ధునేత్। స్థాలీపాకేషుసర్వేషు చసంజ్ఞైవ విశేషతః। స్విష్టకృజ్జుహుయాద్విద్వాన్నాన్యథేతి వినిర్ణయః॥

లేపకార్యమ్.

శ్లో॥ శ్రౌతేసమంత్రకంకుర్యాత్ స్మార్తకర్మణ్యమంత్రకం। బహిః స్సమంజనంచేతి పూర్వాచార్యైర్విభావితం। అభ్యజ్యదర్వ్యాపరిధీన్ ప్రవక్ష్యమాణప్రకారేణ సమంజనం స్యాత్। యత్రప్రయోగార్థసమస్తదర్వీభిరాజ్యార్థపాత్రే స్రుచిచస్రువేచ। దర్వ్యామనక్త్యగ్రహన్తే తరస్యాంమధ్యంసమూలం త్రిరిహాఽపివాద్విః। పక్షేద్వితీయేసకృదేవ మూలం ద్వితీయదర్వ్యంపరిధిప్రహారః॥

పరిధిప్రహరణమ్.

వా॥ తత్రాప్యుత్తరార్థస్యాగ్రమంగారేష్వాహోహుతీష్వ్యక్తలేత్... వప్రహరేత్। శ్లో॥ పరిహృత్యమధ్యమంపరిధి మితరౌ యుగపత్క్షిపేత్। దహన్త్వామపరిధ్యగ్రి మంగారేష్వాచహోహుతి। ప్రతేషునుపసేచైవ తద్ధైవాధ్యయనేమఖే। పరిధిపరిహరణంకుర్యాత్ లేపకార్యంసవిద్యతే। ఆఘారసమిధావగ్నౌ సర్వకర్మసునిక్షిపేత్। ఆదధాతీతిసామర్థ్యా న్నిశ్చితోర్థ్యక్తంకపర్దినా॥

పరిధిప్రహరనిషేధస్థానేశమ్యాః.

శ్లో॥ జయాద్యాశ్చాహుతీష్వాత్వా శమ్యానాంచవిమోచనం। పశ్చిమాయాంతుపూర్వంస్యాద్దక్షయోఃస్యాగపత్తతః। ప్రతేషుశాంతిహోమేషు విభ్రష్టేష్టొవృషోత్సృజే। చగోఃప్రధానకేచైవ శమ్యాశ్చైవనసంశయః। ప్రధానహోమేయద్వృతాదిహోమేప్రవేశహోమేచ చతుర్థిహోమే। అంత్యేచసమ్యగ్గృహ్యదయస్య సర్వత్ర త్యేషుశమ్యాః ప్రవదన్తితద్జ్ఞాః। చౌలగోదానసీమన్త స్నానోద్వాహోపనాదిషు। ప్రాయశ్చిత్తేప్రహరణం నపరిహారస్సువనేభవేత్॥

సర్గ్స్రావహోమః.

శ్లో॥ స్రువాగ్రంస్రుచ్యగ్రేస్థాప్య స్రుచమాజ్యపూరితాం। ఉభావపికరాభ్యాంచవిపర్యాసేన ధారయేత్। యథాబర్హిర్యథాకామ

దేవతాచోపవిశ్యతే । నాశంప్రాప్తాఃపరిధయో యత్రస్యుర్గృహ్యాభాష్యతః । తత్రతత్రాఽభిసామర్థ్యాత్సంస్రావోఽపివిధీయతే॥

సగ్గ్రస్రావనిషేధః.

శ్లో॥ శమ్యాయత్రివిధీయన్తే గార్హ్యకర్మసుసూత్రితః ।
సంస్రావస్తునతత్రస్యా దభిశబ్దవియోగతః॥

ప్రాయశ్చిత్తాహుతయః.

శ్లో॥ అనాజ్ఞాతత్రయోఽగ్నిఃస్యాత్త్వన్నఃసత్వన్నయోర్గతే। అభిర్గీర్భిరితీంద్రస్స్యాద్ధరివాశ్చేతి దేవతాః । ఇందంవిష్ణుశ్చవిష్ణుస్స్యాత్సర్వచిత్తేప్రజాపతిః । సర్వచిత్తేతిభూస్స్వవ స్స్వరితిసర్వప్రాయశ్చిత్తే ప్రజాపతిర్దేవతేత్యర్థః॥

పూర్ణాహుతిలక్షణమ్.

శ్లో॥ ఆజ్యంద్వాదశకృత్వస్తు గృహీత్వా పూరయేత్స్రుచం ।
తయాచాజ్యాహుతిఃకార్యా సాపూర్ణాహుతిరిష్యతే।
స్రుచాపూర్ణాహుతిర్హ్యాస్యా దిత్యేతేయాజ్ఞికావిదుః॥

పూర్ణాహుతినిషేధకర్మాణి.

శ్లో॥ వివాహాదిక్రియాస్సర్వాః శాలాయాంవాస్తుహోమకే।
వ్రతబంధేచమోక్షేచ పూర్ణాహుతింనకారయేత్॥

పూర్ణాహుత్యుక్తకర్మాణి

శ్లో॥ శాంతించవేదవ్రతతంతుమత్యావృషోత్సృజేషుగ్రహ యజ్ఞపాహి । కామ్యవ్రతేష్వేవసపౌష్టికేషు కుర్యాచ్చ పూర్ణాహుతిం నాన్యథాస్యాత్॥

పూర్ణపాత్రవర్జనమ్

శ్లో॥ ప్రణీతామార్జనంకుర్యా త్స్మార్తకర్మణ్యమంత్రకం। పురతః ప్రస్తరస్థానే తూష్ణీమాసాద్యయత్నతః । పూర్ణపాత్రంతతస్తత్ర అప ఆసీయతజ్జలం । హస్తేనామంత్రకంతత్ర ప్రాగాదిష్వేవపంచసు। దిక్షు సమ్మార్జనంకృత్వా తచ్ఛేషమువనాక్షిపేత్ । భూమిష్ఠమేవతత్తోయం శిరసిప్రోక్షయేత్తతః । భార్యాయాఅంజలౌశేషం నినయేత్ప్రియతో ద్విజః । బ్రహ్మణేదక్షిణాందత్వా తముద్వాస్యస్వశక్తితః। సదఃపూజాంచకృత్వాఽథ ఆశీర్వచనమాచరేత్॥

ఇతి సర్వకర్మసాధారణాగ్నిముఖకారికాస్సమాప్తాః.

అథాగ్నిముఖ ప్రాయశ్చిత్తమ్

శ్లో॥ సర్వకర్మానుభూతాని ప్రాయశ్చిత్తాన్యతఃపరం। విశిష్టాన్యన్య కర్మాణి స్వతంత్రాణితతో బహిః। అప్రాయశ్చిత్తయజ్ఞస్య భుజ్యతే హ్యసురైః ఫలం। అతస్తదాచరేన్నిత్యం నిత్యాత్తద్దోషజన్మతః। గురూణి గురుదోషేషు లఘూని చలఘుష్వపి। ప్రధానస్యాదితో తేచ ప్రాక్స్విష్టకృతఏవవా। ప్రాయశ్చిత్తాహుతింకుర్యా దిత్థంలు స్తేష్వనాదరః। శ్రౌతాన్యపీహసర్వత్ర వచనాత్కురుతేహరః॥

శ్లో॥ గోమయాలిప్త దేశంవా ఖడ్గకోఽధితిష్ఠతి। కీటో వాపీడకా రిచే తోప్రోక్షేత్తముపలిప్యచ। దేవస్యత్వేత్యథాత్రైవ దేశేస్థండిల మాలిఖేత్। స్థండిలేచకృతేతంచే ద్గార్హ్యాశ్వమధితిష్ఠతి। పావనాంబుభిరభ్యుక్ష్య జపేత్పృథివీదేవవత్। పృథివీదేవవదితి పార్థివమంత్ర గ్రహణమ్॥

(భూమిర్భూమిమగాన్మాతా మాతామాతరమప్యగాత్। భూయాస్మ పుత్రైః పశుభిర్యోనో ద్వేష్టిసభిద్యతాం॥ ఇతిమంత్రంజపేత్)

ప్రణీతాపాత్రచ్ఛేదనే ప్రాయశ్చిత్తమ్

శ్లో॥ ప్రణీతాపాత్రచ్ఛేదశ్చే త్పాత్రంతదభిమంత్రయేత్। అభినోఘర్మ ఇత్యేత దఘర్మోదేవతాహరేత్। పూరయిత్వోపతిష్ఠేతవ్యా హృతీభిస్తథాచరేత్॥

(అభిన్నోఘర్మోజీరదానుస్సంచరతి ఇతితత్పాత్రమభిమంత్ర్య ఘర్మో దేవానాగ్ం అప్యేతు ఇతి సమాహృత్యాద్భిః పూరయిత్వా వ్యాహృతి భిరుపస్థాయ తత్తత్కర్మకుర్యాత్)

స్థాలీభేదే ప్రాయశ్చిత్తమ్

శ్లో॥ స్థాలీభేదేభిమంత్ర్యైత మభిన్నోఘర్మఇత్యృచా। చతుర్గృహీతంజుహుయా దిన్నో వేదిరితిస్రుచా। ఘర్మో దేవానుపస్థాయ స్థాలీమన్యాంసమాహరేత్॥

(స్థాలీభేదేసతి అభిన్నోఘర్మ ఇతిత్వామభిమంత్ర్యాఆజ్యంచతుర్గృహీతం గృహీత్వా ఇధ్మోవేదిఃపరిధయశ్చ సర్వేయజ్ఞస్యాయురను సంచరన్తి స్వాహా ఇతిస్రుచాహుత్వా ఘర్మోదేవానాగ్ం అప్యేతీత్యుపస్థాయ స్థాలీమన్యాం సమాహరేత్)

దర్భాస్తరణాదివిపర్యాసప్రాయశ్చిత్తమ్.

శ్లో॥ దర్భాస్తరణనిర్వాస పాత్రసాదనకర్మణాం। స్రుక్స్రువాభ్యాం చనిష్టాపే సమ్మార్గేపరిషేచనే। నిధానేపరిధీనాంచ పవిత్రాకరణేతథా। ఇధ్మాధానేయథాజ్యస్య సంస్కారేచ ప్రమాదతః । విపరీతక్రియాయాంచ జుహుయాత్త్రిస్రఆహుతీః। తంతుమతీశ్చయత్వాక మనోజ్యోతిరితీత్యృచా॥ (దర్భాస్తరణాదిసర్వాగ్నిముఖకర్మణాం విపర్యాసే తిస్రస్తంతుమత్యశ్చహుత్వా యత్వాక త్రి మనోజ్యోతిరితిజుహుయాత్)

దర్వీకూర్చపవిత్రాదిఛేదదాహవినాశనేప్రాయశ్చిత్తమ్.

శ్లో॥ దర్వీకూర్చపవిత్రేధ్మ పరిధీనాంచబర్హిషః । ప్రస్తరాద్యన్యసంభార ఛేదదాహవినాశనే । నాశోపఘాతయోశ్చాన్య స్తల్లింగం తస్యతాదృశం। త్వన్నోఅగ్నేచసత్వంనో త్వమగ్నేచప్రజాపతే। చతుర్భిర్జుహుయాదగ్నా వన్యానాసాద్యవైపునః । హుత్వాఽగ్నయేత్వామవత ఇంద్రంవోవిశ్వతేత్యృచా। తతఃపరిస్తీర్యేంద్రాయ జుహుయాద్వాహుతింపునః॥

(ఏతేషాందర్వ్యాదీనాం ఛేదదాహాదిషు త్వంనః సత్వంనః త్వమగ్నే ప్రజాపత ఇతి చతుర్భిర్హుత్వా అగ్నయేత్వామవత ఇతిచహుత్వా పరిస్తరణాంశేవిశేషః ఇంద్రంవోవిశ్వతస్పరి కేవలఇతిపరిస్తీర్య ఇంద్రాయస్వాహేత్యాజ్యాహుతిం పునర్జుహుయాత్ శేషంసమానం)

ఇధ్మాపరిధిదాహేవిశేషః.

శ్లో॥ ఇధ్మేధపరిధౌతద్వ దన్యేనపరిధాయచ।
జుహుయాదేతదర్వాది పరిత్వాగ్నేపురంవయమ్॥

(ఇధ్మాపరిధిదాహేతద్వదన్యేన పరిధాయ పరిత్వాగ్నే పురంవయం ...రావతస్వాహా॥ అగ్నయఇదం జుహుయాత్ శేషంపూర్వోక్తం)

స్కన్నాదిప్రాయశ్చిత్తమ్.

శ్లో॥ స్కందనే ఛేదనే క్షామే భేదే చవిపరీతకే।
స్యాన్నాదిరిక్తే తద్వచ్చ ఉద్గారే గాత్రఛేదనే।
పవిత్రనాశనే చైవ ద్వే తు మిందాహుతీ తథా॥

(యన్మఆత్మనో మిందాభూదగ్నిః......చర్షణిస్స్వాహా॥ పునరగ్నిశ్చక్షురదాత్......అగ్నిర్వైః స్వాహా మిందాభిధో హ్యే దేవతా అభ్యర్హితం)

హవిషిమశకాదిపాతే ప్రాయశ్చిత్తమ్

శ్లో॥ మశకైః మక్షికాభిశ్చ రోమభిశ్చపిపీలికైః। హవిస్సంపృష్టం తస్త్యజ్య ప్రాజాపత్యంజుహోతిచ। అభిఘారితే భిన్నే ప్రస్పృష్టే పతితే త్రేతేశ్వరే। సాదితప్రోక్షణానాంతు వస్త్రాణాం ధోవ వాహనే। నాశే వినాశనాన్యాని తద్వదాశుద్ధ తంత్రకే। ప్రాయశ్చిత్తంతు జుహుయా దేకాం సోమాయ చాహుతిం। ద్రవ్యకర్మ సన్నికృంతి సంకరభంగ విపర్యయే। భిన్నేఽపి ప్రస్పృష్టేషు సష్టదగ్ధకృతేషుచ। మనస్వతీ మయా శ్చాగ్నే సీత్యేతౌ జుహుయాత్తథా॥

అగ్న్యుపఘాతప్రాయశ్చిత్తమ్

వా॥ గృహ్యప్రాయశ్చిత్తం సర్వేష్వగ్న్యుపఘాతేషు పునస్త్వేతి పూర్ణాహుతిగ్ంహుత్వా। అగ్న్యుపఘాతేషు తద్దైవ సమిధ మాదధ్యాత్సర్వత్ర స్త్రియా అపి హోమాభిగమనగ్ం సర్వేషాం ప్రాయశ్చిత్తహోమానామంతే వ్యాహృతిభి రేకాహుతింజుహుయాత్॥

తత్రనారాయణభట్టీయే విశేషమాహ.

శ్లో॥ అర్వాక్శమ్యాపరాసాత్తు బహిరాయతి నాగ్నతాం। ప్రాయశ్చిత్తంసమాప్యర్థం సమర్థో విహితుర్భవేత్। ఇహనంత ఇత్యృచాతస్య స్థానేఽగ్నిం ప్రక్షిపేత్పునః। ఆజ్యాహుతీశ్చ జుహుయా ద్వ్యాహృతీర్భిశ్చపూర్వవత్। అతిక్రాంతో యదిశమ్యా పరాసమతో భవేత్। చరుః పథికృతే కార్యః పూర్ణాహుతిరథాఽపివా॥

అస్యార్థః.

వా॥ శమ్యాపరిమితదేశా దర్వాగ్బహిరాయతనాద్గతశ్చేత్తదగ్నిః సచప్రాయశ్చిత్తాన్యృచా తత్సమాప్తిపర్యంతం స్థితయోగ్యస్తదా।

ఇదంతఏకంపరఊతఏకం తృతీయేనజ్యోతిషాసంవిశస్వ । సంవేశనస్త నువైచారురేధి ప్రియోదేవానాంపరమేజనిత్రే॥

(ఇతిమంత్రేణాయతనేప్రోక్ష్యవ్యాహృతిభిరాజ్యాహుతీర్జుహుయాత్)

శమ్యాషడ్వింశదంగులేత్యాపస్తంబః.

శ్లో॥ శమ్యాపరిమితదేశాద్బహిరాయతనాద్గతేగ్నౌపథికృతేఽగ్నయేచరుంనిర్వపేత్ । అశక్తాద్వాదశగృహీతేనాఽజ్యేనస్రుచం పూరయిత్వా అగ్నయేపథికృతే స్వాహేతి పూర్ణాహుతిం జుహుయాత్స్రువాహుతింవా — ఇత్యగ్న్యపఘాతప్రాయశ్చిత్తం॥

స్విష్టకృద్ధోమాకరణేప్రాయశ్చిత్తమ్

శ్లో॥ యద్యహుత్వాస్విష్టకృతం ప్రమాదాత్పరిషించతి। తత్రవ్యాహృతిభిశ్చోక్తా ఆహుతీర్జుహుయాద్బుధః। ప్రాయశ్చిత్తార్థహోమానాం మంత్రేవ్యాహృతిభిస్సదా । ఏకామాజ్యాహుతింహుత్వా పరిషేచనమాచరేత్॥

శకునప్రాయశ్చిత్తమ్,

శ్లో॥ గవాశ్వౌమహిషశ్వాచ మృగమేషౌచదంష్ట్రిణః। ధావేయురపసవ్యంచ తత్పాదంప్రోక్ష్యమంత్రయేత్ । తద్విష్ణోఃపరమాద్యేన మంత్రేణాధ్వనివైజపేత్॥

(ఏతేషామపసవ్యగమనే తద్విష్ణోఃపరమంపదం...... ఆతత మితిజప్త్వా స్తత్పాదంప్రోక్ష్య మంత్రయిత్వాజపేత్)

శ్లో॥ తతఃస్సృగాలీవానర్యో వాచందీర్ఘముఖీత్సథా।
యద్యపస్యాదపఃస్పృష్ట్వా పరికాసేపరిక్షవే॥

(సృగాలీవానర్యోస్త్వవాచఃశ్రుత్వా తద్వధుత్వః దీర్ఘముఖీప్రముహిణుమాస్మ దక్షిణతోవదాత్ ద్విషంతంమేఽవబాధసా ఇతితద్గిరాచాభిమంత్రయేత్)

శ్లో॥ రౌద్రంతువ్యాహృతేశబ్దే జుహుయాత్తుజపేత్తథా।
త్వమగ్నేరుద్రఇత్యాభ్యాం శకునాభిరుతాంగిరం।

ద్విపశ్చతుష్పాద్వాస్తు త్రిభిస్తమనుమంత్రయేత్ ॥
(అర్థ్వనిలోకపింగలక్షియూకాదిధ్వసౌవిన్యతేచేత్ త్వమగ్నే సద్రః ఽఽ
మత్రేణా స్వాహా ఆపో రాజానం......కృణుధ్వగ్ం స్వాహా ఇతి మంత్ర
ద్వయేన జుహుయాత్ జపేత్ హోమపక్షే రుద్రాంగారమితి త్యాగః
ఏవంకృత్వా ద్విపచ్చతుష్పదస్మాకగ్ం...ఽపారయామసీతి త్రిభిర్వా
కైస్తాంశకునగిర మభిమంత్రయేత్ ॥

అగ్నినాశప్రాయశ్చిత్తమ్.

శ్లో॥ లేఖరాత్పూర్వతోయత్ర నష్టంకృచ్ఛ్రంచ ధారయేత్ ।
పునరగ్నింప్రతిష్ఠాప్య పునస్త్వేతిసమిధసమ్॥

స్వయంప్రజ్వలితేఽగ్నౌప్రాయశ్చిత్తమ్॥

శ్లో॥ స్వయంప్రజ్వలితేఽగ్నౌతు ద్వాభ్యాంతుసమిధాక్షిపేత్ ।
ఉద్దీప్యస్వేతిపూర్వాంచ మానోహింసీదితీతరామ్॥
(అగ్నౌస్వయంప్రజ్వలితేసతి ఉద్దీప్యస్వ......దిశ ఇత్యేకాంసమిధ
మగ్నౌక్షిపేత్ మానోహిగ్ంసీత్ ...... పాతయ ఇత్యపరాంసమి
ధంపూర్వవద్ధుత్వా తతో హోమకర్మసమారభేత్)

ఆఘారయోః ప్రాగ్వహ్నినాశే,

శ్లో॥ ఆఘారయోఃప్రాగ్యదివహ్నినాశఃపునః ప్రతిష్ఠాచవిధేఃపురో
వత్ । అథశ్చయుగ్వ్యాహృతిమిందకానాం జ్ఞాతత్రయంచాఽపిహు
నేత్పురస్తాత్ ॥

ఆఘారహోమానన్తరమగ్నినాశే.

శ్లో॥ ఆఘారయోరుపర్యగ్ని ర్యదిమధ్యేవినశ్యతి।
పంచహోత్రాచజుహుయాత్ స్మహోవ్యాహృతిభిస్తథా॥

ఇధ్మప్రక్షేపణాత్పూర్వమగ్నినాశే.

శ్లో॥ ఇధ్మాధానక్రియాత్పూర్వం వహ్నౌచేన్నష్టతాయది।
పునరగ్నింప్రతిష్ఠాప్య పునస్త్వేతిసమింధనమ్॥

వివాహౌపాసనాత్పూర్వమగ్నినాశే

శ్లో॥ వివాహౌపాసనాత్పూర్వ మనశ్రేశాంతిమాగతే।
యుగలాజాంతరంకర్మ కృత్వా శేషంసమాపయేత్॥

చతుర్థదినమధ్యేఅగ్న్యనుగతప్రాయశ్చిత్తమ్

శ్లో॥ ఉపాయనాగ్నౌచవివాహవహ్నౌ శావానలే సూతకపావకేచ।
శాంతేహ్యతేచోపహతేచవహ్నౌ తతశ్చశన్నోద్భిరవోక్ష్యభస్మ తస్మా
త్సమారోప్యసమిధ్యతేచ ఆజుహ్వానఉద్బుధ్యపదత్రియర్చా। లౌక్యానలే
తాంసమిధంప్రహృత్యదద్యాద్వరంకాంచనమేవమూల్యాం తతోఽగ్నిం
సంపరిస్తీర్య ఆజ్యస్యోత్పవనంతతః॥ అయాశ్చపంచహోతాచ బ్రాహ్మ
ణవీకహోతాదశ। మనస్వతీంచమిందాచ మహావ్యాహృతయస్తథా।
అనంతరమనాజ్ఞాతం వ్యాహృతిః ప్రణవాదికం। వారుణ్యస్తంతుమత్యశ్చ
తథాతంత్రంప్రయోజయేత్॥

అస్యార్థః కృష్ణభట్టీయే

(ఉపాయనాగ్నిర్నామ పాలాశహోమాన్తః। వివాహవహ్నిర్నామ
శేషహోమాన్తః శావానలోనామసంచయనాన్తః సూతకపావకోనామ
జాతకర్మాఽగ్నిరాదశాహాః ఏతేషుచతుర్ష్వగ్నిషుతత్తత్కర్మసమాప్తేః
పూర్వం నష్టేషుసత్సు రజస్వలాది సంస్పృష్టేషుసత్సు యథోక్త
ప్రాయశ్చిత్తంకృత్వా తత్తత్కర్మకుర్యాత్)

తత్రక్రమః.

ప్రాణానాయమ్య సంకల్ప్య శన్నో దేవీరభిష్టయ ఇతిమంత్రేణ తద్భ
స్మాద్భిరవోక్ష్య అయంతేయోనిరృత్వియ ఇతిమంత్రేణసమిధంతద్భ
స్మనినిధాయ విధివదగ్నింప్రతిష్ఠాప్య ఆజుహ్వానః సుప్రతీకః పురస్తాత్ ఽ
సీదత ఉద్బుధ్యస్వాగ్నే ఽతంతుమేత మితిమంత్రద్వయేన తాంసమిధ
మగ్నౌనిక్షిప్య। తత్ప్రాయశ్చిత్తార్థందద్యాద్వరం కాంచనమేవమూ
ల్యం। వరశబ్దేనగౌర్లక్ష్యతే। గోదానంకుర్యాదిత్యర్థః। తన్మూల్యం
హిరణ్యంవాదదాతి। తతోఽగ్నింపరిస్తీర్యాజ్య సగ్ంస్కారాంతంకృత్వా
తత్రప్రాయశ్చిత్తాఽహుతయః। తద్యథా। అయాశ్చాగ్నేఽజగ్

స్వాహా । అగ్నయేఽయస ఇదం । అగ్నిర్హోతా—...హవనశ్రుత స్వాహా
అగ్నయే పంచహోత్ర ఇదం॥ బ్రాహ్మణ ఏకహోతా + మనోజ్యోతిః
జుషతేన స్వాహా । మనోజ్యోతిష ఉపసేనిమృగ్భ్య ఇదం । యన్మ ఆత్మ
నో...ణి స్వాహా । అగ్నయే జాతవేదస ఇదం। పునరగ్నిశ్చక్షుః + త్ర
స్వాహా । అగ్నీంద్రబృహస్పతి అశ్విభ్య ఇదం ॥ మహావ్యాహృతయ
స్తథా । తత అనాజ్ఞాతత్రయంచ । వ్యాహృతీర్విహృతాః । ఇమంమే
వరుణ తత్త్వాయామి త్వన్నో అగ్నే సత్వన్నో అగ్నే తంతుంతన్వన్రజస ఇతి
హుత్వా యథాతంత్రం పరియోజయేత్ ॥

అథ స్థాలీపాకతత్పూర్వమగ్నినష్టమ్

శ్లో॥ హోమాంతరాణి చేష్టాని ప్రాక్స్థాలీపాకతః ఖలు । తత ఊర్ధ్వ
మయాశ్చాగ్నే హోమో నోపవసేదితి ॥ స్థాలీపాకాద్యదాపూర్వ మన
ష్టే శాంతిమాగతే। యుగలాజాంతరం కర్మ కుర్యాదేవం విచారయన్॥
స్థాలీపాకాత్పరమయాశ్చాగ్నాత్పునరాధానముక్తం భవతి॥

అథ శ్రాద్ధమధ్య అగ్నినష్టప్రాయశ్చిత్తమ్.

శ్లో॥ శ్రాద్ధమధ్యేతు శాంత్యగ్నిం లౌకికాగ్నౌ సమాహరేత్ ।
సప్తవ్యాహృతిభిర్హుత్వా పూర్ణాహుతివిధిర్భవేత్ ॥

ఆరోపితాఽగ్నినాశే ప్రాయశ్చిత్తమ్.

శ్లో॥ ఆరోపితాగ్నేః సమిధస్తు నాశే సీమాతిగామే చ పరాగ్ని
వేశే । అయాశ్చ మంత్రేణ చ సంధిరగ్నేః పరస్య చాగ్నౌ తు స
మిత్పునస్స్యాత్॥

(ఆరోపితాగ్నేః సమిధో నాశే గృహావాసనాగ్నౌ సంస్థితే యది
సీమాతిక్రమశ్చ స్యాదయాశ్చేతి జుహుయాత్ ఏకస్మిన్ హుత్వారోపి
తాగ్నావన్య యది హుత్వా అగ్నిసమారోపణం కృత్వా అత్రాప్య
గ్నిసంసర్గప్రాయశ్చిత్తం కుర్యాత్. హోమాత్సమిధ్యాత్మన్యారోపిత
ఏవ యది ప్రశామ్యేత్ గ్రామాంత్యజో బహిరంత్యజః శూద్రః శ్వా య
ది స్పృశేత్ మూత్రపురీషాభ్యాముపహతిః స్యాదేవమాద యోనాశ
ప్రభేదాస్తేషు సర్వేషు పునరాధానం స్యాత్)

అన్వాధానేష్టిమధ్యేఽగ్న్యనుగతప్రాయశ్చిత్తమ్

(అన్వాధానేష్టిమధ్యేఽగ్న్యనుగతే ,అయాశ్చే, తిమంత్రేణవక్ష్యమాణవత్పునః సంధానంకృత్వా ఓంభూర్భువస్సువస్స్వాహేతి సంకల్పపూర్వకం ప్రాయశ్చిత్తంసంస్కృతాజ్యేనహుత్వా పునరన్వాధానపూర్వకమిష్టింకుర్యాత్ —ఇత్యగ్న్యనుగత ప్రాయశ్చిత్తం—

ఔపాసనాగ్నిద్వయ సంగతిశ్చేదగ్నిం సమారోపణతోవిభక్తః పూర్వస్య హోమేవివిచేచ్చరుస్యాత్పశ్చాదహోతుః పథికృచ్చసోఽపి సంస్పృష్టోయస్యగృహ్యాగ్నిరంస్య గృహ్యాగ్నినాసహ। చరుర్వివిచయోః కుర్యాత్యద్వా పర్ణాహుతిర్భవేత్ చతుర్వివిచయోః కార్య ఇత్యుక్తే వివిచేష్టింకుర్యాదిత్యర్థః తత్ప్రథం॥ యథా అథ వివిచేష్టిః— ఇధ్మాబర్హిరుపసాద్యా గ్నేరుపసమాధానాద్యగ్నిముఖాంతంకృత్వా చరుగ్శ్రపయిత్వా సకృదుపస్తీర్య ద్విరవదాయ సకృదభిఘార్యాగ్నయే వివిచయేస్వాహా అగ్నయేస్విష్టకృతేస్వాహేత్యాహుతీహుత్వా శేషం పరిసమాపయేత్॥

వైదికాఽగ్నిద్వయప్రాయశ్చిత్తమ్

శ్లో॥ వైదికాగ్నిద్విసంసర్గే సమిధాద్వేప్రతాపయేత్। అయంతఇతి మంత్రేణ యుగపచ్చతతఃపునః। విభజ్యాఽగ్నింప్రతిష్ఠాప్య ప్రహరేత్సమిధాతతః। ఆజుహ్వానేతిమంత్రేణ ప్రాయశ్చిత్తంసమారభేత్। అయాశ్చేతిచమంత్రేణ సమస్తవ్యాహృతీస్తథా। చరుశ్చాపిచకర్తవ్యో జుహుయాద్వివిచేతిచ॥

అస్యాఃకారికాయాస్తాత్పర్యార్థఉచ్యతే.

వా॥ స్వౌపాసనాగ్ని రన్యౌపాసనాగ్నినా సంసర్గేసతి తద్దోషపరిహారార్థం తత్ప్రాయశ్చిత్తంకరిష్యే ఇతి సంకల్ప్య। అయంతేయోనిర్ఋత్వియః ...... ఽరయిగ్గ్ స్వాహా ఇతిమంత్రేణసమిధౌప్రతాప్య విభాగేనస్వీ కృత్యాన్యలౌకికాగ్నిం విధివత్ప్రతిష్ఠాప్య ఆజుహ్వానః... ఽసీదత ఇతి మంత్రేణస్వకీయసమిధంవిధి వత్ప్రతిష్ఠాపితేగ్నౌప్రహృత్య అగ్నింప్రజ్వాల్యాలంకృత్య పరిస్తీర్య, పరిస్తీర్యచరుగ్ శ్రపయిత్వా పాత్రాసాదనాద్యగ్నిముఖాంతే అయాశ్చేతివ్యాహృతిభిశ్చద్వే ఆహు

త్రీహుత్వా సకృదుపస్తీర్యద్విరవదాయ సకృదభిఘారయిత్వాగ్నయేవి
విచయేస్వాహా అగ్నయేస్విష్టకృతేస్వాహేతి తంత్రశేషంసమాపయే
దిత్యుభయోః సమానం తత్రవిహారకర్త్రాపూర్వం పథికృద్గుణేష్టిం
కృత్వాపశ్చాదేవం ప్రాయశ్చిత్తం.

విహారకర్తృలక్షణమ్

విహారకర్త్రాపూర్వం పథికృదిష్టింకృత్వాపశ్చాత్సం సర్గనిబంధ
నేష్టింకుర్యాదితి కారికా కారస్యాఽభిప్రాయః॥ తత్కథమితి॥ అన్యస్య
వహ్నౌచచరోర్వ్యవహ్నౌ విహారకర్త్రాపథికృద్గుణేష్టిః స్వాగ్నౌసమారో
పణతో వివిక్తిద్వయోశ్చసంసర్గ నిబంధనేష్టిః ॥ ఇతివచనాత్॥ అన్య
స్యపరస్యవహ్నౌ స్వవహ్నౌసమారోప్యవిహరతియోఽమూఢః అసౌవిహా
రకర్త్రాతస్య విహారకర్తుః ప్రాయశ్చిత్తమనయాకారిక యోచ్యతేకిం
తత్ప్రాయశ్చిత్తమితి విహారకర్తుః పథికృద్గుణేష్టి రిత్యుక్త్వాత్పథి
కృద్గుణేష్టిర్విధీయతే॥

పథికృద్గుణేష్టిః

పథికృద్గుణేష్టింకుర్యాదితిస్వాగ్నౌసమారోపణతోవిభక్తఇత్యు
క్త్వాద్విహారకర్త్రా పూర్వోక్తప్రకారేణ యజ్ఞాగ్నింవిభజ్యస్థండిలే
లౌకికాగ్నింప్రతిష్ఠాప్యతస్మిన్నగ్నౌసమిధమాజుహోత్వాసః......ఽసీదత,
ఉద్బుధ్యస్వాగ్నే......ఽతంతుమేతం ఇతిద్వాభ్యాంప్రహృత్య సంపరి
స్తీర్యచరుగ్గ్‌శ్రపయిత్వా పాత్రాసాదనాద్యగ్నిముఖాంతే అయాశ్చ
వ్యాహృతిభిశ్చద్వే ఆహుతీహుత్వాఽథ పూర్వవదవదానక్రమేణ
చరుంగృహీత్వా ఽగ్నయేపథికృతేస్వాహా ఽగ్నయే స్విష్టకృతేస్వా
హేతిద్వే ఆహుతీహుత్వా ఉపరిష్టాత్తంత్రంకృత్వా పశ్చాత్సంసర్గ
నిబంధనేష్టింకుర్యాదితి విహారకర్తురయంవిశేషఃవివిచేష్టిఃపూర్వవత్॥
ఇతిపథికృద్గుణేష్టిః॥

అథవైదికలౌకికాగ్నిప్రాయశ్చిత్తమ్

శ్లో॥ లౌకికేవైదికేవాఽపి సంస్పృష్టస్తుమిథోభవేత్ । స్థాలీపాకం
తువివిచేః పునస్త్వేత్యుపఘాతకే । సృష్టావగ్నౌసదారూఢ శ్చారణ్యా
త్మసమిత్సుచ । పూర్ణపాత్రంచవేద్మంచ బహిర్నాశ్చేఽపివివాచరుం।

ఆజ్యసంస్కారపర్యన్తం అగ్నిస్థాపనపూర్వకం । చతుర్గృహీతంజుహుయాన్మనోజ్యోతిరితీత్యృచా॥

ఔపాసనాగ్నివైతానికాగ్నిప్రాయశ్చిత్తమ్ (కవివల్లభః)

ఔపాసనాగ్ని రౌపాసనాగ్నినాచవైతాని కాగ్నిర్వైతానికాగ్నినావైదికాగ్నినాసంసర్గే . అయంతేయోనిరృత్వియ, ఇతిప్రతాప్య పృథగగ్నిముపసమాధాయ సంసర్గప్రాయశ్చిత్తంకరిష్య ఇతిసంకల్ప్య సమిధావగ్నౌ ఆజుహ్వానేతి ప్రహృత్య ,అయాశ్చే తిహుత్వా అగ్నయేవివిచయేచరుఃకార్యః యదిలౌకికాగ్నిసంసర్గః స్యాత్పునస్త్వాదిత్యేతిసమిధం ప్రహృత్య అయాశ్చేతిజుహుయాత్॥

ఔపాసనాగ్నౌ బ్రహ్మచార్యగ్నిసంసర్గేప్రాయశ్చిత్తమ్

శ్లో॥ బ్రహ్మచార్యగ్నిసంసర్గే ప్రాయశ్చిత్తంకథంభవేత్ । కామావకీర్ణకామాది ద్వాభ్యామాజ్యేనహావయేత్ । ఔపాసనాగ్నావట్రగ్నికార్యేచౌపాసనేనైవనవహ్నినైవ। పాహీతిపంచాఽథమనస్వీతీంచ సప్తేత్యాజ్ఞాతమథత్రయంచ॥

ద్విభార్యాగ్నిసంసర్గప్రాయశ్చిత్తమ్

రాగాద్గృహస్థస్య వివాహపూర్వపత్న్యాథ వేతాంయది తత్ర వహ్నౌ। వక్ష్యామి సంసర్గమనుక్రమేణగార్హస్థ్యమంత్రస్య సకృత్త్వసిద్ధ్యై। ద్వితీయవహ్నిం విధినాసమింధేద్ద్వితీయ పత్న్యైమవలంచితాయాం సమస్త ఆరభ్యతతఃపరస్తాద్బ్రహ్మంత వేదస్త్వితిమంత్రకేణ చతుర్గృహీతం జుహుయాత్తదగ్నౌ వయంతమంత్రేణ సమిధ్యచాఽగ్నిం ఆరోప్యపూర్వంవిధినాసమింధేదగ్నిం సమింధేత్సమిధంనిదధ్యాత్। ఆజుహ్వా ఉద్బుధ్యపదద్వయేన దారైరుపస్పర్శితఏవభర్తా । యోబ్రహ్మసూక్తేన చతుర్గృహీత్వాపరిస్తృతాగ్నౌ జుహుయాత్సచైవ సమిధగ్ం సమిత్యాది పురోనువాక్యామనూచ్య పశ్చాచ్చఋచాజుహోతి, సమాదిమంత్రేణపరేణహోమః ఇతివాపాఠః. పరీష ఆరభ్యపురోనువాకం శేషాభిరృగ్భిర్జుహుయాత్తదగ్నౌ సమాదిమంత్రేణేతిసమి

తగ్ం సంకల్పేథా మిత్యుక్తం అపరేణేతి అగ్నేపురీషేత్యుక్తం ఇతి ద్విభార్యాగ్నిసంసర్గప్రాయశ్చిత్తకారికాః—ఇత్యగ్నిసంసర్గప్రాయశ్చిత్తం

అథస్మార్తాన్వాధానేష్టిమధ్యేప్రాయశ్చిత్తముచ్యతే.

తత్రాదావన్వాధానమధ్యే విస్మరణేప్రాయశ్చిత్తం॥ శ్లో॥ అన్వాధానమకృత్వైవ సమిధ్యాత్మనివాయది। అరోపితాసలస్త్ర మంత్రపూర్వంతదానలం। విసృజ్యలౌకికేవాఽగ్నా వలంకుర్యాత్పరిచ్యుతే। పునస్త్వాదిత్యమంత్రేణ నిదధ్యాత్సమిధంతతః। శ్రద్ధాంమేధామితిప్రోచ్య నమస్కృత్యాఽథపూర్వవత్। అన్వాదధ్యాత్ప్రయత్నేన భుక్త్వా విస్మృత్యచేద్యది। సాయమౌపాసనంహుత్వా అనాజ్ఞాతత్రయేణచ। హుత్వావాయదివాజప్త్వా పూర్వవత్సమిధంన్యసేత్। అన్వాదధ్యాద్దాసాయ మతీతాదుక్తమార్గతః। అనాజ్ఞాతత్రయేణాఽథ త్వంనః సత్వంనఇత్యపి। ఆజ్యాహుతీఃపంచహుత్వా భూరాదివ్యాహృతీస్తథా। అన్వాధానంవిధాయాథ స్థాలీపాకంసమాచరేత్॥

అన్వాధానేష్టిమధ్యేగ్రహణప్రాయశ్చిత్తమ్.

విశ్వప్రకాశికాయాం శ్లో॥ అన్వాధానేష్టిమధ్యేతు గ్రహణేచంద్రసూర్యయోః। ఉదుత్యముద్వయంచిత్రం హుత్వాజ్యేనేష్టిమాచరేత్। సూర్యోపరాగస్తత్రైవ జుహుయాదాహుతిత్రయం। చంద్రోపరాగేతునవో నవోభవతిమంత్రతః। యమాదిత్యాఅనేనాఽపి జుహుయాదాహుతిద్వయం॥

బృహన్నారదీయే.

శ్లో॥ అన్వాధానేష్టిమధ్యేతు గ్రహణేచంద్రసూర్యయోః। ప్రాయశ్చిత్తంమునిశ్రేష్ఠాః కథంకుర్వన్తియాజ్ఞికాః। చంద్రోపరాగేజుహుయాదప్సుమేసోమఇత్యృచా। ఆప్యాయస్వేత్యృచాచైవ సోమయాస్తభ్నుచాతథా। సూర్యోపరాగేజుహుయా దుదుత్యంజాతవేదసం। అసత్యేనోద్వయంచైవ త్రయోమంత్రాఉదాహృతాః॥

అథాస్యప్రయోగః — గ్రంథాన్తరే.

అన్వాధానేష్టిమధ్యే చంద్రగ్రహణంచేదిష్టిదినపర్వహావిరాసాదనాన్తంకృత్వా అన్వాధానేష్టిమధ్యే చంద్రగ్రహణదోష ప్రాయశ్చి

త్వార్థమాజ్యహోమం కరిష్యే ఇతి సంకల్ప్య ,నవోనవో భవతి...... ఆయుః స్వాహా, ఇదం యమాయేత్యాద్యగ్నిశ్శుచి......గోపాయ స్వాహా ఇదం ఆభ్యాం ద్వే ప్రకృతాజ్యేనైవాహుతీ హుత్వా తంత్రశేషం సమాపయేత్ :—

సూర్యగ్రహణం చేద్ధవిరాసాదనాన్తే త్రిస్ర ఆజ్యాహుతయః ఉదుత్యం జాతవేదసం ఉద్వయం తమసస్పరి చిత్రం దేవానాం......తస్థుషశ్చ స్వాహా ఇదం, ఏవం హుత్వా తంత్రశేషం సమాపయేత్॥ ఇతి గ్రహణప్రాయశ్చిత్తం॥

అన్వాధానేష్టిమధ్యే ప్రయాణమ్

శ్లో॥ అన్వాధానేష్టిమధ్యే తు ప్రయాణే సముపస్థితే తుభ్యం తా అంగిరస్తమేతి॥ సంకల్పపూర్వకం సంస్కృతాజ్యం హుత్వా అరణ్యాదిషు సమారోప్య హోమకాలే ప్రతిష్ఠాప్య ప్రతిపద్ధోమపూర్వకమిష్టిం కుర్యాత్ అన్వాధానప్రతిపది ప్రయాణాదిష్వకరణే తృతీయాదికతిథిషు ప్రాతరౌపాసనోత్తరం సంకల్పపూర్వకం సంస్కృతాజ్యం వ్యస్త సమస్త వ్యాహృతిభిర్హుత్వా పునరన్వాధానయాగం కుర్యాత్॥

అన్వాధానేష్టిమధ్యే స్త్రీణాం రజస్వలాప్రాయశ్చిత్తమ్

పత్నీ రజస్వలా భవతి యది తథాపంచమాదిదివసే సద్యస్కాలాన్వాధానపూర్వకం జుహుయాత్.

అన్వాధానాత్పరతః స్త్రీ రజస్వలా చేత్తాం గృహాన్తరే స్థాపయిత్వా ప్రతిపద్యేవ జుహుయాత్ — ఇతి రజస్వలాప్రాయశ్చిత్తం.

అన్వాధానేష్టిమధ్యే ప్రాయశ్చిత్తాని సమాప్తాని.

అనాదిష్టప్రాయశ్చిత్తమ్.

శ్లో॥ ప్రాయశ్చిత్తమనాదిష్టం వారుణం తు వినిర్దిశేత్।
అనాదిష్టా దేవతా చేదగ్నిమేవ ప్రచక్షతే॥

అనాదిష్టేప్రాయశ్చిత్తే, ఇమంమేవరుణ, ఇత్యాదివారుణీస్తుహు
యాత్ దేవేత్వనాదిష్టే అగ్నయ ఇతి త్యాగంకుర్యాత్ — ఇత్య
నాదిష్టహోమః.

విధురాగ్నిసంధానమ్

శ్లో॥ ఉద్ధృత్యవహ్నింప్రణవేనచాపా అన్వగ్నిరిత్యానహరేత్పుర
స్తాత్। నిధాయపృష్టోదివిమంత్రకేన తతస్తుహోమఃశకలైశ్చతుర్భిః।
రేఖాసుయాస్వై వచతత్సవితాంసవిశ్వానినోద్యాదఇమేచమంత్రైః। నారో
పణంనాప్యవరోపణంవా ప్రవృత్తిరేవంవిధురానలస్య। నిత్యానినైమి
త్తికకామ్యకర్మ తత్రైవకుర్యాద్విధురఃసదైవ।

ఇతి కేషాంచిన్మతం – ఆరోపణంచాఽప్యవరోపణంచ మతేనకే
షాంవిమహా అదిష్టం వివాహసంధ్యాసమ్మతాంతమత్రిగృహీవకుర్యా
ద్విధురోఽపియజ్ఞాన్॥

అపరార్కః.

పత్రిణవేనాఽగ్నిముద్ధృత్య అన్వగ్నిరుషసామగ్రమఖ్యత్ ...
ఆతతాన ఇతి పురస్తాదాహరేత్ పృష్టోదివిపృష్టోఅగ్నిః......పాతునక్తం
ఇతినిధాయ తతోహోమశ్చతుర్భిః శకలైఃకార్యః తత్రరేఖాసుయాన
సన్తి తత్సవితుర్వరేణ్యమసౌ ఇత్యేకశకలం తూష్ణీమగ్నావదధ్యాత్।
తాగంసవితుర్వరేణ్యస్యచిత్రాం...మహీంగం ఇతిద్వితీయాం విశ్వా
నినోదుర్గహా......తనూనాం ఇతితృతీయాం అద్యానోదేవసవితః...
తన్మఆసువ ఇతి చతుర్థీం ఏవంహుత్వా తతోనిత్యోపాసనాది
కర్మాణికుర్యాదా వివాహోదాసన్యాససమరణమితి విధురాణామా
చారః :— ఇతి విధురాగ్నిసంధానవిధిః॥

వా॥ యదిప్రోషితేయజమానే పత్నీస్వోపస్థితమగ్నిం గ్రామ
మర్యాదమభ్యాసయేత్ పునరాధేయంతస్యాః? ప్రాయశ్చిత్తరిత్యాప
స్తంబీయం తదనాదభ్యాసయనేనదోష ఇతిసంగ్రహకారః యదిప
త్న్యాంసీమాతిగామిన్యాం ఆదిత్యోఽభ్యుదియాత్ గతస్వామికాద్వా
పునరాధేయం తస్యప్రాయశ్చిత్తిరిత్యాపస్తంబీయం ప్రజ్వలితజ్వలనేన
దోష ఇతి సంగ్రహకారః యది సమారూఢాభవస్తీత్యాపస్తంబీయం

యదిప్రత్యగగ్నిముచ్ఛ్వసేత్పునరాధేయంతస్య ప్రాయశ్చిత్తిరితిసంగ్రహకారః॥ యదిజ్వలన్నగ్నిరన్యత్రోన్నేయః స్యాదనుచ్ఛ్వసన్నేవసయేత్ యద్యద్యుచ్ఛ్వసనీయం స్యాత్తంభూమావనిధాయ యథేష్టముచ్ఛ్వసేత్ పునరుద్ధృత్యావయే దిద్ధంద్వితీయముచ్ఛ్వస్యాఽపినయేత్ యదితృతీయముచ్ఛ్వస్యాఽపినయే త్పునరాధేయంతస్య ప్రాయశ్చిత్తిరితి సంగ్రహకారః — అథ యదిప్రత్యక్షమ వహూడాగ్నిః కథంచిత్ప్రశామ్యత్యప్రణీయతేవాయదిచైనంగార్హపత్యాగ్నిరదిభవేవాఽన్యజ్యోదక్యాం పతితా ఉపస్పృశేయుర్వాయదిచేతస్మిన్మాత్రాదిభిర్న్నియతే తత్రదశాహం ద్వాదశాహంవాసహాయతే యద్యగ్న్యగూఢసమిదప్సునిమజ్జేదాహరణాదిసమానం యదిచతురహం నహోయతేతిభేదమేకేవదన్తి పతితాదిసంస్పర్శనం సమానశ్వా ఉపస్పర్శనేఽపితయేతిభేదమేకేవదన్తి ఉదయాస్తమయంవేతిసమానం యద్యంతరాతథాఽన్యత్రాఽప్యనావృతే దేశేవాసమావృతేఽపిత్రిభిః పంచభిర్వాసమాహూతేగ్నౌహుతే ఽహుతేవాపరస్య వహ్నావిత్యేక ఉపదిశన్తి తేషామేకైకం పునరాధానకారణానిభవన్తి అథాగ్నిత్యాగ ప్రాయశ్చిత్తాని॥ ఏవభవన్తి.

ప్రమాదాదగ్నిత్యాగప్రాయశ్చిత్తమ్.

స్కాందపురాణే॥ శ్లో॥ హుతాశనంవాయోవిప్రః ప్రమాదాత్త్యజతిప్రభో । ప్రాణాయామశతంకుర్యా దుపవాసంతతఃపరం॥— త్రిరాత్రత్యాగేప్రాణాయామః జ్ఞాతం? అతఊర్ధ్వం ద్వాత్రింశద్రాత్రిపర్యన్తముపవాసః

* అథకూర్మపురాణే. *

శ్లో॥ షష్టిరాత్రింత్యజేదగ్నిం ప్రమాదాత్త్యజతిప్రభో।
ఉపవాసంతతఃకుర్యా త్ప్రాజాపత్యంతతఃపరం॥

వా॥ మాసద్వయే త్రిరాత్రమత ఊర్ధ్వంసంవత్సర పర్యన్తమగ్నిత్యాగే ప్రాజాపత్యకృచ్ఛ్రంప్రమాదాదగ్నిత్యాగే అమాశ్చాగ్నేఽసీత్యాత్రిరాత్రాన్మనోజ్యోతిరిత్యా సప్తరాత్రాత్తత ఊర్ధ్వమాదశరాత్రాత్త్రిప్రస్తంతు మతీశ్చప్రాణాయామశతంవావింశతిరాత్రా దుప

వాసంచాత్రింశద్రాత్రా దేతావదేవ సముచ్చయ ఇతఊర్ధ్వంయావ
దుక్తమేవ జానీయాద షష్ఠిరాత్రాత్ త్రిసోరాత్రి ఉపవసేత్ప్రాజా
పత్యస్యకృచ్ఛ్రస్యార్థంతావతా ఊర్ధ్వంమాసంవత్సరాత్పూర్ణంప్రాజా
పత్యంవా తతఊర్ధ్వమపిశక్త్యానువృత్త్యా సంవత్సర ఏకస్మిన్కృచ్ఛ్రం
విద్యాచ్ఛక్త్యావిద్య మానానాయాంచయో౽గ్నిన్ నాధత్తే నాస్తికోవాల
స్యోవా౽స్తిక్యా దగ్నిత్యాగే మాసద్వితయమేకకృచ్ఛ్రం విద్యాత్.
మాసచతుష్టయేకృచ్ఛ్రౌ నాత్ షట్క..త్రీన్ కృచ్ఛ్రాన్ అతఊర్ధ్వ
మబ్దకృచ్ఛ్రాన్ విద్యాదతఊర్ధ్వంచ ప్రత్యబ్దంపంచపంచ కృచ్ఛ్రాని
త్యేవంయావత్ షడ్వింశద్వర్షేష్వతీతేషు షడ్వింశద్వర్షేషు వర్షాన్
నాతివర్తతే.

ఆలస్యాదగ్నిత్యాగేప్రాయశ్చిత్తమ్

ఆలస్యాదగ్నిత్యాగే ద్వాదశాహమతిక్రమే త్రిరాత్రముపవా
సంప్రాయశ్చిత్తం కృచ్ఛ్రార్థంవా మాసాతిక్రమే ద్వాదశాహ ముప
వాసం కృచ్ఛ్రద్వయంవా సంవత్సరాదిక్రమే మాసోపవాసఃపయో
వాభక్షణంవా పంచకృచ్ఛ్రంవా సంవత్సరాత్పరస్తా దాషాణ్మాసా
దష్టౌకృచ్ఛ్రాశ్చ ద్వితీయాబ్దాదేకాదశ కృచ్ఛ్రాభవన్తి ఏవంయావ
దష్టాదశ సంవత్సరంతతోఽత్రాదద్యాలస్యాత్యజేవహ్నిం। ద్వాదశా
హాపరంతథా॥ శ్లో॥ ఉపవాసంత్ర్యహంకుర్యాత్ప్రశ్చాన్మాసంతథైవచద్వా
దశాహముపవాసం షాణ్మాసాతిక్రమేతథా మాసంపయోవ్రతంకుర్యా
ద్వత్సరాతిక్రమేతథా మాసోపవాసః కర్తవ్యః పయోవాభక్షయేత్త
థా కూశ్మాండహోమఃకర్తవ్యః క్రమేణోభయమేవవా। ద్విమాసం
వాత్రిమాసంవా కాలాల్పే మహావ్రతః। పయోవ్రతమతఊర్ధ్వం
బహుకాలాత్యయే సతి। ప్రాయశ్చిత్తబహుత్వంస్యాద్దేవమావత్సర
త్రియాత్। త్రివర్షంవర్ష మేకంతు ప్రాజాపత్యంచరేద్వ్రతం। ఏవ
మేవాధికేఽపిస్యాత్కాలేనైనత్యతోఽధికం॥ మితాక్షరాయామప్యేవం
యావత్కాలంచానయోర్వర్తతే ఏనంయద్యనిమిత్త ప్రాయశ్చిత్తం
కృత్వా పునరాధానంకుర్యాత్। మాసస్యైకప్రస్థద్వయం తండులానాం
మితంకృత్వా హోమద్రవ్యంచదద్యాత్. ప్రమాదాదాలస్యాద్దశ

రాత్రిద్యదిప్రాయశ్చిత్తంవ్యాఖ్యాతం- తదేవపునరాధానం తత్రతత్ర కృతంభవత్యతః పురస్తాదతః పరత్రాఽపిప్రాయశ్చిత్తం యథా నిమిత్తం పునరాధానంచభేదేనైవ విధీయతఇతి-

అస్మిన్నర్థే కారికాః

శ్లో॥ సీమాద్వ్యతీతేచవినష్ట ఏవఆరోపితానామవరోపితేచ। ఔపాసనేపర్వణిచాఽతిపన్నేఇద్ధంవదన్త్యేవ కపర్దిశిష్యాః॥ — సూతకాంతరితేవహ్నౌ మనోన్వాభూర్భువస్స్వః। మధ్యేపర్వణ్యతీతేతు పునస్సంధానముచ్యతే॥

పునస్సంధానాంగహోమద్రవ్యపరిమాణమ్.

తత్రకారికాకారః॥ శ్లో॥ యదిమాసమహోమిస్స్యాద్విప్రాయగుగుశాలినే। పంచప్రస్థంతతోదద్యాత్తండులాన్ వాయవానపి। ప్రతిమాసంభవేదేవం యథాహోమస్తథైవచ। అబుద్ధిపూర్వమావర్షం యది కృచ్ఛ్రంచరేద్బుధః। ద్విగుణంబుద్ధిపూర్వంతు వర్షాన్ప్రాగనుసారతః సంవత్సరస్యైకమపిచరేత్కృచ్ఛ్రంవిశుద్ధయే.

గ్రంథాన్తరే.

శ్లో॥ యావత్కాలమహోమిస్స్యాత్తావద్ద్రవ్యంవిశేషతః। తద్దానంచైవవిప్రేభ్యో యథాహోమస్తథైవసః । షష్టిప్రస్థమితంధాన్యం ద్విప్రస్థప్రమితంఘృతం। ఔపాసనస్యవ్యాఖ్యాతం వత్సరస్యమహర్షిభిః। ధాన్యశబ్దేనతండులా ఉచ్యన్తే కేవలధాన్యేనహోమాభావాత్॥

పునస్సంధానమ్.

శ్లో॥ ప్రాజాపత్యంపూషభేతద్ద్వితైవేపుష్యే జ్యేష్ఠాస్వైంద్రవేకృత్తికాసు। అగ్న్యాధానంహ్యుత్తరాణాంత్రయేఽపి చిత్రాదిత్యేకీర్తితం గార్గ్యముఖ్యైః । అగ్న్యుత్పత్తిర్నిశిజ్ఞేయా సంధానంసాయమేవచ। ప్రాతఃపూర్వంనసంధానం సాయంపూర్వంవిధీయతే । రాత్రౌవివాహాదుత్పన్నే వహ్నౌపరిచరేత్స్వయం । రాత్రావతీతఃకాలశ్చేచ్ఛ్వస్సాయంతదుపక్రమః । ప్రక్రమోనిత్యహోమస్య స్థాలీపాకాదనన్తరం। సాయమేవాదితోబ్రూయా దిత్యేవంమునిరీరితః॥

అథాఽపరః॥ విశోధ్యకాయంవివిధైస్తుకృచ్ఛ్రైర్యవ ప్రదానం కురుతేయథార్థం, ఏకః పరస్తాత్సహభార్య యాచయతాసురాగూఃకరణంవదేత్సః అధీతవేదస్య గృహాద్గృహీత్వాపరిస్తృతేఽగ్నౌ జుహుయాదయాశ్చ ఏకాహుతింవ్యాహృతిభిశ్చహుత్వా। చతుర్గృహీతేనచ సప్తహోతా। మనస్వతీంచాపిచతుర్గృహీతం యదస్మిన్యజ్ఞేతి చతుర్గృహీతం । ద్విపద్గృహీతేనచ సప్తవత్యాం తతశ్చ తంతుమతీసమర్థః హుత్వాజయాద్యంచవరంచదద్యాత్సంధానమగ్నేః పునరేవమేవ.

పునస్సంధానప్రయోగః

బోధాయనః॥ అథాతః పునస్సంధానవిధిం వ్యాఖ్యాస్యామః ఇత్యాది ఆపస్తంబానుసారేణ కృచ్ఛ్రాదికంనిర్వర్త్య మంగలస్నాతోభూత్వా ప్రాణానాయమ్య విచ్ఛిన్నస్యౌపాసనస్యాగ్నేః పునస్సంధానంకరిష్య ఇతిసంకల్ప్య తద్ధోమద్రవ్యంబ్రాహ్మణాయదద్యాత్.— తత్ప్రకారః ప్రాణానాయమ్య ఏతావన్తంకాలమౌపాసనాగ్ని విచ్ఛేదజనిత ప్రత్యవాయపరిహారార్థ మేతస్మిన్ ప్రాయశ్చిత్తమేతత్ప్రత్యామ్నాయవా ఇతిసంకల్ప్య, అవిచ్ఛేదకాలగణనయోః? స్మృత్యుక్తంప్రాగుక్త ప్రాయశ్చిత్తం దంపతీ సహాకురుతాం నపృథక్, ఏవంకాలానురూపం చరిత్వా — మమ ఔపాసనస్య విచ్ఛిన్నదర్శ పూర్ణమాసస్థాలీపాకానాంచ తద్గణనయా వ్రీహ్యాజ్యద్రవ్యం యథానామగోత్రేభ్యో బ్రాహ్మణేభ్యోయుష్మభ్యం సంప్రదదే ఇతిమంత్రేణ తద్ద్రవ్యం బ్రాహ్మణేభ్యో దద్యాత్ - తతః శ్రోత్రియాగారాదగ్నిమాహృత్య ఆయతనేవిధినాఽగ్నిం ప్రతిష్ఠాప్య ఉపావరోహణంకృత్వా అగ్నిమలంకృత్య స్రుచమాజ్యస్థాలీం ప్రోక్షణీగ్ంస్రువంచాసాద్యాజ్యసగ్గ్స్కారాన్తే సకృద్గృహీతేనాజ్యేన అయాశ్చేతివ్యాహృతిభిశ్చద్వే ఆహుతీజుహుయాత్ చతుర్గృహీతేనాజ్యేనమహాహవిర్హోతా ...... మనః పృథివ్యై స్వాహా, ఇదం పునశ్చతుర్గృహీతగ్ంసర్వత్ర యదస్మిన్యజ్ఞేంతరగామి......ఘృతేనస్వాహా॥ దేవేభ్యఇదం త్రయస్త్రిగ్ంశత్తంతవః ...అప్యేతుస్వాహా అగ్నయేతంతుమత ఇదం॥ తంతుంతన్వన్...... దైవ్యంజనగ్గ్స్వాహా॥ అగ్నయఇదం। ఉద్బుధ్యస్వాగ్నే......తంతు

మేతగ్గస్వాహా, అగ్నయేజాతవేదసఇదం ,ఉదుత్తమంవరుణపాశం...స్యామస్వాహా, వరుణాయేదం, ,ఉద్వయంతమసః ......ఉత్తమగ్గ్స్వాహా, సూర్యాయేదం, ,అగ్నేభ్యావర్తిన్......... జనేనచస్వాహా? అగ్నయేఽభ్యావర్తినఇదం .అగ్నేఅంగిరః......ఆకృధిస్వాహా, అగ్నయేఅంగిరసఇదం ,పునరూర్జా.........విశతఃస్వాహా, అగ్నయే అయంసఇదం ,సహరయ్యా.........విశ్వతస్పరిస్వాహా, అగ్నయేఽయసఇదం, ఏవంహుత్వాద్వాదశ గృహీతేనాఽజ్యేనస్రుచం పూరయిత్వా .సప్తతేఅగ్నే.........ఘృతేనస్వాహా, అగ్నయే సప్తవతఇదం ఇతి సప్తవత్యాపూర్ణాహుతిగ్ంహుత్వా తతః పరిషిచ్య యస్య స్మృత్యేత్యాది హోమశేషంసమాప్య పునః ప్రాణానాయమ్య తంతుమతీస్థాలీపాకేన సద్యోయక్ష్యే॥ ఇతిసంకల్ప్య .పత్న్యవహన్తి, త్వాగ్నేయస్థాలీపాకవత్సమ్యక్ చరుగ్గ్రశపయిత్వాభిఘార్య ప్రాచీనముదీచీనంవోద్వాస్యప్రతిష్ఠిత మభిఘార్యాగ్నీంధనాది పర్యాప్రిత్రప్రయోగాదాజ్యసగ్గస్కారాన్తే పత్న్యామన్వారబ్ధాయా మగ్నయేస్వాహేత్యగ్నిముఖాహుతింజుహోతి. అవదానధర్మేణచరుమవదాయ అగ్నయే తంతుమతేస్వాహా అగ్నయే తంతుమతఇదం స్విష్టకృదర్థంచరు మవదాయ అగ్నయేస్విష్టకృతేస్వాహా అగ్నయేస్విష్టకృతఇదం జయాదీన్ హుత్వా పరిధయోఽత్ర నశమ్యాఃప్రణీతామార్జనం బ్రహ్మోద్వాసనంచకుర్యాత్ అయంతేయోనిర్యాతేఅగ్న ఇతి సమిదారోపణంమాత్మారోపణంవా కుర్యాత్. బ్రహ్మణేవరందదాతీ– ఇతి పునస్సంధానం తంతుమతీస్థాలీపాకః.

అథ సమిదారోపణాత్మారోపణవిధిరుచ్యతే.

ఆపద్విషయే పక్షాంతరమాహ ,అయంతేయోనిః......రయిం, ఇతి సమిధమేకామగ్నిప్రతాపయేత్. ,ఆజుహ్వానః.........సీదత, ,ఉద్బుధ్యస్వాగ్నే......తంతుమేతం, ఇతిపూర్వవత్తాం సమిధంలౌకికాగ్నావాదధ్యాత్. అథవా యాతేఅగ్నే.........సహయ ఏహి ఇతి దక్షిణహస్తంప్రతాప్యనాసాపుటాభ్యాంవా అన్యేనవా అగ్నిమాత్మనిస్థాపయేత్ ఉపావరోహ.........దురోణే। ఇతి సమిధమేకాం

లౌకికాగ్నౌప్రక్షిపేత్. హోమాదికంసమానంహవిర్యద్ధుతంతావద్గాయత్రీంజపేత్.

శ్రాద్ధమధ్యే అసపత్నీకస్య పునస్సంధానమ్

శ్లో॥ నష్టాగ్నిర్దారభార్యశ్చ త్వాపర్వణిసముపస్థితే।
సంధాయాగ్నింతతఃశ్రాద్ధం కృత్వాఽగ్నింవిన్యసేత్పునః॥

హోమకాలః.

ఛందోగపరిశిష్టే॥ శ్లో॥ ఉదితేఽనుదితేచైవ సమయాధ్యుషితేతథా। సర్వదావర్తతేయజ్ఞ ఇతీయంవైదికీశ్రుతిః । రాత్రేస్తుషోడశేభాగే గ్రహనక్షత్రభూషితే । కాలంత్వనూదితంజ్ఞాత్వా హోమంకుర్యాద్విచక్షణః । ప్రభాతసమయేప్రాప్తే నష్టేనక్షత్రమండలే। రవిర్యావన్నదృశ్యేత సమయాధ్యుషితంచతత్ । రేఖామాత్రంప్రదృశ్యేత రశ్మిభిశ్చసమన్వితః । ఉదితంతద్విజానీయాత్తత్రహోమంప్రకల్పయేత్। సాయంతాసఏవ॥ యథా ఛందోగపరిశిష్టే । యావత్సమ్యక్నభాస్యన్తే నభస్యృక్షాణిసర్వతః॥ -నచాతమోపైతితావత్సాయంతుహూయతే.

అథాశ్వలాయనః.

శ్లో॥ సమ్యక్నిమ్లోచతిరవౌ సాయంచజుహుయాత్సదా।
అథప్రాతస్త్వసేన్నిత్య ముదితేఽర్కేయథావిధి॥

తత్రగౌణకాలః.

శ్లో॥ ప్రాతర్హోమఃసంగవాన్తః కాలస్త్వభ్యుదితేతథా। సాయమస్తమితేహోమః కాలస్తుసవనాడికాః॥— ఇతిచంద్రశేఖరేఆపస్తంబః॥ సముద్రోవాపిపయదహోరాత్రస్యసన్యేతేగాధేతీర్థేయస్సంధిస్తస్మాత్సంధ్యాహోతవ్య మిత్యైలావిత్రాహ్మణంభవతి. నక్షత్రందృష్ట్వాప్రదోషేనిశాయాంచాసాయముపస్యేదగ్నిం సాయమిదితే ఉదితేవాప్రాతస్స ఉదితే జుహోత్యగ్నిష్టోమంతేనాఽవరుంధే యంమధ్యందినే జుహోతి కథ్యంతేఽవరుంధేయ మపరాహ్ణేజుహోతి షోడశినంతేనచాఽవరుంధే యత్పూర్వరాత్రంజుహోతి ప్రథమంతేన రాత్రిపర్యాయ ప్రాప్నోతి యన్మధ్యరాత్రేజుహోతి మధ్యమతేన రాత్రిపర్యాయ ప్రాప్నోతియద

పరరాత్రేజుహుయ్యాంతేన రాత్రిపర్యాయప్రాప్నోతి యస్సమ్యగ్న్యేత సర్వేష్వేతేషుహోతవ్య మాపది హుతంత్వేవ ప్రతిపాదితమితివిజ్ఞాయతే — ,సుర్భిక్షేరాష్ట్రసంచారే దేహోనిత్యంయుగాదిషు, ఇత్యాద్యాపత్తావేవై తేకాలాఃపక్షాః స్వస్థకాలేష్వేతే నజుహుయాదిత్యర్థః—

శ్లో॥ స్వకాలఉత్తరేగౌణ కాలఃసర్వస్యకర్మణః । సర్వత్రగౌణకాలేషు కర్మబోధకమాచరేత్ । ప్రాయశ్చిత్తంవ్యాహృతిభి ర్హుత్వా కర్మసమాచరేత్॥

ముఖ్యకాలహోమాతీతప్రాయశ్చిత్తమ్.

చన్ద్రిశేఖరే॥ ముఖ్యకాలాఽతిపత్తౌ గౌణకాలే సర్వప్రాయశ్చిత్తం హుత్వాహోమఃకార్యః । గౌణాతిసత్త్వావపిష్టి కాలపర్యన్తం ప్రత్యేకం సర్వప్రాయశ్చిత్త మతీతనానాఽనుష్ఠానమితిపూర్వమేవోక్తం। ముఖ్యకాలేయదానశ్యాం కర్మకర్తుంనశక్యతే। గౌణకాలేపికర్తవ్యం గౌణోప్యత్రేదృశోభవేత్॥ — అతిరికారికాకారః॥ ముఖ్యకాలాతిక్రమేణ సమస్తవ్యాహృతిభిరేకాజ్యాహుతిః ప్రాయశ్చిత్తే విశేషేణయత్ర నోక్తోభవేద్విధిః। హోతవ్యాజ్యాహుతిస్తత్ర భూర్భువస్స్వరితీరితమ్॥

హోమాతీతప్రాయశ్చిత్తమ్.

శ్లో॥ ఆసాయమాహుతేఃప్రాత రాప్రాతఃసాయమాహుతిః । ఏత యోరుభయోర్హానే మనోజ్యోతిరితిస్మృతః॥ — అర్వాక్త్రిరాత్రంజుహుయాదయాశ్చ ఆసప్తరాత్రంచమనస్వతీంచ । ఏకాదశాహే సహతంతుమత్యా ఆద్వాదశాహేఽభవదగ్నినాశః॥ — కేచిచ్ఛతుర్ణాంహోమానామప్యతిపత్తౌ సర్వప్రాయశ్చిత్తమేవేతివదన్తి॥ నాతీతహోమః — గ్రంథాన్తరే. గౌణకాలాతిక్రమే ,మనోజ్యోతి, రితి మంత్రేణచతుర్గృహీతాజ్యాహుతిరేక ఇతిప్రాయశ్చిత్తవివేకః॥

అథ హోమలక్షణముచ్యతే.

శ్లో॥ అంగుల్యగ్రైర్నహోతవ్య మకృత్వాంగులిభేదనం। అంగుల్యుత్తరపార్శ్వేణ హోతవ్యమితివాసిష్ఠిః । సంధ్యాయాంవిధినాప్రాత రుపతిష్ఠేతఆశిషః॥

నిత్యహోమప్రకారః.

అథ కృతప్రాణాయామః ప్రాతరౌపాసనహోమంకరిష్య ఇతి సంకల్ప్య పరితః పర్యుక్ష్య అక్షతైర్యవైర్వాఽగ్నిమలంకృత్యపరిషిచ్య ప్రాఙ్ముఖోఽగ్నయే స్వాహేతిహస్తేనమధ్యేఽగ్నౌహుత్వా వర్షీయసీముత్తరాముత్తరాహుతి మగ్నయేస్విష్టకృతేస్వాహేత్యుత్తరార్ధపూర్వార్ధేజుహోతి తత్రప్రతిపదోక్త దేవతాహుతిసంసర్గనకుర్యాత్. యదిభవేచ్ఛే 'ద్యత్రవేద్ధే' తిసమిధమేకాంహారయేత్ తదుత్తరం పరిషిచ్య తదుక్తం కారికాయాం — శ్లో॥ సంసర్గపూర్వయాహుత్వాయది స్యాదుత్తరాహుతిః తత్రైకాంసమిధందద్యా ద్యత్రవేద్ధవనస్పతే వనస్పతింసముద్దిశ్యతూష్ణీంవా సమిధంన్యసేత్ స్వాంజలినా, ఉద్ధాయ 'అగ్నేత్వంనోఅంతమః ... అస్మాత్,' ఇత్యుపస్థాయోపవిశ్య 'స్వస్తి శ్రద్ధాంమేధాం...హవ్యవాహన,' ఇతిస్వర్ణంస్పృష్ట్వాఽగ్నేర్నమస్కారంకుర్యాత్. ఏవమేవప్రాతర్హోమః. తత్రాయంవిశేషః. ప్రాణానాయమ్య ప్రాతరౌపాసనంతండులైర్హోష్యామీతిసంకల్ప్య అలంకృత్య పరిషిచ్య సూర్యాయస్వాహేతి పూర్వాహుతింజుహుయాత్. శేషం సమానం — ఏవం యావజ్జీవం స్వయమేవకుర్యాత్.

స్వకర్తృకహోమనిషేధకాలః.

అత్రతుబాధకాభావే నస్వకర్తురేవహోమః ఆశౌచాదౌతు ప్రతినిధినాకార్యః తదుక్తంబృహస్పతినా, 'సూతకేమృతకేవాపి అశక్తౌ శ్రాద్ధభోజనే, ప్రవాసాది నిమిత్తేషు హావయేన్నతు హావయేత్ — ఆశ్వలాయనోఽపి, స్మార్తాగ్నింసూతకే జాతేస్వయంనజుహుయాద్ద్విజః ఇతి స్మార్తగ్రహణాచ్ఛ్రౌతేనదోషః — యమోఽపి, శ్రౌతేకర్మణి తత్కాలంస్నానాచ్ఛుద్ధిమవాప్నుయుః, ఇతివిశేషవచనాత్తస్యైవాధికారః, నస్త్రీజుహుయాన్నానుపేతః, స్త్రీ, అనుపనీతద్విజగ్రహణార్థమితి. అథ కర్తాఽశక్తశ్చేదృత్విగాదిభిర్హోతవ్యం.

కృష్ణభట్టీయే.

ఋత్విక్పుత్రగురుభ్రాతృభాగినేయజామాతరోహూయేరన్ ।
యావద్ధోమస్తావత్పత్నీనాఽశ్నీయాత్ స్వస్యాఽసన్నిధానేఽప్యేవమేవ ।

గ్రంథాంతరేవిశేషమాహ.

శ్లో॥ పత్నీపుత్రఃకుమారీచ శిష్యోవాజ్ఞాతిబాంధవాః। ఋత్విక్పుత్రో గురుర్భ్రాతా భాగినేయోఽథవిట్పతిః। ఏతైరేవహుతంయత్తు తదుతంస్వయమేవతత్। గ్రామాంతరంగతేపత్యౌ తద్భార్యాహోమమాచరేత్స్వయం। అగ్నింప్రార్థయతేవిప్రాత్సాయంప్రాతస్తుహోమమాచరేత్॥

దంపత్యోరసమక్షహోమః.

శ్లో॥ అసమక్షంతుదంపత్యోః హోతవ్యంనర్త్విగాదినా।
ద్వయోరప్యసమక్షంతు భవేద్ధుతమనర్థకం॥

సమస్యహోమః

శ్లో॥ అగ్న్యుత్పత్తిర్నిశిజ్ఞేయా సంధానంసాయమేవహి। ప్రాతఃపూర్వంనసంధానం సాయంపూర్వంవిధీయతే। అహస్తుపునరాధానే హూయతేప్రాతరాహుతిః। సాయమారభ్యజుహుయా దాహుతీనాం చతుష్టయం। హిసాయంప్రాతస్సమస్యతు ద్వౌహోమౌజుహుయా త్సాయమితిబోధాయనోఽబ్రవీత్॥

పక్షహోమాదయః.

స్మార్తప్రయోగచంద్రికాకారః॥ శ్లో॥ దేశకాలాదిదోషేణ సూతకాద్యపిసంగతః। రోగాద్యుపద్రవేనైవ సాయంప్రాతఃప్రచోదితౌ। హోమంకర్తుమశక్తశ్చేత్సాయంహోమఃసమస్యతు। ప్రాతర్హోమంసమస్యైవ హోతవ్యంస్మృతిశాసనాత్। ఏవముక్తేషుకాలేషు తీర్థయాత్రాదిషుక్రమాత్। అపదేశీనువర్తేన దీర్ఘకాలంకథంచన। యావజ్జీవమవిచ్ఛిన్నం పక్షహోమంసమాచరేత్। దీర్ఘకాలాపదంమత్వా పక్షహోమేహుతేసతి। తత్రాంతరాశేయద్వా పత్న్యాదాచిదనుగచ్ఛతి। పక్షహోమంప్రకుర్వీత ప్రతిపత్సాయమాదితః। సాయంచతుర్దశీహోమపర్యంతంవైసమస్యతే। సాయంహోమంనపక్షోక్తం సాయంహోమఃసమస్యచ। హోష్యామీతిసుసంకల్ప్య ప్రతిపద్యాంసమాచరేత్। తథాప్రాతర్ద్వితీయాయాం హోమేనైవసమస్యచ। ప్రాతర్హోమాన్ప్రయతేన్న సకృదాద్యంతయోరిహ। నేచనంప్రతిహోమేచ నకుర్యాద్గృహస్థః

వాక్యతః । మాసహోమం తథా కుర్యాన్న తు హోమం తథోత్తరం । ఏక
స్మిన్ యది వా కాలే సాయం ప్రాతః ప్రచోదితాన్ । హోమాంత్సమస్య
కుర్వీత సంకల్ప స్తత్రికథ్యతే। హోష్యామ్యహం పక్షహోమాన్మాసహో
మానథాఽపి వా॥

అథమతాన్తరమ్.

గనిర్వృత్తౌ॥ శ్లో॥ సాయం తదాహుతీస్సర్వాః ప్రాతశ్చ ప్రాతరాహుతీః।
అవదానైరథాదాయ తండులానతినిర్మలాన్। ద్వేధా విభజ్య జుహుయా
దగ్నయే ప్రథమాహుతిం । ఈషన్న్యూనం చ ప్రథమాం ద్వితీయమధి
కామితి । పర్వద్వయమతిక్రమ్య న హోమః పరికీర్తితః । లంఘయే
త్ప్రథమం పర్వ న ద్వితీయం కదాచన । మాసహోమస్య పక్షేతు
సర్పిః సంస్కృత్య తత్ర హ । భావిప్రతిపద హోమః తత్ర సంకల్పపూర్వ
కం॥ కృత్వా ద్వితీయపక్షస్య పర్వపర్యంతం సాయం హోమానతంద్రితః.
శ్లో॥ కృత్వా ప్రాతర్గణే కుర్యాద్ధోమయేదాస్తతో గమః । తత్ర
సంకల్పవిశేషః. ప్రతిపత్సాయంకాలమగ్నిం ప్రజ్వలయత్యథా ప్రతిపదం
ప్రక్రమ్య చతుర్దశీ సాయంకాలపర్యన్తం సర్వాన్ పక్షః సాయం పక్ష
హోమాన్ ప్రతిపది సాయం తంత్రేణైవ హోష్యామీతి సంకల్ప్య-తత్ర
అలంకరణాదికం తతః ప్రత్యాహుతీః పృథక్ పృథగవదానైః స్రుచి
గుప్తాం స్తండులాంత్సమాహృతాన్ ద్వేధా విభజ్య తత్ర కించిన్న్యూనం
భాగమగ్నయే స్వాహేతి సకృద్ధుత్వావశిష్టభాగమగ్నయే స్విష్టకృతే
స్వాహేతి సకృజ్జుహుయాత్. తత్ర పరిషేచనాదికం సర్వత్రౌపాసన
వత్. ఉత్తరస్యామాహుత్యాం పూర్వాహుతాదధినేమితి సాధారణం
ఏతాం రాత్రిం పత్నీ, రాత్రౌ సంచరతః పరేద్యుః ప్రాతఃకాలే పూర్వవ
దగ్నిం ప్రజ్వాల్య ద్వితీయా ప్రాతః ప్రభృతి పౌర్ణమాసీ ప్రాతః పర్యన్తం
సర్వాన్ పక్షః ప్రాతర్హోమాన్ ద్వితీయాం ప్రాతః తంత్రేణ హోష్యామీతి
సంకల్ప్య యదియస్యామమావాస్యాయాం స్యాత్తస్యామమావాస్యా
యాం ప్రాతః పర్యన్తమితి సంకల్ప్య సౌరీపూర్వాహుతిస్స్యాచ్ఛేషం
సమానం — యది మధ్యే పక్షహోమానిమిత్తముపస్థితే అష్టమ్యాం
దశమ్యాం వా సాయమవశిష్టాః సాయంహోమాన్ పూర్వవత్తంత్రేణ

కృత్వా నవమ్యామేకాదశ్యాంవాప్రాతః పూర్వవదవశిష్టాన్ ప్రాత
ర్హోమాన్కుర్యాత్॥ తమేతం శేషహోమముపదిశన్తి, శేషహో
మేదివసవిశేష ఇతి। ఇతి పక్షహోమాదయః.

* మేధావిలక్షణమ్ *

మేధావిలక్షణమ్॥ శ్లో॥ పూర్వభాగేతుమేధావీ దక్షిణాయుఃక్షయో
భవేత్। పశ్చిమేబుధసంతాప ముత్తరేమరణంధ్రువం। గృహీత్వా
మధ్యభాగేతు ఆయుర్వృద్ధిర్దినేదినే। జలసంయుక్తమేధావీ ధారణం
నిష్ఫలంభవేత్। నిర్జలంధారయేద్రక్షాం పవిత్రంమంగలంశుభమ్॥

అథ యస్యపునరగ్నిర్వ్యయ మస్తితస్యాఽనుష్ఠానప్రకారమాహ
భరద్వాజః— శ్లో॥ హోమంవైతానికంకృత్వా స్మార్తంకుర్యాద్విచ
క్షణః, స్మృతీనాం వేదమూలత్వా త్స్మార్తం కేచిత్పురావిదుః॥

అథఅగ్నిత్యాగేదోషః.

గర్గః॥ శ్లో॥ కృతదారోనైవతిష్ఠేత్ క్షణమప్యగ్నినావినా। తిష్ఠేతచే
ద్ద్విజోవ్రాత్యః తథాచపతితోభవేత్। జీవభార్యోఽగ్నివిచ్ఛిన్నః కర్మ
హీనశ్చయోద్విజః। తావుభౌనరకంయాతో యావచ్చంద్రదివాకరం॥

సమావర్తనాదికర్మలోపప్రాయశ్చిత్తమ్

సమావర్తనాగ్రయణయోరతిపాతఆధీనపుంసవనాది ప్రా
యశ్చిత్తం నానావిధ్యతిపాతే వారుణీర్జపేదితి సపవాహ సర్వకర్మవ్రత
లోపేపాహిత్రయోదశహోమంకుర్యాత్॥

అథపాహిత్రయోదశహోమః.

ప్రయోగసారే॥ శ్లో॥ బ్రహ్మచారిగృహస్థాగ్న్యో రుపఘాతేవిపర్యయే।
అథాగ్రయణహోమేషు నవాన్నప్రాశనేకృతే। ఆజ్యస్కన్నావధూ
తేషు మంత్రహీనాధికారయోః। ఆసీమంతప్రహూతౌచ గాస్యేత్వేయ
మడన్మని। రజఃస్వలాభిగమనే పతితాభాషణేతథా। దివావ్యవాయే
గమనే శూద్రాంవాస్వప్నరేతసి। జలేచమూత్రవిట్త్యాగే దేవతానాం
విపర్యయే। కుమారస్యచసంస్కారా నకృత్వాగ్నాచమిశ్రణే। బ్రహ్మ
చారివ్రతానాంచ విపర్యాసేతథైవచ। దండోపవీతమౌంజీనాం ఛేదే

కృష్ణాజినోద్ధృతా । సంధ్యాగ్నికార్యలోపేతు యచ్చాన్యత్తద్విధం భవేత్ । పాహినో అగ్న ఇత్యాద్యైః పంచభిర్జుహుయాత్తదా। పునర్భూరాద్యయే నాఽపి మహావ్యాహృతయస్త్విహ। పురస్తాదుపరిష్టాచ్చ కుర్యాదాసనవత్క్రమాత్ । సంస్కారకర్మణోఽన్యత్ర నకుర్యాద్వ్యాతిపాతితం। పృథఙ్మంత్రైస్తుసంస్కారః తంత్రైక్యం జుహుయాదిమాం। ప్రధానాదౌప్రధానాన్తే ద్వేద్వేమిందాహుతీతథా । జయాభ్యాతాన హోమశ్చ ఋతాషాడంతకశ్చతే। అగ్న్యాభాగాదిచాతుర్ణాంచే దితరాం సుప్తమప్సుచ । సావిత్ర్యాఽపిక్షిపేదప్సు శీతభస్మనివాపునః। హోమే ననశ్యతేదోషో హోమమశ్చాఽన్యేనశుద్ధ్యతి । అన్నస్యదోషదానేన నశ్యన్తివిహితశ్రుతిః। వచనంన్యాయమార్గేణ కఃక్షమఃకృత్స్ననిర్ణయే। మునిర్వేదాంతదృగ్వాఽపి కిముతాన్యత్రమానవః । అతోవిషయక్లప్త్యర్థ మాత్రంవ్యాహృతిభిస్త్వయం॥ (అస్యార్థః) బ్రహ్మచారిగృహస్థాగ్న్యోరిత్యాదికారికోక్తాని ప్రాయశ్చిత్తానివివిచ్యన్తే విచ్ఛిన్నేషు ఆధానపుంసువన సీమన్తజాతకర్మనామకరణాన్నప్రాశన చౌలగోదాన వేదవ్రతాధ్యాయోపాకర్మోత్సర్జనేషు బ్రహ్మచారివ్రతలోపే మేఖలా యజ్ఞోపవీతభేదే దండభంగే సంధ్యాగ్నికార్య వ్రతలోపేచాభక్ష్య భక్షణే భిక్షాదివ్రతలోపే సతిస్మృత్యుక్త కృచ్ఛ్రాది ప్రాయశ్చిత్తానన్తరం పాహిత్రయోదశహోమంకృత్వా ప్రతికర్మప్రధానాదౌ యన్మ ఆత్మనోమిందాభూత్పున రగ్నిశ్చక్షురదాదితి ద్వేమిందాహుతీహుత్వా తతస్తత్కర్మోక్తహోమంకుర్యాత్.

తత్రాయంప్రయోగః.

ఏతేషాంకర్మణాంలోప ప్రాయశ్చిత్తార్థం పాహిత్రయోదశ హోమం కరిష్య ఇతిసంకల్ప్య అగ్నిముఖాద్యాజ్యభాగాన్తే భూరగ్నయేచపృథివ్యైచ...స్వాహా, అగ్నయ ఇదం॥ భువోవాయవేచ...... స్వాహా, వాయవేచాన్తరిక్షాయేదం, సువరాదిత్యాయచ...స్వాహా. ఆదిత్యాయ...ఇదం॥ పాహినో......స్వాహా, పాహినోఅగ్నయేనస ఇదం॥ పాహినోవిశ్వవేదసేస్వాహా, పాహినోవిశ్వ......ఇదం, యజ్ఞం పాహి......స్వాహా, యజ్ఞ...ఇదం, సర్వంపాహి......స్వాహా,

సర్వపాహి...ఇదం, పాహినోఅగ్నఏకయా......శ్చతఃసృభిర్వసో స్వాహా...ఇదం, పునరూర్జా...విశ్వతఃస్వాహా...ఇదం, సహరయ్యా ...పరిస్వాహా...ఇదం,సప్తస్వేతేష్వగ్నయఇతిత్యాగః పునరపిభూరగ్నయే చేతితిస్రోవ్యాహృతిభిస్హుత్వాతతోనూయాజసమిదాధానంజయాః పరిషేచనాన్తే అనాజ్ఞాతత్రయాది ప్రాయశ్చిత్తాహుతీర్హుత్వా సప్తతేఅగ్నే......ఘృతేనస్వాహా, ఇతి సప్తవత్యాద్వాదశ గృహీతేనా ఽజ్యేన పూర్ణాహుతిం జుహుయాత్, అగ్నయేసప్తహోత్ర ఇదం, తతఃప్రణీతామార్జనం బ్రహ్మోద్వాసనంకుర్యాత్. సర్వాణివిచ్ఛిన్నాని కర్మాణికృత్వా బ్రాహ్మణాన్ భోజయిత్వా ఽశిషోవాచయేత్ ఇతి పాహిత్రయోదశహోమః॥

అనాదిష్టహోమః

శ్లో॥ ప్రాయశ్చిత్తమనాదిష్టం వారుణంతువినిర్దిశేత్।
నాదిష్టందైవతంచేత్తు మగ్నిమేవప్రచక్షతే॥

అనాదిష్టేప్రాయశ్చిత్తే ఇమంమేవరుణేత్యాదివారుణీర్జుహుయాత్॥ దైవేత్వనాదిష్టే ప్రాయశ్చిత్తే అగ్నయఇదంనమమేతిత్యాగః.

పార్వణాతిక్రమేతద్వ్రతలోపప్రాయశ్చిత్తమ్.

శ్లో॥ అగ్నేనయేత్యృచాత్వేకం పార్వణాతిక్రమేతథా। పార్వణే వ్రతలోపేతు త్వమగ్నేవ్రతపేత్యృచా॥ అనాజ్ఞాతఇత్యృచస్తత్రసంస్మృతః? — ఏకపార్వణాతిక్రమే ,అగ్నేనయసుపథా ......విధేమ స్వాహా॥అగ్నయఇదం తద్వ్రతలోపే త్వమగ్నేవ్రతపా......ఈడ్యః స్వాహా అగ్నయఇదం అనాజ్ఞాతముక్తం ఆగ్నేయస్థాలీపాకంకృత్వా నవనాడికాభ్యః పూర్వమౌపాసనంకుర్యాత్, నవనాడికాభ్యఊర్ధ్వం స్థాలీపాకశ్చేత్పరేద్యుః సాయంకాలమౌపాసనంకుర్యాత్ అయంముఖ్యఃపక్షః తథా త్రేధాకృత్వాయామినీం పూర్వభాగే స్థాలీపాకోనిత్యహోమస్తథైవ స్థాలీపాకంనైవనిత్యం ద్వితీయేనైవ స్థాలీనైవనిత్యం తృతీయే.

ఆగ్నేయస్థాలీపాకాది సర్వస్థాలీపాకవిధిః

తత్రాదావాగ్నేయస్థాలీపాకకారికాః, సుదర్శనకారికాయాం అథపర్వణ్యగ్నయే ? స్థాలీపాకేనయాజయేత్ ఆగ్నేయ స్థాలీపాకేన యక్ష్య ఇత్యేవమాంగురం — వరోవదేత్ప్రత్యాగుకగ్నిర్వేకృష్ణాజినే తతః, శ్లో॥ ఉలూఖలంప్రతిష్ఠాప్య తస్మిన్ వ్రీహీన్ సమావపేత్। ఆదాయముసలంపత్నీ త్వవహన్తి తణ్డులాన్। శూర్పే ఉద్వాప్య తుషపరాపూయాః పత్నీకరోతి సా। ప్రక్షాలయేదిదంసర్వం తూష్ణీమేవభవేదిహ॥ తతశ్చరుం విరోహోమాయాలంద్విజాశనాయచ, శ్రపయిత్వాభిఘార్యైనం ప్రాగుద్వాస్యప్రతిష్ఠితం। సౌకర్యాదపరేణాగ్ని మభిఘార్యపునశ్చరుం॥ అగ్నేరుపసమాధానాద్యాజ్యభాగాన్తమీరితంనాఽత్ర శమ్యాః పరిధ్యర్థేనచైవాఽగ్నిముఖాహుతిః స్థాలీపాకంజుహోత్యత్ర తామన్వారభ్యవైవధూం। దర్వ్యాముపస్తీర్య మధ్యాత్తిరశ్చీనమవద్యతి అనూచీనం ద్వితీయంచ పూర్వార్ధాద్విభజేత్తథా. తృతీయం జామదగ్న్యానాం పశ్చార్ధం తదపిస్మృతం తతోవత్తమభిఘార్యహవిం ప్రత్యభిఘారయేత్. ప్రధానహోమేషు బహుష్వన్తే ప్రత్యభిఘారణం జుహుయాదగ్నయేస్వాహేత్యగ్ని మధ్యేయథాహుతిః, సకృద్గృహీత్వామధ్యాద్దర్వ్యామధ్యే జుహోత్యసౌ, చతురవత్తధర్మేఽపి పంచావత్తేఽపివాత్రస ఉపస్తీర్యోత్తరార్ధాత్ సకృదేవావదాయ, తం అభిఘార్యద్విరిత్యత్ర నైవప్రత్యభిఘారణం, అవద్యేజ్జామదగ్న్యోద్విరిదంసర్వమిహైతుకం ? అథాగ్నయేస్వాహేతిజుహుయాద్ధవిః, అగ్నేః పూర్వోత్తరేదేశేపివాపాకోత్తరార్ధతః, ఆదాయదర్వ్యాజుహుయాత్తదేకత్రినచాధికం। దైవతస్యావదానంతు అంగుష్ఠపర్వమాత్రకం, తద్ద్వైవచ స్విష్టకృతో దేవతాద్విగుణంభవేత్। యవమాత్ర్యాగ్రాభ్యామంగుళీభ్యా మంగుష్ఠేనచగృహ్యాతే, తిరశ్చీనమనూచీనాం ప్రాగగ్రాభ్యాం తద్ద్వైవతత్॥ పాత్రాసాదనసంస్తీర్ణ హస్తాభ్యాంబహిరాదదే, హోమదర్వ్యామగ్రమక్తిమధ్య మాలేతద్ద్వైవహి ఇతరస్యామనక్త్యేకంత్రిర్ద్విర్వాసహిరపస్తతః। అపాదాయతృణమేకం ప్రజ్ఞాతంనిదధాతితత్॥ దక్షిణోత్తరపాణిభ్యాం హోమదర్వ్యాం ప్రతిష్ఠితాం, అంత్యేచ?

ప్రహరేత్ప్రోక్తం బర్హిః ప్రస్తరవత్తతః॥ త్రిరుద్యత్యతృణం వాఽను ప్రహృత్యే తత్రనిర్దిశేత్॥ అంగుల్యాగ్నిమభిమంత్ర్య పృథివీంసంస్పృశే దిహ। ఏవంకర్తవ్యశేషేణ బహుసర్పిష్మతాఽఽశయేత్। పూజ్యాయ దద్యాద్వృషభం దక్షిణాం వర ఏవ సః సమాప్తేర్వా వివాహాన్తః పరంసదా

అథాగ్నేయస్థాలీపాక ప్రయోగః.

విశ్వప్రకాశికాయాం, వరఉత్తరత ఆసీనః ప్రాణానాయమ్య వివాహాగ్నిసిద్ధ్యర్థమేతాం వధూమాగ్నేయ స్థాలీపాకేనయక్ష్య ఇతి సంకల్ప్య పత్న్యామన్వారబ్ధాయాం వర ఏవజుహోతీత్యర్థః। తత్రాఽగ్నిః ప్రధాన దేవతా। స్విష్టకృదంగదేవతా। వ్రీహిమయేనచరుణా సద్యోయక్ష్యే। ప్రత్యగుదగగ్రం కృష్ణాజినమాస్తీర్య తన్మధ్యే ఉలూఖలంపరిస్థాప్య పత్నీముసలమాదాయ తండులానవహన్తి। ప్రోక్ష్యఫలీకృత్య। అగ్నయేజుష్టంనిర్వపామీతి వధ్వాదత్తతండులాంశ్చరుస్థాల్యాం నిక్షిప్య పునస్తూష్ణీంత్రివారం నిక్షిప్య అగ్నయేజుష్టం ప్రోక్షామీతి సకృన్మంత్రేణ ద్విస్తూష్ణీం పునస్సమ్యక్ ప్రక్షాల్యజలం నినీయాగ్నేరుపరి నిక్షిప్య చరుంశ్రపయిత్వాభిఘార్య ప్రాచీనముదీచీనంవోద్వాస్య ప్రతిష్ఠితమభిఘార్య సౌకర్యాదపరేణాగ్నిం బర్హిరాజ్యంచ సాదయేదితి॥

అగ్నీంధనాద్యాజ్యభాగాన్తే— నాత్రశమ్యాః ముఖాహుతిః— తథా చవిధిరత్నే - నాత్రశమ్యాః పరి! కేచనేతి. తతః సుచ్యుపస్తీర్య చరుమధ్యాద్ద్విరవదాయాభిఘార్య శిష్టంచరుమభిఘార్యపత్న్యామన్వారబ్ధాయామగ్నయే స్వాహేతిమధ్యే ఽగ్నౌజుహోతి, పునఃసుచ్యుపస్తీర్యోత్తరార్ధాత్సకృదవదాయ ద్విరభిఘార్యనహవిః ప్రత్యభిఘారయతి. అగ్నయే స్విష్టకృతే స్వాహేత్యుత్తరార్ధ పూర్వార్ధేహుత్వా సమిధమిధ్మసన్నహనంచాఽగ్నౌ ప్రహృత్యాజ్యాదీంస్సమస్త? రాష్ట్రభృతః ప్రాయశ్చిత్తాహుతీశ్చహుత్వా దర్వ్యాపరిధీనక్తి పాత్రప్రయుక్త దర్భాగ్రాణి దర్వ్యామభ్యజ్యస్రువం మధ్యమూలే ఆజ్యస్థాల్యాంమూలానివా మూలాంజనేన దక్షిణంపాణిమధఃకుర్యాత్॥ తృణమసాదాయపాణిభ్యాందర్వీం ప్రతిష్ఠాప్యేష్ట దేవతాముద్దిశ్యాఽగ్రమగ్నౌ

ప్రహృత్య త్రిరుద్యత్యతృణం ప్రహరతి. త్రిరంగుళ్యానిర్దిశ్యాఽగ్నిమభి
మంత్ర్యభూమిముపస్పృశ్య మధ్యమం పరిధిం పరిహృత్యేతరౌ ప్రహర
న్నుత్తరార్ధ్యమంగారేషూపోహతి. పరిధీనభిమంత్ర్యాఘార సమిధౌ
పరిహృత్యజుహ్వాగ్ం స్రువంనిధాయ విశ్వేభ్యో దేవేభ్యః సగ్ంస్రావ
భాగాజ్జుహోతి. తథాచ సుబోధకారికాః॥

శ్లో॥ పాత్రాసాదనదర్భాగ్ర మధ్యమూలాన్యనుక్రమాత్ । దర్వీ
స్రుచాజ్యస్థాలీష్వభ్యజ్యత్రిఃపరిధీన్ స్రుచా॥ మూలాంజనేదతః పాణి
మధఃకుర్యాత్పునఃస్రుచి । సనిధాయాఽస్యచతృణ ముద్దిశ్యేష్ట
దేవతాః । హుత్వాగ్నౌత్రిరుద్యత్య తృణంచాఽనుప్రహృత్యచ।
త్రిరంగుల్యావినిర్దిశ్య స్పృష్ట్వా(గ్నిం)భూమిముపస్పృశేత్ । జయాద
యశ్చహోతవ్యాః ప్రహృత్యపరిధీంస్తతః । సంస్రావంజుహుయాత్త్వా
భ్యా వరాయవృషభందదౌ । తథా । లాజహోమం వినాయత్ర
చాజ్యౌషధివిధిర్భవేత్ । బర్హిస్సమంజనంతత్ర గాంగేయస్యమతే
నచ । ఏవంకృత్వోత్తరప రిషేచనం నదనాత్యాదినా। పూర్ణపాత్ర
ముద్వాస్యబ్రహ్మణేగాందద్యాత్॥ సర్పిష్మతాబ్రాహ్మణాంభోజయేత్।
వృషభంవధూర్వరాయాపచితాయదద్యాత్ –ఇత్యాగ్నేయస్థాలీపాకః॥

అన్వారంభణీయమ్.

వివాహమధ్యపూర్ణిమా.

శ్లో॥ చతుర్థిమధ్యేతాయనా ప్రాప్యతేయదిపూర్ణిమా । ప్రక్రమ్య
యాగఃకర్తవ్యో హ్యన్వాధానపురస్సరః । వివాహమధ్యేయదిపౌర్ణ
మాసీ భవేద్యసే హ్యప్రక్షిప్తవిష్టిః । సంకల్ప్యతస్యాంవిధిపూర్వ
మేవ పరేఽహ్నిప్రాత్రిపసంచకుర్యాత్ । అనాహితాగ్నేఃపరిథమే
చరౌచమాదేవతాస్తాఃప్రవదన్తితజ్ఞాః । తస్యాఽపికాలేకిలపౌర్ణమా
స్యాం ప్రాతర్వదన్త్యేవకపర్దిశిష్యాః । అగ్నిస్తథాగ్న్యసహితశ్చ విష్ణుః
సరస్వతీచైవతథాసరస్వాన్ । అగ్నిర్భగస్స్విష్టకృదగ్ని రేతాన్ క్రమే
ణ దేవాంశ్చహునేజ్జమాదీన్।కృతాభిఘారణంచాఽత్రకుర్యాత్ షట్సు
చయత్నతః లేపకార్యంచరుష్వత సర్వమన్యత్సమం భవేత్॥

అత్రవిశేషమాహ.

శ్లో॥ ఖండేవాతేచసంక్రాంతౌ మాఘజన్మదినేగ్రహే। వైధృత్యామిష్టిసంధానే కర్తృబారసుతక్షయః । కృష్ణాపంచదశీతుల్యా మలమాసేచపూర్ణిమా । తస్యాంసోపక్రమంకుర్యాత్ప్రతిపత్పర్వణఃకథం॥

తథాచగృహ్యపరిశిష్టే.

శ్లో॥ ఉపరాగోధిమాసోవా యదిపక్షమపర్వణి। తత్రాన్వారంభణంకుర్యాన్నాస్తేవాగురుశుక్రయోః॥ (తస్మిన్కాలే అన్వారంభణేష్టింనకుర్యాత్. ప్రతిపద్యాగాధ్యాయముప్య కర్మకుర్యాత్ — అభ్యుద్యావనూతనమితి తీర్థగమనాదికంకర్మనకుర్యాత్॥ ఋతేతీర్థోపరాగ ఇత్యర్థః ఇత్యాదిప్రమాదాద్వా పక్షమపర్వణ్యతీతే పథికృతేష్టింకుర్యాత్॥

(అత్రవిశేషః). విశ్వప్రకాశికాయామ్.

విష్ణుః॥ శ్లో॥ దినమాసాదిభిర్దోషైః హేతుభిఃకైశ్చతుర్యదా । అతీతాప్రతిపత్త్వేకా పథికృచ్చరుమిచ్ఛతి । అతిక్రాంతాద్వితీయాచేద్వ్యభ్రష్టేష్టించహావయేత్ । యద్యతీతాతృతీయాంతు ఇష్టింవైశ్వానరీంచరేత్ । చతుర్థ్యామితిపన్నాయాం ప్రతిపద్యాగ్నిర్నాశద్విజః। నిర్వపేద్విధినాసమ్యక్తంతుమతేఽగ్నయే । ఇమాంతంతుమతీమిష్టింపునస్సంధానపూర్వకం। అతిక్రమాగ్నిపిచ్ఛేదే కుర్యాత్తత్పూర్వకంబ్రువే। పంచమ్యామితిపన్నాయాం ప్రతిపద్యాగ్నిసిద్ధయే । పునస్సంధానకర్త్రైవ కుర్యాత్సాగ్నిరపిద్విజః । పునస్సంధానమగ్రేవక్ష్యతే.

అస్యార్థః.

వివాహస్థాలీపాకానన్తరం కర్తవ్యప్రథమచరుక్రియాంవ్యాఖ్యాస్యామః। పౌర్ణమాస్యామేవప్రథమచరోః కాలోనత్వమావాస్యాయామితి బోధాయనాపస్తంబాచార్యయోరాశయస్తదప్యయంవిశేషః– స్థాలీపాకానన్తరమావాసనే క్రియమాణే పౌర్ణమాసీచేత్పూర్వమాగచ్ఛేత్తదా వివాహమధ్యే శేషహోమాదర్వాగపిపర్వారంభఃకార్య ఇతిమూలగృహ్య వ్యాఖ్యానాదేవ మేవకుర్యాత్ ॥ తస్మాత్ప్రథమ

పూర్ణిమాయామేవ ప్రథమచరోః కాలః ప్రమాదతోఽతీతశ్చేత్పథికృతేష్టింకృత్వా ద్వితీయాంతరితశ్చేద్వైశ్వానరేష్టిః । చతుర్థశ్చేత్తంతుమతీ। పంచమ్యాదిపాతే చేత్పునస్సంధానమేవకార్యం అనన్తరం పౌర్ణమాస్యమేవకుర్యాత్॥

అథాఽస్యప్రయోగః.

వృద్ధకృష్ణిరేః; పౌర్ణమాస్యాం ప్రాతరిధ్మాబర్హిరాసాద్య ప్రాతరౌపాసనంహుత్వోపస్థాయ పరోదక్షిణాస ఆసీనః కృతప్రాణాయామః మమదర్శపూర్ణిమా సంస్థాలీపాక సిద్ధ్యర్థమన్వారంభణీయ స్థాలీపాకేనయక్ష్యే. పౌర్ణమాస్యామాపస్తంబోక్త విధినాగ్నిమగ్నిం స్విష్టకృతంచాగ్నావిష్ణ్వాదిచతస్రః ప్రథమచరుదేవతాశ్చ స్విష్టకృదంగ దేవతాః స్థాలీపాకేనసద్యోయక్ష్యే ఇతిసంకల్ప్య। విద్యుదసీత్యప ఉపస్పృశ్య అగ్నింపరిసమూహ్యాభ్యుక్ష్య అథైనంపరిస్తీర్య పత్న్యవహన్తి. తస్మిన్నగ్నౌ చరుగ్గ్ శ్రపయిత్వాఽభిఘార్య ప్రాచీనముదీచీనంవోద్వాస్యప్రతిష్ఠిత మభిఘార్యోత్తరేణాగ్నిం విధి వత్పరిస్తీర్యతస్మిన్ దర్వ్యాజ్యపాత్రేణేత్యాది విధినాపాత్రాణ్యాసాదయిత్వా ఇధ్మసమిద్ధే స్థాలీం చాసాద్యపవిత్రసగ్గ్ స్కారాద్యగ్నిముఖాన్తే చరుస్థాలీంస్వస్యపురతస్సంస్థాప్యోపస్తరణాభిఘారణే చతుర్గృహీత మితిన్యాయ సూత్రాద్ద్వితీయదర్వ్యా ప్రధానదర్వ్యాముపస్తీర్య చరుంద్విర్గృహీత్వా ఽభిఘార్య సప్తానామాహుతీనాం జామదగ్న్యానాంత్రిరవదానం తథా స్థాలీపాకవత్పరిషిచ్య। అగ్నయేస్వాహా। అగ్నయేస్విష్టకృతేస్వాహా। అగ్నావిష్ణుభ్యాగ్ స్వాహా। సరస్వత్యైస్వాహా। సరస్వతేస్వాహా। అగ్నయేభగిన్యై స్వాహా। ఇతి షడాహుతీర్హుత్వా లేపమాదాయౌషధీరుద్దిశ్యబర్హిషినిమృజ్య పూర్వవచ్చరుంగృహీత్వా అగ్నయే స్విష్టకృతేస్వాహేతి స్విష్టకృతంహుత్వా ప్రాచీనావీతీ పితౄనుద్దిశ్యదక్షిణేనాగ్నిం భూమ్యాంలేపం నిమృజ్య పునరుపవీత్యప ఉపస్పృశ్య తతశ్చరుశేషం ప్రాశనార్థం పాత్రాంతరేణాదాయ ప్రాఙ్ముఖ ఉపవిశ్య సకృత్ప్రాశ్యాఽఽచమ్య యథాస్థానముపవిశ్యసమిత్సన్నహనం జయాదిపరిషేచనాన్తం కృత్వా పత్నీతామార్జనం పూర్ణపాత్రదక్షిణాందత్వా బ్రహ్మాణము

ద్వ్యాస్య వృష్టిరసీత్యపఉపస్పృశ్య ఇతి ప్రథమచరా చాయం దేవతా విశేషోనాస్త్యత్రేతి ప్రవదన్తి. ఇత్యన్వారంభణీయప్రయోగస్సమాప్తః

పథికృత్ స్థాలీపాకః.

మాఘ్యాదినా ప్రమాదాత్ప్రథమ పర్వణ్యన్తరితే పథీకృత్ స్థాలీపాకం కుర్యాత్॥ తత్ర కారికాః॥ విశ్వప్రకాశికాయాం॥ శ్లో॥ ఏవమాదినిమిత్తేన ఏకస్మిన్ప్రథమే గతే। కుర్యాత్పథీకృతో హోమ మితిహోమవిదో విదుః॥ తథా॥ ఆద్యేత్రిపన్నః ఖలు పౌర్ణమాస్యేదర్శేథవాఇష్టిః పథికృత్సమాఖ్యా కుర్యాత్ప్రయత్నేన సదాద్విజాతిః సంవత్సరేచాఽద్య పశౌ ప్రయుక్తే।

అథ ప్రయోగః.

యతాసురాగురంవదిత్వా మమ ప్రథమప్రతిపదః ఏకదశ్యాః ప్రతిపదో వా అతిక్రమదోష ప్రాయశ్చిత్తార్థం పథికృదిష్ట్యాయక్ష్యే తత్రాగ్నయే పథికృత ఇతి ప్రధాన దేవతా స్విష్టకృదంగదేవతా, చరుద్రవ్యేణ సద్యశ్చరుగ్గ్రపయిత్వా అగ్నయే పథికృతే స్వాహా, ఇతి శేషమాగ్నేయస్థాలీపాకేష్ట్యాసమానం॥ ఇతి పథికృతేష్టిః.

విభ్రష్టేష్టిః.

శ్లో॥ గురుమూఢాదిభిర్దోషే నిమిత్తేనచ కేనచిత్। ద్వితీయపర్వాతిక్రాన్తౌ విభ్రష్టేష్టిర్విధీయతే। అగ్నయేచ తథేంద్రాయ సోమాయ స్విష్టకృత్పునః। హోవయేదిధ్మతంత్రేణ విభ్రష్టేష్టింజయాదికాం॥ ఇతి ఆగూః కరణం— మమద్వితీయేష్ట్యతిక్రమదోషపరిహారార్థం విభ్రష్టేష్ట్యాయక్ష్యే। తత్రాగ్నీంద్రసోమాస్త్రయః ప్రధాన దేవతాః స్విష్టకృదంగదేవతా చరుద్రవ్యేణ సద్యోయక్ష్యే। చరుగ్గ్రపయిత్వా జుహుయాత్। శేషం పథికృతేష్ట్యాసమానం — అత్రవృద్ధకృష్ణీయే విశేషమాహ॥ సంకల్ప్య। పత్న్యవహన్తీత్యాది చరుగ్గ్రపయిత్వాఽగ్నీంధనాద్యాజ్యభాగాన్తేఽన్వారబ్ధాయాం ‹సప్రత్నవన్నవీయసా ......భానునోం, ఇతి పురోనువాక్యామనూచ్య తతో యాజ్యయాజుహోతి-నికావ్యావేధసః......అమృతాదివిశ్వా స్వాహా॥ అగ్నయ ఇదం॥ ‹ఇంద్రంవో విశ్వతః......కేవలోం, ఇతి పురోనువాక్యామ

నూచ్య అథ యాజ్యయా ,ఇంద్రంనరోనేమధితాహవన్తే......తంనః
స్వాహా, ఇంద్రాయేదం॥ ,త్వంనఃసోమవిశ్వత......సనోం, ఇతిపురో
నువాక్యామనూచ్య అథ యాజ్యయా॥ యాతేధామానిదివియా......
గృభాయస్వాహా, సోమాయేదం॥ అగ్నయేస్విష్టకృతేస్వాహా ॥ తతః
సమిత్సన్నహనంజయాదిపరిషేచనాన్తం బ్రహ్మోద్వాసనంచకుర్యాత్
తదశక్తశ్చేత్ తత్స్థానేపూర్ణాహుతింవాజుహుయాత్ ॥ఇతివిభ్రష్టేష్టిః

అథవిభ్రష్టేష్ట్యశక్తివిషయేపూర్ణాహుతిః.

తత్రకారికాకారః।వృద్ధకృష్ణేయే। శ్లో॥ విభ్రష్టేష్టివిధేర్వ్యవ్రః
యద్యశక్తఃకథంభవేత్ । పూర్ణాహుతింవాతత్స్థానే జుహుయాది
హాచోచ్యతే। అస్మిన్నర్థేపరిశిష్టకారికా ప్రథమపర్వణ్యారంభాదధి
పత్న్యయజ్ఞం విభ్రష్టేష్ట్యాః ప్రాయశ్చిత్తార్థం పూర్ణాహుతింహో
ష్యామీతిసంకల్ప్య అగ్నింధనాద్యాజ్యభాగాన్తే చతుర్గృహీత్వా
సప్తహోత్రాసగ్రహం జుహుయాత్। తతోఽనాజ్ఞాతాహుతీః సర్వ
ప్రాయశ్చిత్తంజుహుయాత్। బ్రహ్మణేవరందద్యాత్ । అస్మిన్నర్థేవిశే
షమాహ। యస్తుపత్నీమపర్వేష్టిమశక్తాత్సతరోక్త? దేవతానాం
నామభిః స్వాహాన్తే పూర్ణాహుతింవా జుహుయాత్। యత్రిశ్వాపి
గ్రహాణాం సంఖ్యాభిధానవర్జం పూర్ణాహుత్యుపదేశే ద్విర్గృహీతమే
వస్యాత్ । పూర్ణాహుతిపక్షే ఏవమేవసర్వప్రయోగః । ఇతిపూర్ణా
హుతివిధిః॥

అథ వైశ్వదేవస్థాలీపాకః.

విశ్వప్రకాశికాయాం। సూర్యాదిమూర్ధాదిభిరంశుమాలీసంక్రాం
తిదోషేణ మలిమ్లుచేన। యదార్గృతీయప్రత్యయాతి? వైశ్వానరేష్టిస్తు
తథావిధేయా। ఇత్యత్రిః॥

అథ వైశ్వానరేష్టిప్రయోగః.

ప్రాణానాయమ్య ఇష్టిత్రయాతిదోష ప్రాయశ్చిత్తార్థం వైశ్వా
నరేష్ట్యాయక్ష్యే। తత్రాగ్నిర్వైశ్వానరో వరుణోదధిక్రావా ఇతిత్రిసః
ప్రధానదేవతాః స్విష్టకృదంగదేవతా। ఏకమేవవ్రీహిమయంహవిస్త్రి
ధావిభజ్యత్రి హవిషా చరుణాదీ? ధ్మతంత్రేణ సద్యోయక్ష్యే। చరుగ్ర

శ్రపయిత్వాఽగ్నిముఖాన్తేఽవదానక్రమేణావదాయ జుహుయాత్॥ •వైశ్వానరో న ఊత్యా......భూరి చేతసా, •పృష్టో దివి పృష్టోఽ......నక్తం, ఇతి మన్త్రద్వయేన అగ్నయే వైశ్వానరాయేదం, •అవ తే హేడో వరుణ......కృతాని, •ఉదుత్తమం......స్యామ, ఇతిమన్త్రౌ, వరుణాయేదం, •దధిక్రావ్ణ్ణః......తారిషత్, •ఆదధి......శగ్గ్ సి ఇతిమన్త్రౌ దధిక్రావేభ్యః; తతః స్విష్టకృతం హుత్వా శేషమాగ్నేయ స్థాలీపాకవత్సమాపయేత్॥ ఇతి వైశ్వానరేష్టిః॥

అథ ప్రతిపద్ధోమకారికాః.

(సుదర్శనకారికాయాం)

శ్లో॥ పూర్ణమాస్యామమావాస్యాం పర్వణ్యేవం ప్రకారతః । ఉపోషితాభ్యాం కర్తవ్యో దంపతీభ్యాం చరుః కిల । దర్శేన స్థాలీపాకేన యక్ష్య ఇత్యేవమాగురం। దర్శే కుర్యాత్తత్ప్రయుష్ట్యా పౌర్ణమాసేతి హైవచ। పౌర్ణమాసేనితీకృత్వా కార్యమిధ్మాదిబంధనం। ప్రియమంత్రమేకకాలమాత్ర్యైర్భుజ్యతేఽత్ర సః । ఉపవాసంతథాభూమౌ శయీయాతాం చమైథునం । వర్జయేదితి సంప్రాహ ఇధ్మసూత్రేస్వ సూత్రకృత్॥ కృత్వైవంపర్వసుప్రాతః స్థాలీపాక ఇష్యతే। కృత్వాజ్యభాగపర్యన్తమాజ్యేనైవహుతాశనే । అగ్నయేతిజుహోతీమా మగ్నయేతిముఖాహుతిః। ఆగ్నేయస్థాలీపాకవద్ధుత్వా హోమశేషంసమాపయేత్। అత్రనాన్వారభేత్పత్నీ నదద్యాద్దక్షిణాం నృపం। ఏకవస్త్రిముసయః పూర్ణపాత్రంతు దక్షిణామ్॥

శ్లో॥ అష్టముష్టిభవేత్కించి త్కించిచ్చత్వారిపుష్కలః।
పుష్కలాన్యవచత్వారి పూర్ణపాత్రంప్రచక్షతే॥

అథ అస్యప్రయోగ ఉచ్యతే.

విశ్వపరికాశికాయాం, పర్వణ్యన్వాధాయ శ్వోభూతే న యజేత్॥ అత్రాదౌ అన్వాధానం, పౌర్ణమాస్యాం ప్రాతరౌపాసనం హుత్వా సంకల్ప్య తిథిగ్రహణపూర్వకం పూర్ణమాస్యాం మాగ్నేయ స్థాలీపాకేన యక్ష్యే తత్రాగ్నిః ప్రధానదేవతా స్విష్టకృదంగదేవతా వ్రీహిమయేన చరుణా సద్యో యక్ష్యే తత్రసాంగాస్సర్వే దేవతాః సన్నిహితాః సన్తు।

విమృజ్యాదసీత్యపఉపస్పృశేత్ – ఏవమమావాస్యాయాం మమావాస్యా మాగ్నేయ స్థాలీపాకేన సద్యోయక్ష్యే ఇతి సంకల్పవిశేషః, ఏవమ న్వాధానంకృత్వాశ్వోభూతేపరిశ్రిపది ప్రాతరౌపాసనగ్ంహుత్వా పత్న్యై వహంతి తండులాన్ పంచముష్టీనగ్నయేజుష్టం నిర్వపామీతి త్రిః ప్రోక్ష ణాదిశ్రపణాది స్థాలీపాకవత్ కుర్యాత్ సావిశేషావదానం తతః స్విష్ట కృత్ప్రాశనభక్షణార్థం స్విష్టంవిహాయ స్తరణాభిఘారం పరిధానహో మంతత ఏవహుత్వా– తతోగృహీత్వానిమృజేచ్చ లేపం బర్హిష్యత స్విష్టకృదంతహోమః ప్రాచీనమావృత్యా నిమృజ్య లేపం నిమార్జనం దక్షిణతశ్చభూమ్యాం ప్రాశ్యాతఏవాచమనం పునశ్చ నిష్క్రమ్య శేష స్యభవేచ్చపతిః లేపంచ దర్వ్యాచమనం తతఃస్యాత్స్వధర్మకోయం విధిరాగ్నిహోత్రిః గార్హ్యేష్వకర్మస్వపః, అనాజ్ఞాతజపోభవేత్ । స్మార్తే ష్వాగ్నిహోత్రికవిధానేమూల కారికాఏతా॥ ఇతి ప్రతిపద్ధోమః॥

అథ స్మార్తాగ్నిహోత్రికవిధిరుచ్యతే.

తత్రసుదర్శనకారికాయాం। శ్లో॥ స్థాలీపాకేష్టకాంచ బల్యేశానే చసర్పయోః । మాసిశ్రాద్ధేభవేదాగ్నిహోత్రికోవావిధిస్సచ। అగ్ని హోత్రికవిధీనాం కర్మనామతతోవదన్ । పత్న్యైఇత్యేవసంకల్ప్యకృ త్వాయత్రక్వచేతిచ । అగ్నింపరిస్తాప్య పత్న్యై వహంతీతివిధానతః॥ చరుంపక్త్వాభిఘార్యోదక్ ప్రాగ్వోదాస్యప్రతిష్ఠితం । అభిఘార్యాగ్నిం ప్రజ్వాల్య సమూహ్యపరిత స్తృతః । పశ్చాద్దర్భాంత్సమాస్తీర్య ప్రాగ గ్రాంశ్చసంతతః। ప్రధానస్విష్టప్రాశనం భక్షణేభ్యోయథాభవేత్। ఆదాయ దర్వ్యాంపర్యాప్తం సాదయిత్వాకుశేష్వతాం। దర్వ్యాంస్రు వేణఆదాయ తత్తన్మంత్రైఃక్రమేణతు। సర్వాఃప్రధానాహుతీస్తా హు త్వాకాశంనిరీక్ష్యచ । అంగుష్ఠానామికాభ్యాం తల్లేపమాదాయబర్ హిషి । నిమృజ్యబర్హిషస్త్వత్రైవ సహసాద్యప్రగృహ్యాచ। హుత్వా స్విష్టకృతంప్రాచీనావీతీ పునరప్యథ లేపమాదాయ అంగుల్యాకుశేభ్యో నిమృజేద్భువి । అస్పృష్ట్వాపునర్యజ్ఞోపవీతీసాదయేచ్చతాం । మధ్య మానామికాంగుష్ఠైః లేపమాదాయదక్షితః। పాణిభ్యాచమ్యపునరేవం

ప్రాశ్యాచమ్యచబర్హిషి । సహదర్వ్యాగృహీత్వోద జ్ఞివృత్త్యోత్సృప్య
దర్వ్యతః। హవిశ్శేషంకటేసర్వం గృహీత్వాఽపహబర్హిషా। తాంసాద
యత్వ్రతీచీనా గ్రాంతఃప్రాశ్యహవిఃసకృత్। నిర్లేహ్యజిహ్వయాహస్తే
జలేనాపూర్యనిక్షిపేత్। భూమౌతచ్ఛేషమాచామే చ్ఛుద్ధ్యర్థంపునరే
వచ। ఆచమ్యదర్వీంతాందర్భై రద్భిఃప్రక్షాళయేదితి॥ అథాఽస్య
ప్రయోగః, విశ్వప్రకాశికాయాం, తిథిశ్రవణాద్యన్వాధాన పురస్సరం
పత్న్యవహస్తేత్యాది చరుగ్గ్ శ్రపయిత్వా చతుష్పాత్రప్రయోగాద్యగ్ని
ముఖాన్తే చరుణాస్రుచంపూరయిత్వా తత్త్రిభాగత్రయంకృత్వా
గ్నయేస్వాహేత్యేక భాగంహుత్వాతచ్ఛేష ముత్తరతోభూమ్యాం
ఓషధీభ్య ఇదంనమమేతి లేపం నిమృజ్యఅగ్నయే స్విష్టకృతేస్వాహేతి
ద్వితీయభాగంహుత్వా తచ్ఛేషం దక్షిణతోభూమ్యాం పితృభ్యఇదం
నమమేతి ప్రాచీనావీతీలేపం నిమృజ్య అవశిష్టతృతీయభాగం కించిత్ప్రా
శ్యాచమ్యపునః ప్రాశ్యాచమ్య ఉపజ్ఞివృత్య తచ్ఛేషంభక్షయిత్వా
హస్తం నిర్లిహ్యాచామేత్ తతోనాజ్ఞాతాది ప్రాయశ్చిత్తాహుతీర్హు
త్వా ఉత్తరపరిషేచనాది వృష్టిరసీత్యప ఉపస్పృశేత్.

గ్రంథాన్తరే విశేషమాహ.

వృద్ధకృష్ణీయే అథాగ్నిహోత్రవిధిం వ్యాఖ్యాస్యామః అమా
వాస్యాయాం పౌర్ణమాస్యాంవా ప్రాతరౌపాసనగ్ంహుత్వా ప్రాణా
నాయమ్య తిథిశ్రవణానన్తరం పార్వణస్థాలీపాకోపక్రమార్థం అన్వా
ధానంకరిష్యే ఇతి సంకల్ప్య తత్రామావాస్యాగ్నిహోత్రికవిధానే
నాఽగ్నిమగ్నిగ్ం స్విష్టకృతంచ స్థాలీపాకేన శ్వోయక్ష్య ఇత్యన్వాధా
య విద్యుదసీత్యపఉపస్పృశ్య ॥ ఏవంపౌర్ణమాస్యామపికుర్యాత్ —
పరేద్యుఃప్రాతరౌపాసనగ్ంహుత్వా పత్న్యవహస్తేత్యాది చరుగ్గ్ శ్రప
యిత్వా ఉపరేణాగ్నిం ప్రాగగ్రంబర్హిరాస్తీర్య తస్మిన్ దర్వీంహవి
శ్చాసాద్య తత్రప్రయోగాద్యగ్ని ముఖాన్తే హవిష్యైనదర్వీమాపూర్య
పాలాశీగ్ం సమిధంప్రాదేశమాత్ర ముపరినిధాయ దర్వీంబర్హిష్యా
సాద్య స్థాలీపాకవత్పరిషిచ్య అగ్నిముద్దిశ్యసమిధమాధాయ ప్రాణా
పానౌనిమీల్యావేక్ష్య ఓషధిరుద్దిశ్యబర్హిర్లేపం నిమృజ్యదర్వీంబర్

హిష్యాసాద్య అగ్నిమభిమంత్ర్య దర్వీమాదాయాగ్నయే స్విష్టకృతే స్వాహేతి సమిధిద్వితీయాంశే వర్షీయ సీముత్తరాహుతిం హుత్వా దర్వ్యాముదంచం త్రిరవద్యతి ప్రాచీనావీతీ పితౄనుద్దిశ్య దక్షిణే నాగ్నిం భూమ్యాం లేపం నిమృజ్యాపఉపస్పృశ్య దర్వీంబర్హిష్యాసాద్య పూర్వవదుత్తరం పరిషిచ్య శేషం ప్రాశ్యాచమ్య ఏవం పునః ప్రాశ్యాచమ్య దర్వీమాదాయోదకన్నివృత్య ఉత్సృప్యసకృద్భక్షౌశాచమ్యదర్వ్యాముదకంనినీయాచమ్య దర్వీం దర్భేణ ప్రక్షాళ్యాచమ్య దర్వ్యామపః పూరయిత్వా సర్వానుద్దిశ్యాఽగ్నిం ప్రతిదిశిక్ష్యత్సిచ్య పునః పూరయిత్వా పురస్తాత్సిచ్య చతుర్థింపూరయిత్వా బర్హిర్నినీయ శేషం పత్న్యంజలావానయేత్ యదిసానసమీపేస్యాత్తు శేషప్పోసనయేత్. అనాజ్ఞాతత్రయం జుహుయాజ్జపేద్వా వృష్టిరసీత్యప ఉపస్పృశేత్. ఇతి స్మార్తాగ్నిహోత్రవిధిః.

అథ ప్రసంగాత్పాకయజ్ఞవిధిరుచ్యతే.

చంద్రచూడే॥ శ్లో॥ ఔపాసనంవైశ్వదేవం పార్వణంచాష్టకంతథా। మాసిశ్రాద్ధఃసర్పబలి రీశానబలి రేవచ॥ ఇతి సప్తపాకయజ్ఞవాచ్యాని.

తత్రాదౌనిత్యౌపాసనమ్.

సుదర్శనకారికాయాం॥ శ్లో॥ వైవాహికచరోరూర్ధ్వం తండులైరథ వాయవైః । సాయంప్రాతఃపాణినైవ జుహుయాదాహుతిద్వయం। సాయంసాయమౌపాసన హోమంహోష్యఇతీరయేత్। ప్రాతఃప్రాతరౌపాసన హోమంహోష్యఇతీరయేత్ । సంకల్ప్యస్థాపనంచేత్స్యాద్వ్యహాన్నైర్యత్రక్వచేదితం । సంస్థాప్యపరిషిచ్యాగ్ని మదితేన్వితిపూర్వవత్ । జుహుయాదగ్నయేస్వాహే త్యగ్నిముద్దిశ్య దేవతాం। తథాగ్నయే స్విష్టకృతే స్వాహేత్యేవంప్రకారతః । ప్రాతరేకత్రిసూర్యాయ స్వాహేతిప్రథమాహుతిం । ఆహుః కుర్యాత్తతఃప్రాగ్వ దుత్తరం పరిషేచనమ్॥

అథ వైశ్వదేవస్థాలీపాకవిధిః.

చంద్రచూడామణౌ॥ శ్లో॥ సాయంప్రాతర్వైశ్వదేవః కర్తవ్యో బలిరేవచ । అనశ్నతాఽపిసతత మన్యథాకిల్బిషీభవేత్ ॥ తథా ॥ అలాభే

యేనకేనాఽపి ఫలశాకోదనాదిభిః, పయోదధిఘృతైః కుర్యాద్వై
శ్వదేవం స్రువేణతు, హస్తైరగ్న్యాదిభిఃకుర్యాద్దద్భిరంజలినాజలైః,
స్మృత్యన్తరేఽపి, ఆదావృద్ధౌక్షయేచాన్తే దర్శే మధ్యే మహాలయే,
ఏకోద్దిష్టే నివృత్తౌతు వైశ్వదైవోవిధీయతే, ఇతి నిరగ్నికవిషయం,
శాఖాన్తరవిషయంవా, సాగ్నికానాంతుసర్వత్ర, వైశ్వదేవః పంచ
మహాయజ్ఞాశ్చ బ్రాహ్మణభోజనాన్యేనానన్నేనవైశ్వదేవపంచ మహా
యజ్ఞాన్ కుర్యాదితి సుదర్శనాచార్యైరుక్తం— హేమాద్రౌయమో
ఽపి, శ్రాద్ధాత్ప్రాగేవకుర్వీత వైశ్వదేవంతుసాగ్నిక॥ ఇతిసంప్రాప్తే
పార్వణశ్రాద్ధే ఏకోద్దిష్టే తథైవచ । అగ్రతోవైశ్వదేవఃస్యాత్పశ్చా
దేకాదశేఽహని॥ తత్పరిశిష్టాత్ప్రాగేవకుర్యాత్ ॥ వ్యాసః.॥

శ్లో॥ హోమాగ్రదానరహితం నభోక్తవ్యంకదాచన । అవిభక్తే
షుసంసృష్టే నైకేనాఽపికృతంకృతమితి । తదాహమితాక్షరాయాం
నారదః। భ్రాతౄణామవిభక్తానా మేకోధర్మఃప్రవర్తతే । విభాగేసతి
ధర్మోఽపి భవేదేషాంపృథక్పృథక్॥ ఆశ్వలాయనోఽపి- శ్లో॥వసతా
మేకపాకేన విభక్తానామపిప్రభుః। ఏకస్తుచతురోయజ్ఞాన్ కుర్యాద్వా
యజ్ఞపూర్వకాన్॥ అథ విశేషమాహ— శ్లో॥ అవిభక్తావావిభక్తా
వాపృథక్పాకాద్విజాతయః । కుర్యుఃపృథక్పృథగ్యజ్ఞాన్ భోజనాత్ప్రా
గ్దినేదినే॥ మాధవీయేఅంగిరాః, శాలాగ్నౌతుపచేదన్నం లౌకికేవా
ఽపినిత్యశః, యస్మిన్నగ్నౌ, తస్మిన్ హోమోవిధీయతే,
శాతాతపోఽపి॥ శ్లో॥ లౌకికేవైదికేవాఽపి హుతేస్పృష్టిజలేక్షితా।
వైశ్వదేవస్తుకర్తవ్యః పంచసూనాపనుత్తయే॥ ఇదంబహ్వృచాంవిష
యం తైత్తిరీయాణాంతు ఔపాసనేపచనేవేతినియమాత్— ఔపాసన
వత్ ఔపాసనే, యత్రపచ్యతే, నచపచనాగ్నౌ— పురాణే, అకృతే
వైశ్వదేవేతు భిక్షౌభిక్షార్థమాగతే । ఉద్ధృత్యవైశ్వదేవార్థం భిక్షాం
దత్వావిసర్జయేత్ । వైశ్వదేవాకృతందోషం శక్తోభిక్షుర్వ్యపోహితి।
నహిభిక్షాకృతందోషం వైశ్వదేవోవ్యపోహతి॥ ఆరంభకాలః,

ఆరంభస్తుచతుర్థీహోమానన్తరేణైవ శిష్టాచారాత్ ।
కర్మమధ్యేకర్మాన్తరారంభస్యాఽయుక్తత్వాచ్చ । కేచిత్పార్వణస్థా

లీపాకాదనన్తరమేవ వైశ్వదేవార్థమిచ్ఛన్తి స్మృత్యర్థసారే॥ అంగుష్ఠ
పర్వమాత్రస్యావదానంతరతోఽపిచ। జ్ఞేయంస్విష్టకృదర్థంతు చ
తురంగులసమ్మితం। కుక్కుటాండప్రమాణంతు బలిమిత్యభిధీయతే।
ఆహుతిద్విగుణంగ్రాసే మయూరాండాకృతిస్తథా। గ్రాసమాత్రంభ
వేద్భిక్షా అగ్రంగ్రాసచతుష్టయం। అగ్రంచతుర్గుణీకృత్య హంతకార
స్సఉచ్యతే॥ తతఃసుదర్శనకారికాయాం.

శ్లో॥ అథవక్ష్యేవైశ్వదేవం ధర్మోక్తంతత్ప్రసంగతః। పూర్ణేవివా
హేశయనం ద్వాదశాహమథర్తయోః। బ్రహ్మచర్యంవర్జనంచ క్షార
స్యలవణస్యచ। దంపత్యోరుపవాసస్స్యాదేకరాత్రమతఃపరం। ప్రశ
స్తేహన్యథారంభశ్చరిత్రైవంవ్రతంభవేత్। తత్పత్న్యాహృత్యాన్నసం
స్కర్తా తిష్ఠంత్వద్దేనపేవతు। భూతమితిస్వామినేప్రబ్రూయాత్ప్రత్యు
త్తరంతుసః। తత్సుభూతంవిరాడన్నం తన్మాక్షాయీతిసంవదేత్। పచ
నేవైశ్వదేవస్యాన్నస్యాదౌపాసనేయది। యత్రక్వచోపితంచోప
సమాధాయవిధానతః। అశనీయంయదన్నస్యార్ధోమార్థంకల్పయే
త్తతః। హవిష్యమన్నమేకస్మిన్ పాత్రేకించిత్తథాపరే। హవిష్యంక్షా
రలవణ పరాన్నేనయుతంతథా॥

దేవయజ్ఞార్థం తృతీయంకల్పయేత్తథా॥ శ్లో॥ గృహ్ణీయాత్సర్వతఃకించి
చ్చతుర్థేగ్రార్థమేవతత్। మనుష్యయజ్ఞార్థమితి సర్వతోఽన్నంతు
పంచమే। ప్రాతఃప్రాతర్వైశ్వదేవేన యక్ష్యఇతిచాగురుం। సాయం
సాయంవైశ్వదేవే నేతికృత్వాతద్దైవత। పరిషేచనమదితే న్వేతికృ
త్వాయథావిధి। అంగుష్ఠపర్వమాత్రంషడన్నాన్ప్రథమకల్పితాన్॥
అగ్నయేస్వాహేతి షడ్భిర్జుహుయాత్పాణినాహుతీః తతఃప్రకు
ర్యాత్పూర్వవదుత్తఃపరిషేచనం తత ఉత్తరతోవహ్నిభస్మాఽపో
హ్యాన్యష్ణమత్రతు, స్వాహాకారేణహవిషాజుహుత్క్రించిదేవతు, శేషం
షడాహుతీనాం తద్ధవిష్యేణతుసంసృజేత్। తేనసూపసంసృష్టేనకార్యా
శ్చబలయఃక్రమాత్। తస్మిన్నన్నబలిద్రేశే హస్తేనపరిమార్జయేత్।
అపోఽక్షణంచతాన్యుప్య తూష్ణీమస్తేసమస్తతః। దేశేదేశేసమేతాన్
షరిషించేత్సకృత్సకృత్। అగ్నింపరిషిచ్యోదగపవర్గం దేయంబలిద్వయం।

ధర్మాయేతిచమంత్రాభ్యా మగ్నేర్దక్షిణతోభవేత్। ఉదధానాన్యాస్సన్ని
ధాతు అద్భ్యస్స్వాహేత్యనేనతు । మధ్యేగారస్యప్రాక్సంస్థ ఓష
ధీభ్యఇతిద్వయం । అగారస్యోత్తరేపూర్వే దేశేగృహ్యాభ్యఇత్యపి।
ఉలూఖలేదక్షిణేదేశే ఽగారస్యశయనస్థలే। తస్మిన్కామాయేతిబలి
ర్దేహల్యామప్యతఃపరం । అన్తరిక్షాయేతిదద్యా దపిధాన్యబలిస్తతః।
యదేజతీత్యథబ్రహ్మ సదనేదశభిఃక్రమాత్ । పృథివ్యాఇతితద్వాయవ్యే
ప్రాచీనావీతినాతథా। అవాచీనేనహస్తేన స్వధాపితృభ్యఇత్యథ। నమో
రుద్రాయేతితస్యాప్యుత్తరతస్తథా॥ ప్రాచీనావీతినాపూర్వం పరి
షేచ్యోత్తరంతథా । యజ్ఞోపవీతినాగ్రంచ ప్రాశ్యవిద్యుదసీత్యాది
నాదితేన్వితిస్యాత్పరిషేచనం । వృష్టిరసీత్యాదినాప్రాగ్వజ్జలస్పర్శనం
తతః। ప్రాచీనావీతినాపితృయజ్ఞేనయక్ష్యఇత్యథ। ఆగూర్యవిద్యధ్యాభ
మాచ అంగుష్ఠతర్జనీమధ్యతః। పితృభ్యస్స్వధాస్త్వితిదద్యాద్వృష్టిస్త
థాపరం । యజ్ఞోపవీతినాభూతయజ్ఞేనయక్ష్యఇత్యథ । ఆగూర్యవిద్యు
చ్ఛభూమౌ విదంభూతేభ్యఇత్యపి। దద్యాద్వృష్టిరథయజ్ఞోపవీత్యే
వవిచక్షణః। మనుష్యయజ్ఞేనయక్ష్య ఇత్యుక్త్వావిమ్యదస్యథ। బ్రాహ్మ
ణాయకల్పితాన్నం దద్యాద్వృష్టిస్తతఃపరం । గృహవాసిషుతృప్తేషు
సర్వపాత్రేభ్యఆదరాత్ । సంమృజ్యలేపాసర్వాంస్తా నద్భిఃసమృజ్య
బుద్ధిమాన్ । రుద్రాయస్వాహేతిదద్యా దుత్తరేణశుచస్థలే। రౌద్రాం
తమేవసాయంస్యా ద్వైహాయసబలింతతః । యేభూతాఇతికుర్వీతా
కాశేనతుమహామఖః। బలినామథవాస్త్వన్నే వైహాయసబలింహరేత్।
హుత్వాపదాహుతీర్వాత్రి క్వచిద్రౌద్రాంతమీరితం। ఛేదనేభేదనే
పాకే పేషణేమార్జనేతథా । పంచస్థానాయసూనాయ పంచదోషో
వినశ్యతి॥

అథప్రయోగః.

వృద్ధకృష్ణీయే, చతుర్థీప్రభృత్యా ద్వాదశాహం దంపత్యోరధ
శ్శయ్యాబ్రహ్మచర్యం క్షారలవణవర్జనంచ, త్రయోదశేఽహన్యుపవా
సః చతుర్థేఽహని చంద్రతారాబలాన్వితే ఽహనివా ఔపాసనాగ్నే
పశ్చిమతః ప్రాఙ్ముఖఆసీనోయతా సుర్వైశ్వదేవసిద్ధ్యర్థం స్థాలీపాకం

కరిష్య ఇతి సంకల్ప్య పార్వణవద్వైశ్వ దేవస్థాలీపాకంకృత్వాజయాది పరిషేచనాన్తం కుర్యాత్. తదారభ్యయావజ్జీవం వైశ్వదేవం గృహ పాకేనకుర్యాత్. గృహపాకాద్ధవిష్యమన్నమాదాయ పాత్రస్థంసఘృత మన్నం పంచధావిభజ్య వైశ్వదేవార్థమేకభాగం ఉష్ణిభస్నస్యాదిబల్యర్థం, ద్వితీయం, దేవ పితృభూతయజ్ఞార్థంతృతీయం, అశార్థంచతుర్థం మనుష్యయజ్ఞార్థం పంచమం, ఏవంపంచధావిభజ్య, యతాసుః, తిథి శ్రవణంకృత్వా పంచసూనదోష ప్రాయశ్చిత్తార్థమన్న శుద్ధిద్వారా ఆత్మశుద్ధ్యర్థం ప్రాతర్వైశ్వదేవేనయక్ష్యే – సాయం, సాయంవైశ్వ దేవన యక్ష్యఇతి సంకల్పవిశేషః ఔపాసనేపచనేవాఽగ్నౌ పరిషిచ్య అగ్నయేస్వాహా, అగ్నయేస్విష్టకృతేస్వాహా ఇతి ప్రథమభాగమాదా య, షడాహుతీర్హస్తేనజుహుయాత్. అత్ర దేవప్రయోగః— ప్రతి పర్యుక్త దేవతాః ? ఉత్తరంతోఽప్యేవమేవ తతఉదీచీనముష్ణంభస్మా పోహ్య ద్వితీయభాగాత్కించిదాదాయ తూష్ణీం స్వాహేతిహుత్వా ఽగ్నయ ఇతిత్యాగః, ఉత్తరంపరిషిచ్య ప్రథమభాగంద్వితీయభాగగ్ం సగ్జ్యబలింహరేత్ యత్రయత్రబలిహరణం తత్రతత్రసమ్మార్జనము ద్ధరణంచకృత్వా – యథాంగుల్యగ్రైర్భూమింస్పృశన్తి తథాబలిం హరేత్ సర్వత్రబలిషుగంధపుష్పాక్షతైరభ్యర్చ్య సమంతంపరిషేచ యేత్ ఏకదేశేసమవేతానామపి బలీనాం సకృత్సకృదన్తే పరిషేచనం కుర్యాత్ తథాపరేణాగ్నిముదగపవర్గం ధర్మాయ, అధర్మాయ, ఇతి బలిందత్వా తూష్ణీంపరిషిచ్య సర్వత్రబలిషుతూష్ణీం పరిషేచనంకు ర్యాత్. అద్భ్యః, ఉదధానీసన్నిధానేదత్వా పరిషిచ్య అగారస్యమధ్యే ప్రాగపవర్గం ఓషధివనస్పతిభ్యః రక్షోదేవజనేభ్య ఇతిదత్వా పరి షిచ్య అగారస్యోత్తరపూర్వదేశే ప్రాగపవర్గంగృహ్యాభ్యః అవసానే భ్యః అవసానపతిభ్యః సర్వభూతేభ్యః దత్వాపరిషిచ్య దేహల్యాం అంతరిక్షాయాందత్వా పరిషిచ్య ఏతేషాం దశానాం బలీనాం దక్షిణ తః ప్రాచీనావీతీ పితృతీర్థేన స్వధాపితృభ్యఃస్వాహా దత్వా ప్రదక్షిణం పరిషిచ్యతతఉపవీత్యప ఉపస్పృశ్య నమోరుద్రాయపశుపతయేస్వాహా దశానాందక్షిణతః పితృబలేరుత్తరతః మధ్యేదత్వాపరిషిచ్య యదా

కాశడత్ క్షిపతి యేభూతాః ప్రచరన్తి......తథాతుస్వాహేతిపృష్ఠ వాస్తునిబలిందద్యాత్. దివాచార్యేవ, దివాబలిమిచ్ఛన్తః, రాత్రౌ. నక్తంబలిమిచ్ఛన్తః తతోదదామీతి........కామస్సమృద్ధ్యతాం ఇత్యేకం వేదతత్త్వార్థవిదుషే. బ్రాహ్మణాయదత్వాపడప స్పృశేత్. అథ కృతప్రాణాయామః దేవయజ్ఞేనయక్ష్యే విష్యాదసి అదితేన్వితి. గ్నింపరిషిచ్యహస్తేన దేవేభ్యః స్వాహేతి తృతీయభాగాదాదయ మధ్యేఽగ్నౌహుత్వా ఉదితేన్వమగ్స్థాః ఇతి పరిషించతి॥

అథ గౌణఃకాలః.

శ్లో॥ ఉదయాత్ ఘటికాస్తిస్రః ప్రాతస్సంధ్యాముపాసితుం। సాయమస్తమయాదూర్ధ్వం మధ్యాహ్నాద్వాదశోర్ధ్వతః । సంధ్యాకాలస్త్వయంప్రోక్తః నిష్కృతిస్తదతిక్రమే। విధేయంవిధిమార్గేణ తతఃఫలవతి క్రమః॥—స్మృత్యన్తరే॥ శ్లో॥ ప్రాణాయామత్రియంప్రాత ర్ద్విగుణం సంగవేస్మృతం । మధ్యాహ్నేత్రిగుణంప్రోక్త మపరాహ్ణేతుషడ్గుణాః। సాయాహ్నేద్వాదశగుణం సూర్యమత్యాంతతోవ్రజేదితి । ఏకాహం సమతిక్రమ్య ప్రమాదాదకృతంయది। అహోరాత్రోషితోభూత్వా గాయత్ర్యాశ్చాయుతంజపేత్। ద్విరాత్రేద్విగుణంప్రోక్తం త్రిరాత్రే త్రిగుణంస్మృతం। త్రిరాత్రాత్పరతశ్చైవ శూద్రఏవనసంశయః। ఆలస్యాదినాకాలయాపేతుసఏవాహి । యస్సంధ్యాకాలతః ప్రాప్తమాలస్యాద్యదివర్తతే । సూర్యహత్యామవాప్నోతి ఉలూకత్వమవాప్నుయాత్ । కాలాతిక్రమేఽపిదోషాభావనిమిత్తానిసఏవాహ ॥ — దేవతాగ్నిద్విజాతీనాం కార్యేమహతిసంస్థితే । సంధ్యావందనవిచ్ఛిత్తిర్నదోషాయకదాచన। సూతకేమృతకేచైవ సంధ్యాకర్మనసంత్యజేత్॥

స్మృత్యర్థసారే.

సంధ్యాత్రయలోపేత్వష్టసహస్రమితంసావిత్రీం జపేదిత్యుక్తం అత్యంతాశక్తౌతుస్మృత్యన్తరే ప్రతిసంధ్యాలోపేగాయత్రీ శతంవాజపేదిత్యుక్తం॥ — అస్తీతిఫలమ్.

అగ్నికార్యంవినాభోజనేప్రాయశ్చిత్తమగ్నివిధానే.

శ్లో॥ మానస్తోకేజపేన్మంత్రం శతవారంశివాలయే । అగ్నికార్యం వినాభుంక్తేన పాపంబ్రహ్మచారిణాం॥ ఇతి— స్మృత్యంతరే. —సంధ్యాగ్నికార్యలోపే స్నాత్వాఽష్టసహస్రంగాయత్రీం జపేదిత్యుక్తం. భిక్షాలోపేదశ్వష్టశతమితం - అమత్యాపరిత్యాగేతు — యాజ్ఞవల్క్యః, భోక్ష్యాగ్నికార్యంత్యక్త్వాతు సప్తరాత్రమనాతురః, కామావకీర్ణ ఇత్యాభ్యాంవై జుహుయాదాహుతిద్వయం, ఉపస్థానంతతఃకుర్యాత్సంమాసించ త్వనేనహి, మంత్రౌతు మితాక్షరాయాముక్తం.

అత్యాశవక్త్రాబుర్గ్విధానే.

శ్లో॥ తంవోధియజపేన్మంత్రం లక్షమేకంశివాలయే।
బ్రహ్మచారీస్వధర్మేషు న్యూనంచేత్పూర్వమేవతదితి॥

అగ్నేః ప్రాదుష్కరణకాలః.

“పురాదిత్యస్యాస్తమయాత్పురాదిత్యస్యోదయా, దితి బోధాయనేనోక్తత్వా ద్విహరణానన్తర మస్తమయ ఉదయాశ్చ యథాభవతి తథావిహరేత్, “అథాధివృక్షసూర్య, ఇత్యాపస్తంబసూత్రేచోక్తం. ఉదయాస్తమయాత్పూర్వ ముద్ధరణస్యకాల ఇతి నిష్కర్షః.

ఏతత్ప్రాదుష్కరణకాలాతిక్రమే ఉక్తప్రాయశ్చిత్తాభావాత్సర్వప్రాయశ్చిత్తమేవ కార్యంతద్యథా:—హోమకాలే అస్తమయాత్పూర్వం ప్రాదుష్కరణ నిమిత్తపూర్వకం సాయంప్రాతర్హోమం కరిష్య ఇతిసంకల్ప్య హోమద్రవ్యసంస్కారపూర్వకంసంస్కృతాజ్యేన ఓంభూర్భువస్సువఃస్వాహా ఇతిసర్వప్రాయశ్చిత్తం స్రువేణహుత్వాహోమద్రవ్య సంస్కారాదిప్రాప్తకాలహోమం కుర్యాత్.

ఇత్యగ్నివిధానోక్తమనుద్ధరణప్రాయశ్చిత్తమ్.

గ్రంథాన్తరే:— తదుక్తం నారాయణభట్టీయే, అథాఽగ్నిప్రాదుష్కరణకాలః, ప్రాదుష్కరణమగ్నేః ప్రజ్వాలనం — కాత్యాయనోఽపి — ఏతత్ప్రాదుష్కరణకాలాత్యయే సమస్తవ్యాహృతిభిరేవాజ్యాహుతిఃకార్యా. ఇతి స్మార్తానుద్ధరణప్రాయశ్చిత్తవిధిః.

అథ స్రుక్స్రువాదిప్రకృతివృక్షః.

స్మృత్యర్థసారే॥ శ్లో॥ జుహూః పాలాశ్యుపభృదా శ్వత్థీ వై కంకతీ ధ్రువా। యజ్ఞస్సర్వస్రుచః కార్యాః సర్వే వా భూర్జవృక్షజాః। ఖాదిరేణ స్రువః కార్య శమ్యాః ప్రాశిత్రమేతు జే। ఖాదిరో ముసలః కార్యః పలాశస్యోలూఖలః। యద్వా భూవారుణః కార్య స్తదభావేఽన్యవృక్షజః। ముఖ్యాభావే తు సదృశం ద్రవ్యం ప్రతినిధీయతే। యావత్తావత్సదృశం తత్ర దేవాహి గృహ్యతే। సంగ్రహే, ప్రశస్తే పూర్ణపాత్రే స్థ దారుకస్య అధోముఖే। ఖాదిరేణ స్రువః కార్యః పాలాశేన జుహూర్భవేత్। ద్విప్రాదేశే బిలే స్యాతాం మన్యైర్వా యజ్ఞియైర్ద్రుమైః। తదభావే పలాశస్య పర్ణాభ్యాం హూయతే హవిః। పలాశపర్ణాభావే తు పర్ణైర్వాపిప్పలోద్భవైః। పర్ణమాత్రమధ్యమం। మధ్యమేన పర్ణేన జుహో. తీతి శ్రుతేః। చమసం వా ప్రణీతాయాః కాంస్యపాత్రమథాఽపి వా॥

ఘుట్టనప్రకారః

సంగ్రహే, ఆయామం పంచధా కృత్వా ద్విభాగం పాత్రముచ్యతే। త్రిభాగం దండమిత్యాహు రేతదాయామలక్షణం। పాత్రాయామేర్ధతః పాత్రం విస్తారశ్చ తదర్ధతః। గ్రీవం విస్తారతస్సార్ధద్విలస్యోచ్ఛ్రాయ ఇష్యతే। విస్తారాద్ద్విగుణం పాత్రం గ్రీవావిస్తారమధ్యతః॥

పంచమహాయజ్ఞప్రాయశ్చిత్తమ్

శ్లో॥ పంచమహాయజ్ఞానామేకైకస్మిన్నే కాహమతీతే మనస్వతీం జుహుయాత్। ద్వ్యహం త్ర్యహం వాఽతీతేతి ప్రస్తం తుమతీర్యజేత్। అత్రి రాత్రాదిమం మేవరుణ, తత్త్వాయామి, యచ్ఛిద్ధి, యత్కించేతి చతస్రో వారుణీర్జుహుయాదత ఊర్ధ్వమగ్నయే భ్యావర్తినీర్జుహోతి తత్రాగ్నయేభ్యా వర్తిన ఇతి త్యాగః। అగ్నయే తంతుమతే చరుః కార్య ఇత్యాహ కవివల్లభః.

ఘటశ్రాద్ధకారికాః

మూ॥ కులహీనాం యథోక్తానాం గర్భహర్తృ పతితానాం తథా దైవద్రోహిణాం నాస్తి సంస్కృతిః। నాశౌచం నోదకం తస్య నగర్భా త్రైపత్ర.

మేధికం । ఘటశ్రాద్ధంప్రకుర్వీత బంధుభిఃసహధర్మతః । మనోహరే
ఽపి-మహాపాతకసంఖ్యాని పాపానివివిధానిచ । యామోహాత్సమతి
క్రమ్య పతినాథర్త్రృబాంధవాన్ । కుర్వంతిజ్ఞాతయోనూనం తస్యా
నాస్తిప్రతిక్రియా । తస్యాః కేశాన్గృహీత్వాథ నీత్వాబంధుభిరేవచ।
శిరస్సహముఖంబధ్వా విసృజేద్వనగహ్వరే । ఘటశ్రాద్ధంతతఃకుర్యా
ద్బంధుభిర్బ్రాహ్మణైఃసహ । స్నాత్వాఽథస్వగృహంగత్వా స్వస్తివా
చనపూర్వకం । బ్రాహ్మణాన్భోజయేత్పశ్చా త్సమాప్తౌవాచయే
త్తథా॥ — హేమాద్రికారః. — శ్లో॥ ఘటశ్రాద్ధం
ప్రకుర్వీత మహానద్యాస్తటేవనే। చతుష్పథే దేవగృహే పర్వతాఽగ్రే
విశేషతః। శ్రోత్రియాయదరిద్రాయ ఋత్విజేదంభవర్జితే। ఆచార్యా
యప్రకల్ప్యాసౌ పునర్ద్వౌబ్రాహ్మణౌతథా । ఆవాహనంతతఃకుర్యా
ద్బ్రహ్మవిష్ణుహరాయచ । నవకుంభాంత్సమాదాయ సంపూర్యసితతం
డులాన్।స్వర్ణవస్త్రేణసంఛాద్య ప్రత్యేకంనవతంతుభిః ॥ సమావేష్ట్య
తథార్చేనిధాయ కలశాంస్తతః, గోధూమమాష? ముద్గాశ్చప్రత్యేకం
ప్రస్థమాత్రతః, నిధాయతత్రికుంభంచ పరితఃఫలసంయుతం, గుడాజ్య
మధుముద్గాది పంచరత్నాదినిక్షిపేత్. శ్లో॥ ప్రత్యేకంకుడుమంతత్ర
క్షీరసర్పిషశర్కరాన్ । ఏలానాగరఖండాని ప్రత్యేకంముష్టిమానతః।
ఆర్ద్రామలకమాత్రంతు రామఠంతత్రనిక్షిపేత్ । వస్త్రాదిభిరలంకృత
అలంకృత్యయథోచితం । కుండలంపాదుకంఛత్రి మంగలీయాంక వేష్టి
తం । దత్వాఽభ్యర్చ్యయథానిష్కం తదర్ధంవాయథోచితం । దద్యా
త్తత్రఘటంతత్ర బ్రాహ్మణేభ్యఃస్వయంప్రతి । కులేమమసముద్భూతం
మయాదత్తమిదంతవ । స్వీకురుష్వద్విజముఖే తన్నామస్మరణంపునః।
దద్యాద్బ్రహ్మార్పణంబ్రూయా దాచార్యాయపయస్వినీం। దద్యాద్గాం
దక్షిణాందత్వా కృత్వాకుంభంప్రదక్షిణం। బంధుభిస్సహతత్కుంభం
భిత్వాతన్నావలోకయేత్ । స్నాత్వానదీంసమాసాద్య గృహంగత్వా
యథాసుఖం । పుణ్యాహవాచనంకృత్వా భుక్త్వానవై పావనంహవిః॥
ఇతి ఘటశ్రాద్ధవిధిః.

అథ ప్రకారాన్తరేణఘటశ్రాద్ధవిధిః

నారీవాపురుషోఽథవాయదికులభ్రష్టః ప్రమాదాత్తతః తాంత్యక్త్వావిరజాదిపూర్వక ఘటశ్రాద్ధాదినానిష్కృతిః। నోచేత్పాతకినోభవన్తికులజా స్సర్వేమహానిందితాః ప్రాయశ్చిత్తవినిర్ణయః శ్రుతిమతం హావ్యేషుకవ్యేష్వపి, మహాపాతకిభిశ్చైవ శస్త్రైరత్యస్తదూషితః। ప్రాయశ్చిత్తైరశక్తశ్చ తేషాంనైవోదకక్రియా, — యస్మిన్కులేమహాత్పాతకంకృతం ప్రాయశ్చిత్తమకృతం కర్తాతంపరిత్యజ్య తత్పుత్రాదయః సపిండజ్ఞాతయః సత్కులజనితసంకిలీకరణ పాతిత్యనిర్ధారణార్థం తముద్దిశ్యత్యాగవిధినా ఘటశ్రాద్ధంకుర్యాత్,

తస్యాయంప్రయోగః.

గురుశుక్రమూఢరహితే జ్యోతిర్విదుక్తే పుణ్యదివసే వేదశాస్త్రసమర్థాన్ శిష్టాంశ్చతుశ్శాఖాజనితాం చోప్రియానాహూయ తన్నిమిత్తత్యాగవిధిం విజ్ఞాప్య మహానద్యాం దేవగృహేవా మహోపగాసువాస్వగృహే శుద్ధింకృత్వాగ్రామాన్నిర్గత్యైకాందాసీంశుచి స్నాతాం శుక్లాంబరధరాం గంధమాల్యాదిభిరలంకృత్య ఏకమవ్రణంనూతనం ఘటమానీయపతితగోత్రనామ సంబంధానులిప్య సర్వౌషధీభిఃప్రక్షాళ్య పయఃపూరయిత్వాయమసూక్తేనా ఽభిమృశ్య దాసీశిరసినిధాయ సర్వైః సహైవదాసీపురస్సరం గ్రామాత్ప్రతీచ్యుదీచ్యంవా దిశముపనిష్క్రమ్య చతుష్పథేనిధాయ పతితగోత్రనామ్నా శోకాదశుప్రాతాదికంకృత్వాపుత్రాదయః సపిండాఃఘటంత్రిః ప్రదక్షిణీకృత్య అత్రబలిం ప్రక్షిప్య ప్రవ్రజేయుః. తతఃశరీరశుద్ధ్యర్థం పావమానపంచగవ్యామలకవారుణ స్నానానికృత్వా, రాత్రౌ పుణ్యాహవాచనం కృత్వా పంచగవ్యహోమంకృత్వా ప్రాశ్యతతో ఘటశ్రాద్ధం విరజాహోమంకృత్వా మహావ్యాహృతయో విష్ణురుద్రయమబ్రహ్మా సవితృదుర్గాగణేశాదీన్ సక్తుతిలవ్రీహి ఘృతశమీసమిత్కుశదూర్వాదిభిరేకైకయాఽష్టాహుతి సంఖ్యయా స్వగృహ్యోక్త విధానేనహోతవ్యంచరుణాహోమం సమాప్య అష్టౌపిండాన్కృత్వా ఽగ్నేరష్టది

తుష్టపిండాన్నఖాయదశదానాదీనికృత్వాపునః ప్రభాతేశతంపంచశతం వింశతిర్వాబ్రాహ్మణాన్ భోజయేదేవసుటశ్రాద్ధప్రయోగస్సమాప్తః॥

తదాహుర్యస్యాగ్ని మనుద్ధృతమాదిత్యోఽభ్యుదియాద్వాఽభ్యస్తమియాద్వా ప్రణీతోవా ప్రాగ్ఘోమాదుపశామ్యేత్ తత్ర ప్రాయశ్చిత్తిరితి హిరణ్యం పురస్కృత్యసాయముద్ధరే జ్యోతిర్వైశుక్రం హిరణ్యంజ్యోతి శ్శుక్రమసావితి దేవజ్యోతిః శుక్రం పశ్యన్నుద్ధరతి రజతమంతర్ధాయ ప్రాతరుద్ధరేదేతద్రాత్రిరూపమితిబ్రాహ్మణశ్రుతిః.

అథసంధ్యాదౌజపవిధిః

శ్లో॥ అనామిమధ్యమారభ్య ప్రదక్షిణమనుక్రమాత్ ।
మధ్యమామూలపర్యంతు గాయత్రీజపమాచరేత్ ॥

అథదానలక్షణమ్

శ్లో॥ కన్యాదానేచగోదానే దాస్యనడ్వాహకుంజరే । తిష్ఠన్ప్రతిగృహీతవ్యం నరోవారుణదిఙ్ముఖః । అశ్వంకర్ణేగజందంతే దాసీంకేశేష్వజాంగలే । గాంపుచ్ఛేతువృషంస్కంధే మహిషీంశృంగమధ్యమే। కన్యాంహస్తేనగృహ్ణీయా ద్వరోవారుణదిఙ్ముఖః॥

శ్లో॥ ఇధ్మతంత్రేవినాయత్ర నాఽఘారౌనాస్తిచక్షుషీ।
ఇధ్మతంత్రేషుసర్వత్ర ఆఘారౌచక్షుషీమతౌ॥

శ్లో॥ అనధీతస్యపుత్రస్య పుత్రిస్స్యాధ్యానాన్వితః।
శూద్రపుత్రస్తువిజ్ఞేయః సర్వేషాంఫలమశ్నుతే॥

శ్లో॥ జాతస్యపుణ్యాహవిధౌచపత్నీసుతస్యతాందక్షిణతోనిషేకే ।
అన్యేషుకార్యేషుయథోపవేశం వధూంసమేత్యాదిమతానుసారః॥

శ్రాద్ధేఽగ్నౌకరణలోపప్రాయశ్చిత్తమ్

శ్లో॥ అగ్నౌకరణలోపేచ భోజనాద్యేయదిస్మరన్। ఆజ్యేనహోమం జుహుయాచ్ఛేషంపాత్రేవిధీయతే॥

ద్విభార్యాగర్భిణీపతిః

శ్లో॥ గర్భిణ్యౌయస్యద్వేభార్యే ఏకాభార్యాప్రసూతికా।
క్షురకర్మనకర్తవ్యం నామకర్మాదికారయేత్॥

ఛాయానక్తమ్

శ్లో॥ ఆత్మనోద్విగుణఛాయా మతిక్రామతిభాస్కరే। తన్నక్తం నక్తమిత్యాహు ర్నన క్తంరాత్రిభోజనం॥ — ఇదంరాత్రిభోజన నిషేధవిషయం॥

గ్రహణేశ్రాద్ధవిధిః.

శ్లో॥ గ్రస్తేహ్యస్తమితేసూర్యే మృతేజాతేచసూతకే।
తద్దినేచోపవాసంచ పునఃశ్రాద్ధంపరేఽహని॥

శాఖారంభవిషయః

శ్లో॥ ఏకవేదైకశాఖానాం మధ్యేయోఽన్యవ్రతంశ్రయేత్।
శాఖాంస్వాంస్వాంపరిత్యజ్య శాఖారంశః ప్రకీర్తితః॥

నిత్యోపాసనకుండః

శ్లో॥ నిత్యహోమేతుకుండంస్యా న్మేఖలాద్వయసంయుతం।
అరత్నిమాత్రంవిస్తారం ద్వాదశాంగులమున్నతమ్॥

జీర్ణోపవీతవిసర్జనశ్లోకః

శ్లో॥ ఉపవీతంఛిన్నతంతు జీర్ణకంమలదూషితం। విసృజ్యామిపర బ్రహ్మన్ వాచోదీర్ఘాయురస్తుమే॥ ౧॥పవిత్రవస్త్రంయదిజీర్ణవస్త్రం వేదాంతవేద్యం పరబ్రహ్మసద్యః। ఆయుష్యమగ్ర్యంప్రతిముంచశుభ్రం జీర్ణోపవీతంతువిసర్జనీయం॥

వివాహమధ్యేమావాస్యాచతుర్దశీవిషయమ్

శ్లో॥ చతుర్థిమధ్యేతుచతుర్దశీవాయ దాత్వమావాసు సమాగతా చేత్। తథానకుర్యాదథశేషహోమః పరేహ్నికుర్యాత్సకలంచతంత్రం। ఆజ్యంచసంస్కృత్యసకృద్గృహీత్వా హునేదనాజ్ఞాతమితిత్రయంచ। తథాచతుర్హోతృకభూర్భువాది మంత్రైశ్చకుర్యాదథశేషహోమః। ఏవంనకుర్వీతతథాకరోతి చతుర్థిహోమోభవదభ్యుదైకం॥

పత్నీపుత్రస్థానవిధిః.

శ్లో॥ జాతకేనామకేచైవ హ్యన్నప్రాశనచౌలకే । ఉపాయనేవివాహేచ సీమంతాధానపుంసవే । కర్తాచవామతస్తిష్ఠే త్పత్నీపుత్రిస్తు దక్షిణే। కన్యాదానేతుశాన్తిదేతు అధ్వరేసోమదర్శనే। స్వయముత్తర తిష్ఠే త్పత్నీపుత్రిస్తు దక్షిణే॥

లాజహోమః.

శ్లో॥ అంజలేర్వామపార్శ్వేణ లాజహోమోవిధీయతే । అగ్రేతు విధవానారీ కోణేచైవతుమధ్యమం । నచాగ్రేనచకోణేచ లాజానాం ప్రక్షిపేత్తతః । లాజానాంహోమకాలేచ యమోమృత్యుశ్చతిష్ఠతి। దంపత్యోరక్షణార్థాయ బ్రహ్మపృష్ఠేబహిర్భవేత్ । సోమాయాజ్యాహుతేఃపూర్వం సబ్రహ్మాగ్నేఃప్రదక్షిణం । లాజానాంహోమకాలేచ బ్రహ్మపృష్ఠేబహిర్భవేత్॥

ఇతి గ్రంధివిసర్జనహోమలక్షణమ్.

శాన్తేశుల్బంతథారజ్జుం శ్రావణ్యాముపవీతకం గ్రంథింవిస్రస్య జుహుయాద్గ్రంధియుక్తంనహావయేత్.

చౌలలక్షణమ్.

శ్లో॥ వసిష్ఠానాంతుదక్షిణ్యాం భారద్వాజస్యవామతః। అత్రికశ్యపయోశ్చైవ చూడాశుభయుతాభవేత్ । మధ్యేతుగాలవానాంతు ముండస్తుభృగుగోత్రిణః । పంచచూడాహ్యాంగిరసః అన్యేషాంనియమోనహి । క్షౌరయేద్బ్రుషిసంవిద్యా శిఖాఅపియథావిధి । వివాహమౌంజీస్నానేషు పుంసఃసీమంతయోరపి । శతాభిషేకశ్చైతేషు సరబంధోవిధీయతే । ఏవముక్తేషుయోక్త్రేషు దంపత్యోస్సరబంధనం। మౌంజీబంధంవట్యోరేవ మునిభిఃపరికీర్తితః॥

ఆజ్యపాత్రస్థాపనక్రమః.

శ్లో॥ వివాహేచౌలసీమన్తే స్వాధ్యాయవ్రతకర్మణి। స్నానగోదానసంధానే ఆజ్యసంస్కారమంతరే । వాస్తుహోమేచాగ్రయణే శాన్తిహోమేవృషోత్సృజే । ఉపనయనాదిసర్వత్ర సపరిస్తరణాద్బహిః॥

లాజహోమవిధిః.

శ్లో॥ అంగుళ్యగ్రేణహోతవ్యం నహుత్వాంజలిభేదతః । అంగుళీ వామపార్శ్వేన లాజహోమోవిధీయతే॥ కించ॥ లాజానాంహోమ కాలేతు యమోమృత్యుశ్చతిష్ఠతి । దంపత్యోరక్షణార్థాయ లాజహోమఇతిస్మృతః । సోమాయాజ్యాహుతేఃపూర్వం సబ్రహ్మాగ్నేఃప్రద క్షిణం । లాజానాంహోమకాలేతు బ్రహ్మాప్యేకోబహిర్వ్రజేత్ । కన్యకాయాఃపరిహోర్మధ్యే రుద్రస్తిష్ఠతిసీవసీ । తద్రక్షణార్థాయ ప్రతీచ్యాందర్భముత్సృజేత్॥

దశాంగధూపః.

షడ్భాగకుష్ఠోద్విగుణో గుడశ్చలాక్షాత్రయంపంచనఖశ్చభాగం, హరీతకీసర్జరసస్యమాంసం భాగత్రయంచైకతుశ్చైలకస్య ఘనస్యచత్వారిపునస్యచైకో దశాంగధూపఃకథితోమునీంద్రైః.

అగ్నిచక్రశుద్ధిః.

శ్లో॥ సైకాధిద్వారయుతాకృతాస్తా శేషేగుణేభువివహ్నివాసః। సౌఖ్యాయహోమిాశశియుగ్మశేషే ప్రాణార్థనాశోభువిభూతకేచ। శ్లో॥ ధృతిశ్చతిథివారంచ నక్షత్రంచచతుర్గుణం । ఏకీకృత్యత్రిభాగంచ శేషంపావకముచ్యతే। ఏకేచవసతేస్వర్గే ద్వితీయాధస్తథైవచ। తృతీయేమర్త్యలోకేఽస్మి న్నగ్నిచక్రంయథాక్రమం । ఆకాశేసర్వసంహారః పాతాలేచధనక్షయః । మర్త్యలోకేమహావ్యాధి రగ్నిచక్రంప్రకీర్తితం । సూర్యభాత్త్రిత్రిభేచైవసూర్యవిచ్ఛుక్రపంగవః।చంద్రార్కేజ్యాగుళిభినోనేష్టంభాక్కిహోమాహుతిఃఖలు। రవిః,బుధః,శుక్రః,భృగుః, పంగుః, శనైశ్చరః, చంద్రః, ఆరః, కుజః, ఇజ్యః, రాహుః, కేతుః॥

కపర్దికారికాః సమాప్తాః.

శ్రీమదాపస్తంబమహర్షయే నమః.

స్మార్తకపర్దికారికావళిః.

శ్లో॥. విఘ్నేశ్వరం నమస్కృత్య విప్రాణాం విదితవృత్తయే। ఆపస్తం
బీయగృహ్యస్య కపర్దీ వచ్మి కారికాః॥౧॥ శ్లో॥ శ్రుతిస్మృతిపరిచోదితం
కరిష్యతే యదా తదా। స్వకర్మ యత్తదాదౌ తు యతస్సురగురుం వదేత్॥
శ్లో॥ ప్రాచీః పూర్వముదక్సంస్థం దక్షిణారంభమాలిఖేత్। అథోదీచీః పుర
స్సంస్థం పశ్చిమారంభమాలిఖేత్ ॥ ౩ ॥ అవాక్కరోఽభ్యుక్ష్య నిధా
య వహ్ని ముత్సిచ్యతేఽవోక్షణతోయశేషం। ప్రాక్తోయమన్యన్నిద
ధాత్యుదగ్వా యథాబహిస్సాచ్చపరిస్తరాణామ్॥ ౪॥ దర్వ్యాజ్య
పాత్రేణ సహ పరియోజ్యా వైకఙ్కతీ ప్రోక్షణభాజనీ స్రుక్। ప్రణీతిపా
త్రేణ సహేధ్మదారూ న్యుపస్తృతేఽచ్ఛభిఘృతేశ్చ దర్వ్యా॥ ౫॥ దర్వ్యా
హుతౌ తు సర్వత్ర నాస్తి చోదన్యచోదనా। చోదితే తత ఏవ స్యాద్యథో
దిష్టం తథోదితం॥ ౬ ॥ తంత్రమోపథవత్స్యాద ధన్యపి ప్రేష్యతే వచనాది
తరత్ర తు। స్విష్టకృచ్ఛతథాగ్నిముఖం భవే ల్లాజహోమముపాస్య కప
దినా॥ ౭॥ సర్పపేషు తద్దైవహవిష్యభుగ్న్యాశ్చ దేవ ఫలీకరణాహుతౌ।
యావదుక్తమవేహి జయాదికం నాస్తి యత్ర వచస్స్మర తత్ర తు ॥ ౮॥
ఉత్సృజౌ సముపాకరణే వ్రతే ష్విష్ఠనాగ్నిముఖం చ జయాదిచ। అష్టకా
భవసర్పబలిష్వథో పార్వణే పితృకర్మణి మాసికే॥ ౯ ॥ అగ్నిహోత్రిక
ఏష విధిర్భవేత్ జోపదేశమతాదపి వేపయోః। అన్యకర్మసు సాగ్నిముఖే
ష్వయం వేపయోరితి నిత్యమపీష్యతే॥ ౧౦ ॥ పరిజ్వాల్య వహ్నిం పరితస్స
మూహ్య పర్యుక్ష్య హస్తస్థజలేన సమ్యక్। దర్భైః పరిస్తీర్య యథోక్త
మస్య పశ్చాచ్చ బర్హిస్తృణుయాత్పురోగం॥ ౧౧॥ సంపూర్య దర్వీం
హవిషా ప్రధాన తత్స్విష్టకృత్ప్రాశనభక్షణార్థం। నిధాయ బర్హి
ష్యత ఏవ దర్వీం తూష్ణీం సమంతం సమిధం నిధాయ॥ ౧౨ ॥ నేష్టా విహో
పస్తరణాభిఘారౌ ప్రధానహోమాంస్తత ఏవ హుత్వా। తతో గృహీ
త్వా నిమృజేచ్ఛ లేపం బర్హిష్యతస్స్విష్టకృతశ్చ హోమః॥౧౩॥ ప్రాచీ

నమావృత్యనిగృహ్యాలేపం నిమార్జనం దక్షిణతశ్చ భూమ్యాం। ప్రాశ్యా
తఏవాచమనంపునశ్చ నిష్క్రమ్య శేషస్య భ వేచ్చ భక్షః॥ ౧౪॥ లేహ్య
థదర్వ్యాఽఽచమనంతతస్స్యాత్। సధర్మకోఽయంవిధిరాగ్నిహోత్రః॥
శ్లో॥ యదాశిషాంస్మృతివిహితంహివాచనం తదన్తతోభవతివివాహ
కాండషు। క్రమాయతహ్యుపనయనాదికేవచ స్తథైవతద్ద్విజవరభో
జనంభవేత్॥ ౧౬॥ గార్హ్యేషుకర్మస్వపరాధసృష్టౌ వబ్రాహ్మణో
క్తేషుసునిష్కృతిస్స్యాత్।ఏకాహుతిర్వ్యాహృతిభిర్హుతాసా స్మార్తే
ష్వనాదేశఇహోసుయామః॥ ౧౭॥ యత్కర్మణిబ్రాహ్మణశబ్దకో
ప్రైషోఽస్తిచేత్తత్రతథోపనీతౌ। తత్కర్మవహ్నౌభువఆహుతిస్స్యాత్
భవేదనాజ్ఞాతమితిద్వయంవా॥ ౧౮॥ ఆచారలక్షణేయస్మిన్బ్రాహ్మణ
గ్రహణంస్మృతం। ప్రైషోసగ్నౌయదిత్వస్మిన్న నాజ్ఞాతజపోభవేత్॥

ఇతి కపర్దికారికాయాం ప్రథమః పటలః॥

ద్వితీయః పటలః.

శ్లో॥ పాణిసంయమనం ప్రథమంభవేత్ ప్రేషణంసుహృదాభిమం
త్రణం। సంగతాయువరాయసమర్ప్యతే స్వామినాతుమధూర్జలపూ
ర్వకం। ౧॥ స్థాప్యతేచవివాహమహితలే పావకోవిధివన్మధుపర్కకః॥
సోఽత్రగోసహితోఽసహితోపివా దీయతేవరవృత్తసమీక్షయా॥ ౨॥
శ్లో॥ ఏవమేవ వరాపచితాయచా భ్రాతృమన్త్రజపోథసమీక్షణం।
అత్రవావరణంవరకన్యయోః భర్త్రింతరంయజుషాపరిమృజ్యతే॥ ౩॥
కన్యకాస్వజనోయదిసాపివా యుర్హిరోదితిబంధువియోగతః। తర్హిజీవ
వతీంతుజపేదృచం కన్యకావరణేపరివర్జనం॥ ౪॥ స్నాపనాదిషుయద్బ
హుమన్త్రకం కర్మతత్క్రియతేఽంతతఏవహి। గృహ్యతేఖలువాసిర
మన్త్రకం గమ్యతేజ్వలనస్తుసమంత్రకం॥ ౫॥ షడ్వ్యంజలింహోమవిధా
నదర్వీం ద్వితీయదర్వీంసహచాజ్యధాన్యా। ప్రోక్షాధరపాత్రేణసహప్ర
ణీతా మిధ్మంచశమ్యాస్సహలాజమశ్మా॥ ౬॥ నేష్యతేగ్నిముఖంనచ

వేపయోః స్విష్టకృన్నచనాప్యభిఘారణం । స్యాద్వ్రోజమదగ్నిసము
ద్భవ స్తస్యపంచగృహీతమపీష్యతే ॥ ౭ ॥ అభిన్నవధ్వాంజలినాతుహో
మో యథాజుహూవన్నముఖేనహోమః । సంమార్జనప్రోక్షణసాద
నాని యథాజుహూవన్నచలేపకార్యం ॥ ౮ ॥ అన్వారంభఃపరిధానేషు
హోమేష్వస్యాత్రనేష్యతే । యత్రాస్తిచోదనాతత్ర సానాంరంభస్తు
హోమకృత్ ॥ ౯ ॥ పరిధానసహోమేయద్వృతాది హోమే ప్రవేశహో
మేచవివాహశేషే । వివాహఏతేషుభవంతిశమ్యాః నత్వగ్నిదైవత్యచ
రాభవంతి ॥ ౧౦ ॥ హోమక్రియస్యహోమాత్పరతోయదిస్యాత్ అహో
శ్చపశ్చాద్యురుపవాసఏవ । సద్యోగ్నినాశేత్వథవిప్రకృష్టే పునర్వివాహం
విధివచ్చకుర్యాత్ ॥ ౧౧ ॥ హోమక్రియాంప్రతిసరంచైవ వరణంచప్రతిగ్ర
హంవాససఃపరిధానంచ కర్మాణ్యేతానివర్జయేత్ ॥ ౧౨ ॥ ఉక్తంభో
నాదిస్తునివర్తతేర్వాక్ తామందసానేతిమనుష్యయానే । ఉదుత్తరాది
త్రయమేకఆహుర్హోమాకమంత్రాసిహనోభవేతామ్ ॥

ఇతి కపర్దికారికాయాం ద్వితీయః పటలః.

తృతీయః పటలః.

శ్లో॥ దర్వ్యామనక్త్యగ్రమథేతరస్యాం మధ్యాంచమూలంత్రిరిహాపి
వాద్విః । పక్షేద్వితీయే సకృదేవమూలం ద్వితీయదర్వ్యామితరేచద
ర్వ్యామ్ ॥ ౧ ॥ అనక్తిగవ్యోత్తరపిపాగ్రిమధ్యే స్థాల్యాంతుమూలంత్రి
రిహాపివాద్విః । పక్షేతృతీయేసకృదేవమూలం స్థాల్యాముపక్రమ్యస
మంజనంస్యాత్ ॥ ౨ ॥ అక్తోపనీయాక్తతృణంనిధాయ దర్వ్యాంప్రతి
ష్ఠాప్యకరద్వయేన । నిరస్తసవ్యఃప్రహరేత్ప్రహృత్య తిరస్తిరశ్చోద్యా
తితృణప్రహారః ॥ ౩ ॥ నిదేశనంచాగ్న్యభిమంత్రణంచ భూమావనిమ్ర
ష్టిఃపరిధిపరిహారః । సంస్రావహోమాంతమమంత్రకంస్యాత్ పాత్రి
ప్రయుక్తంతృణమత్రబర్హిః ॥ ౪ ॥ ఉపక్రమోత్సర్జనయోస్సశిష్య
ఆచార్యఆప్లుత్యమహోపగాప్సు । సంతర్ప్యవార్ష్యం జలిభిమునీంస్తా

నేభ్యస్తుహోష్యత్సదసస్పతించ ॥ ౫ ॥ కేంద్వాగ్నివిశ్వాంశ్చ ప్రజాపత్య
యంభూత్ హుత్వాముఖాంతేసదసస్పతించ । ఆద్యానువాకాంశ్చ
తురోవరాధ్యాయ్ నధీయతేతత్రతతో జయాది ॥ ౬ ॥ ఋషీన్ముఖాంతే
జుహుయాద్వ్రతేషు సూక్తోపహోమాంత్సదసస్పతించ । ఉపస్థితిశ్చాపి
చదేవతానాం జయాదయోబ్రాహ్మణతర్పణంచ ॥ ౭ ॥ సోమసూక్త
నిమిత్సదసస్పతిం తంత్రివజ్జుహుయాత్సలిలంనమః । శుక్రియేః సమిద్ధో
గ్నఇతివ్రతీ యుంజతేసవితాజయవారిశం ॥ ౮ ॥ మిలనేయుతవాక్చిరసః
కృతే వేష్టనేఽస్తమితేగృహమావిశేత్ । స్థీయతేన్ధ్రవత్వథవాఽఽ
స్యతే వాగ్వతేనతతోఽభ్యుదితకిర్యా ॥ ౯ ॥ తతఃప్రభాతేతుబహిర్గృ
హాణాం వహ్నించసూర్యంచతథోదకుంభం । ఆకాశముద్వీక్ష్యగిరించ
వత్సం పశ్యేద్ధిరణ్యంచపయస్సుపర్ణాః ॥ ౧౦ ॥ ఉత్సృజేనేతుయుంజాదీన్
హాలనాదిచవర్జయేత్ । సమిదాధానమన్త్రాణాం ద్వ్యాస్సమిత్పూర్వ
మిష్యతే ॥ ౧౧ ॥ వ్రతేషుచాపరోవిధిర్నసూక్తచిత్తమాదికం ఉపస్థితి
ర్న దేవతాగణస్యశుక్రియాద్భుతే ॥ ౧౨ ॥

ఇతి కపర్దికారికాయాం తృతీయఃపటలః.

అథ చతుర్థః పటలః.

శ్లో॥ కృత్వాకుమారేణ సహైవచాగ్నిం ఆశ్యాథవిప్రా నపివాచ
యీత । భుక్తేకుమారేజలయుగ్మకేన ఉన త్రిశీర్షం ప్రతివాపనంచ ॥ ౧ ॥
యజ్ఞోపవీతకాలస్యాద్వాచనేకృతఆశిషాం । పురస్తాత్సమిదాధానాచ్ఛి
వస్వామిమతేనతు ॥ ౨ ॥ పాత్రప్రయోగేతుకుశాంబుకూర్చ వస్త్రాశ్మ
దండాజినమేఖలాశ్చ । ద్వైవ్యానిపాత్రాణినియుజ్యపశ్చా ద్వ్యంజీతచా
మూనిసహోపనేతా ॥ 3 ॥ మౌంజ్యజినావస్థాపనప్రోక్షణోత్థాపనానితు
సమంత్రిమేతాన్యాచార్యః పూర్వంకృత్వాథవాచయేత్ ॥ ౪ ॥ అన్తేతు
సర్వమంత్రాణాం హస్తగ్రహణమిష్యతే । దేవతాభ్యఃపరిదానం
రక్షణాయపృథక్పృథక్ ॥ ౫ ॥ యోగాదీన్వాచయన్నేవ కుమారంహో
మయేత్తలు । ద్వితీయచతుర్థాబ్రాహ్మియా దాచార్యోజుహుయాద్వటుః

శ్లో॥ కర్ణోష్ఠాదిత్యసంధానాం సమంత్రం పటు చేవతు । ప్రత్యగాశిషమంత్రాణాం భవేద్వాచనమేవతు॥ ౭॥ పచ్ఛోభూస్తద్భవో భగస్సువధీయ ఇతీష్యతే । అర్ధర్చశో భూస్తద్భవో ధియస్సువస్తదస్యథా॥ ౮ ॥ ఓష్ఠశ్యావాంతపర్యంతం స్పృశ్యతేఽపృథమిత్యథ । ఆచామేన్నహనామాస్తికరాభ్యాం యుగపచ్ఛ్రితి॥ ౯ ॥ గురోవరం తేదదామీత్యుక్త్వా ఉపాస్యయథోదితం। గృహ్యతే సావిత్రీముక్త్వా వరో రుద్రాయ గామితి॥
శ్లో॥ అనుసాకృత వేదస్య కన్తోర్బ్రహ్మయజ్ఞకే । వేదస్థానేతు సావిత్రీ గృహ్యతేఽన్యత్సమంభవేత్ ॥ ౧౧ ॥ కాండర్షితర్పణం నిత్యముపేతేన నివీతినా । వార్యంజలిభిరన్యైశ్చ కార్యం పర్వాష్టమీషు చ॥ ౧౨॥ ప్రజాపతిం సోమమథాగ్నివిశ్వాన్ నిషత్త్రియం చాపి చ హవ్యవాహం। విశ్వాన్ స్వయంభుం పునరేవ విశ్వాన్ తతోఽరుణాన్ వై సదసస్పతిం చ॥ సప్తర్షికృత్వోఽపాస్య చతుర్థేఽహని గృహ్యతే । యస్యేతి గురుణా పూర్వం వాసోఽన్యత్పరిధాప్య చ॥

ఇతి కపర్దికారికాయాం చతుర్థః పటలః.

పంచమః పటలః.

శ్లో॥ అజినం మేఖలాదండో భైక్షచర్యావ్రతాని చ । నివర్తంతే ద్విజాతీనాం పునస్సంస్కారకర్మణి॥ ౧ ॥ మేఖలామజినం దండముపవీతం కమండలుం । అప్సు ప్రాస్య వినష్టాని గృహీత్వాఽన్యాని మంత్రతః॥
శ్లో॥ సూత్రే తు వస్త్రే మణియుగ సమిత్స్రిక్స్రగంధాః ప్రవర్తాః । శీతోష్ణాంబుక్షురకట యవచ్ఛత్రదండాంజనాని । మానోపానద్ద్వయకుశ శకృత్స్నానచూర్ణోదపాత్రం । స్నానస్యార్థే యుంజ్యాత్స్కృదిహ నరః కాష్ఠమౌదుంబరం చ॥ 3 ॥ స్నాతకాయ సకృన్మధుపర్కో గార్హ్యకైః స్మృతిచోదిత ఏవ వా। స్నానఆచరితే దినఆగతే తస్యన క్తమథాప్యయమిష్యతే॥
శ్లో॥ ఆచార్యాయర్త్విజే రాజ్ఞే మధుపర్కో గవాసహ । గృహాశ్రోత్రియకో ధర్మజ్ఞో వా పూర్ణే సంవత్సరే పునః ॥ ౪ ॥ వేదాధ్యాయశ్చాచారశ్చ

త్తస్మై చాపి తథా భవేత్ । తస్మైత్వ వేదాధ్యాయాయ భవేద్గార్హ్యో గవా వినా॥ ౬ ॥ వేదాధ్యాయాయాతిథయే ధర్మ ఉక్తో గవా సహ। తథైవ వేదాధ్యాయాయ వరాయాపచితాయచ ॥ ౭ ॥ తాభ్యాంత్వ వేదాధ్యాయాభ్యాం విప్రైర్వాన్యతరో వా । ప్రపత్త్రే చాపి చిత్రాయ భవేద్గార్హ్యో గవా సహ॥ ౮ ॥ అధీతే యష్షడంగంతు వేదం జానాతి చార్థతః। వేదాధ్యాయస్సతు ప్రోక్తః ప్రకాశశ్చిత్ర ఉచ్యతే ॥ ౯ ॥ సూత్రే గోమధుపర్కార్హా ఇత్యస్మిన్దక్షిణాతు గౌః । మధ్యేతు మధుపర్కస్య సాతిథ్యా సర్వదైవతు॥

ఇతి కపర్దికారికాయాం పంచమః పటలః.

షష్ఠః పటలః.

శ్లో॥ స్త్రీణాం శిరోమధ్యగతాతు రేఖా యస్త్రైవ సీమంత ఇతి ప్రవిష్టా। తస్యాశ్చ తేనోన్నయనం తతస్స్యాత్ సీమంత ఇత్యుచ్యత ఏవ కర్మ॥

శ్లో॥ యవాన్విరూఢాన్ శలలీం సపుంజాం గ్లప్సం యవానామపి బంధనంచ। ఏతాని సీమంతవిధౌ ప్రయుంజ్యాత్ పాత్రాణి సాకం ఖలు మానుషాణి॥ ౨ ॥ ఫలద్వయేన సంయుతం వటాంకురం దృషత్సుతౌ । సుపాయసాయవస్త్రకంఠ్ష పేత్సహైవ పుంసవే ॥ ౩ ॥ నేష్టాః పుంసవనే శమ్యాః గృహ్ణీయాత్పరిధీనిహ । బ్రాహ్మణాన్భోజయేదంతే వాచయేదాశిషస్తథా॥ ౪ ॥ రోరేమవృజ్యేచిషు వృద్ధిరాదౌ ష్ఠాత్పేచ వాంఅత్యశ్రవశాశ్వయుక్షు। శేషేషు నామ్నాః కపరస్స్వరోఽన్త్య స్యాప్యోర దీర్ఘస్సవిసర్గ ఇష్టః॥ ౫ ॥ నక్షత్రనామాని దేశే స్సంబుధ్యా జాతకర్మణి। ప్రాణాభిమంత్రణే జాపే త్రిష్వపీతి కపర్దినా॥ ౬ ॥ పుణ్యాహవాచనే నామ్ని మధ్యమే స్వస్తివాచనే। చతుర్థ్యుక్త్వా శిశోర్నామ స్వస్తీత్యన్యత్సమంత్రకం॥ ౭ ॥ జలద్వయం కుశాన్ యవాన్ శలాలుదర్భపుంజలాన్ । శక్ళ్లలల్యాసీన్ ష పేత్సహైవ చౌలకర్మణి॥ ౮ ॥ పాత్రప్రయోగే ఖలు రౌ

జనీయో గోదానకర్మణ్యపిచౌలవత్సః । నగ్లప్సపుంజీలశలల్యాఇష్టాః అ
త్రార్థేలుప్తాహిభవంతియస్మాత్ ॥ ౮ ॥ జాతకాదితుసంస్కారణంత్రి
యా మహావనాయనికారధఇష్యతే । దేహసంస్కారణాయయథాక్రమం
కాలఏవసమస్తమమంత్రకమ్॥

ఇతి కపర్దికారికాయాం షష్ఠఃపటలః.

శ్లో॥ వాగ్యతస్యగృహాద్గమనంబలే స్నక్తుభిహరణంత్వితరేణవా।
తక్షకాదిపునర్వ్రజనాంతకం నిత్యముత్సరణాదధఇష్యతే॥ ॥ ౧॥ త్రిభి
ర్వృథోఢంపరిదాయమంత్రైః తథాపరైర్ముఖ్యకుశాస్త్రిభిస్తు। త్రిభిర్వ్య
థోఢంపునరుత్తమేన ముఖ్యస్యసందేష్టికపర్దిశిష్యః॥ ౨ ॥ గృహాశ్వా
సిసమశ్నన్తో దేవసేనాశ్చయాఅపి । ద్వారపోఽథనిషంగీచ సప్తైశానో
సుయోజితాః॥3॥గృహపీచవిచిన్వంతో ద్వారాపీతత్రియాంమతాః॥
జయంతస్యతథాఘోషీప్రానాసారిణఏవచ॥

ఇతి కపర్దికారికాయాం సప్తమఃపటలః.

అష్టమః పటలః.

శ్లో॥ ఆఘారదార్వగ్నిముఖాజ్యభాగా ప్రదక్షిణాను వ్రజనేషుత
ద్వాత్।ఆఘారయోస్స్విష్టకృతిప్రసిద్ధం యజ్ఞోపవీతంహికపర్దినస్యాత్॥
శ్లో॥ కార్యాస్తథాసప్తభిరన్నహోమాః స్వాహాదిమంత్రైరథసర్పి
షాస్యుః। సకృత్సకృత్స్విష్టకృతంచహుత్వా భస్మన్యుదీచ్యామహవిష్య
హోమః ॥ ౨ ॥ యాంజనాద్యాశ్చతస్రోయా యాచైషాలూఖలా
ఇతి । యజ్ఞోపవీతమాసుస్యాదుక్థ్యాదిషుచసప్తసు॥ 3 ॥ హోమేదధ్యం
జలేప్రాతరష్టమ్యాముపవీతినా । పక్షేచాస్మిన్నవమ్యాం తుభవేదస్వ
ష్టకాక్రియా॥

ఇతి కపర్దికారికాయాం అష్టమఃపటలః

నవమః పటలః.

శ్లో॥ చౌలోపనీతస్నానాన్త గర్భసంస్కారకర్మసు। ఉద్వాహాధాన సోమేషు రక్షాబంధః ప్రచోదితః॥ ౧ ॥ అథానేచవివాహేచ దంపత్యోః కథయోరపి। తత్పుంసవనసీమంతే స్త్రియాఏవతుకౌతుకం ॥ ౨॥ శ్లో॥ అష్టకాధ్యయనేచైవ గృహశాన్తిప్రవేశనే । నవయాగంచతు శ్రీణాంచ నిత్యహోమంతథైవచ। ౩। సీమంతోన్నయనంపిండం సువనం పార్వణంతథా । ఔపాసనాగ్నావేతాని కుర్యాదన్యానిలౌకికే। ౪ ॥ గోమూత్రంగోమయంక్షీరం దధిసర్పిః కుశోదకం। పంచగవ్యంతునిర్దిష్టం పవిత్రంకాయశోధనం ॥ ౫ ॥ విశోధ్యకాయంవివిధైశ్చకృచ్ఛ్రైః వ్యయపరిదానంకుశతేయథార్థిణాం । తతః పునస్తాత్సహ భార్యయాచ యతాసురాగూకరణంవదేత్సః॥ ౬ ॥ అథీతివేదస్యగృహేగ్నిగ్రహీత్వా నిధాయవహ్నింవిధినాసమింధే। ఆజ్యంతుసంస్కృత్యసకృద్గృహీత్వా పరిస్తృతేగ్నౌజుహుయాదయాశ్చ॥

ఇతి కపర్దికారికాయాం నవమఃపటలః.

కపర్దికారికాః సమాప్తాః.

శ్రీ హైనమః.

ఉద్దేశ్యదేవతాకారికా.

శ్లో॥ శ్రియఃపతింప్రణమ్యాథ ప్రవక్ష్యన్తేచ దేవతాః । ఆపస్తంబీ
యగృహ్యస్థ మన్త్రోద్దేశ్యాఇహాస్ఫుటం ॥ ౧ ॥ ఆఘారయోఃప్రజాపతి
రపివేన్ద్రఃపురస్సృతః । అగ్నిసోమౌక్రమాత్ప్రోక్తౌ దేవతేఆజ్యభాగ
యోః। ౨ ॥ త్రయోదశజయాఉక్తా అభ్యాతానాదశాష్టచ । జయా
భ్యాతానేషుచాప్య పరోక్తాఏవ దేవతాః ॥ ౩ ॥ రాష్ట్రభృద్ధోమమం
త్రాశ్చ ద్వావింశతిరుదీరితాః । పూర్వేషు దేవాగంధర్వ పదపూర్వ
పదోదితాః ॥ ౪ ॥ పరేషుచాప్సరశ్శబ్ద పదపూర్వపదోదితాః । త్రయో
దశాన్త్యయోర్బ్రహ్మ భువనస్యపతిర్ద్వయోః । ౫ ॥ అథవాద్వాంద్వ
దశకే గంధర్వాప్సరసఃక్రమాత్ । దేవాస్త్రయోదశేవాత స్తథాఽ
న్త్యేకామఉచ్యతే। ౬ ॥ ప్రజాపతిఃప్రజాపతే నత్వదిత్యస్యదేవతా।
భూరాదీనాంక్రమాదగ్ని వాయుస్సూర్యశ్చ దేవతాః॥ ౭ ॥ యదగ్ని
స్విష్టకృత్సగ్వ ప్రాయశ్చిత్తేప్రజాపతిః । ఇత్థం దేవాజయాదీనా మష్ట
పంచాశదీరితాః ॥ ౮ ॥ అనాజ్ఞాతమయాశ్చేతి చతుర్ణామగ్నిరీరితః।
సోమోఽథగంధర్వోఽథా గ్నిస్సోమాయాదిత్రయోమతాః ॥ ౯ ॥
కన్యావేశ్యస్యచాత్మన్యా దింద్రాగ్నిభ్యాం స్తతోద్వయోః । అగ్నిరై
త్విత్యృచోఽగ్ని శ్చవరుణో దేవతేఉభే॥ ౧౦॥ అథాగ్నిర్గార్హపత్యస్యా
దిమాంమాతఇతిద్వయోః । ద్యౌర్పృథ్వీవాయ్వసవితృబృహస్పతయ
ఇత్యపి॥ ౧౧ ॥ విశ్వేదేవాశ్చప్రజస్తా మిత్యస్యాగ్నిఃప్రకీర్తితః । ఇమం
మేతద్వయోఃప్రోక్తో వరుణ స్త్వన్నసత్వయోః॥ ౧౨। అగ్నీవరుణౌత్వ
మగ్నిరయాఅగ్నిరయంమనా । అథార్యమత్వమర్యమ్ణే రర్యమాగ్ని
రథార్యమా॥ ౧౩॥ యస్మృతేమఘవాచోడా మగ్నేఅగ్నిశ్చైవదేవతా।
ఆగన్గోష్ఠాయమగ్నేశ్చ అగ్నిగృహపతిస్స్మృతః॥ ౧౪ ॥ ప్రజాపతిస్త
థేంద్రాగ్నీ ప్రజామేమన్త్రఈరితాః। తేనభూతేనాభివర్ణ తాయిహై

వేతిచత్రిషు ॥ ౧౬ ॥ ఇంద్రాగ్నీహిధ్రువైధీతి బృహస్పతిరుదీరితః॥ త్వష్టాజామామితిత్వస్మి న్త్వష్టాదేవఃప్రకీర్తితః ॥ ౧౭ ॥ అగ్నిరగ్ని స్స్విష్టకృచ్చ స్థాలీపాకేతుదేవతే । ఔపాసనేప్యేవమేకే పాత్రసన్నా ర్యంపురాహుతేః ॥ ౧౮ ॥ ఏకత్రింశద్వైశ్వదేవే దేవతామన్త్రచో దితాః । ప్రాజాపత్యాదివరిత్రాణాం ప్రాజాపత్యాఋషయస్స్మృతాః॥ ౧౯॥ ఉపాకర్మణిచోత్సర్గే తాసామేవసముచ్చయః । జాతవేదాఉద్దీప్యస్వ మానోహింసీదితిద్వయోః ॥ ౧౯ ॥ అగ్నఇత్యాదిమన్త్రాణాం మన్త్ర లింగోక్తదేవతాః । పరిసవశ్చమధుశ్చైత్ర మేఘుస్సూస్తత్రదాదయః॥ శ్లో॥ ప్రాతర్మన్త్రేఽగ్న్యాద్యఋషయస్సూర్య శ్చతుర్ణాంతుతతోభగః । షష్ఠస ప్తమయోశ్చైషా దేవతాపరికీర్తితా॥ ౨౦॥ ఉపనీతౌసమిధ్యగ్ని మోఘ గేత్వింద్రస్సమీరితః । ఇమమ్మేగ్నేఽగ్నిపవమాన సోమాదిరయఇత్యపి॥ శ్లో॥ విశ్వేదేవాశ్చశతమి న్మన్త్రేదేవాస్తుదేవతాః॥ అథాగ్నిష్టేఽగ్నేం ద్రమరుద్దాదిత్యవసవస్స్మృతాః॥ ౨౩ ॥ మేధామంగిరస్సప్తర్షి ప్రజా పత్యగ్నయస్స్మృతః । మేధాయశస్యప్సరాసు దేవతేపరికీర్తితే॥ ౨౪॥ ఇమంమేవరుణాదీనాం దేవతాఃపూర్వమీరితాః । సమిదాధానమం త్రాణాం సప్తమస్యేంద్రఈరితః॥ ౨౫ ॥ నవమేద్యావాపృథివీ అగ్ని శ్చైషేషుదేవతా। స్నానేతుసమిదాధానఇమంస్తోమేఽగ్నిరీరితః॥ ౨౬ ॥ ఆయుష్యాదీనాంచతుర్ణాం హిరణ్యందేవతాస్మృతా । సంరాధనీదేవ తాస్యాత్తథాపంచమషష్ఠయోః । ప్రసాధనీసప్తమేస్యాల్లక్ష్మీఃప్రో క్తాతథాష్టమే । తూష్ణీంతుసమిదాధానే దేవతస్యాత్ప్రజాపతిః॥ ౨౭॥ అగ్నిఃప్రాశ్నాతుచాగ్నిస్స్యా న్మధుపర్కేవపాహుతౌ । ధాతాదీనాం చతుర్ణాంతు ధాతాసీమంతచౌలయోః॥ ౨౯॥ యస్త్వాహృదాచయ స్మైత్వం ద్వయోరగ్నిశ్చపుత్రవాన్ । ఇంద్రఃపుత్రీదేవతాస్యాత్త్వేసు పుత్రోక్తఉక్తయోః॥ ౩౦ ॥ జాతకర్మణ్యయంమన్త్రే మరుతష్షష్ఠమం త్రకే । అగ్నిందాత్రిబృహస్పతయఃపరేషామగ్నిరుచ్యతే॥ ౩౧ ॥ వాస్తో రాదిచతుర్ణాంతు దేవోవాస్తోష్పతిస్స్మృతః। ఉపక్రమేసర్పబలేదుత్స ర్గేచక్రమాత్స్మృతే॥ ౩౨ ॥ శ్రావణీపౌర్ణమాసీచ మార్గశీర్షంచదే

వతే । జగ్ధోమశకఇత్యాది త్రయోఽగ్నిదేవతాభవేత్ ॥ ౩౩ ॥ ఇంద్ర ఇంద్రఇహీత్యస్య స్యాదగ్నిఃపరయోర్ద్వయోః। తత్సత్యేసర్వరాజస్స్యా త్సర్వాశ్చైవతతస్త్రిషు॥ ౩౪ ॥ స్యురాగ్రయణఇంద్రాగ్నీ విశ్వేదేవాస్తతఃపరం । కథితేద్యావాపృథివీ స్విష్టకృచ్చతతఃపరం॥ ౩౫ ॥ అష్టాదశేశానయజ్ఞే చతుర్థ్యన్తాభవాదయః । యన్మేమాతేతిషణ్ణాంతు దేవతాస్స్యుర్ద్వయోర్ద్వయోః॥ ౩౬ ॥ పితాపితామహశ్చైవ తథైవ ప్రపితామహః । సప్తమేఽజ్ఞాతపితర శ్చతుర్ణాం దేవతాపితా ॥ ౩౭ ॥ స్వధేతిపితరఃప్రోక్తాః పరేఽగ్నిఃకవ్యవాహనః । ఏకాష్టకాయాంజనేతి తూష్ణీంపంచప్రజాపతిః॥ ౩౮ ॥ వహేతిమన్త్రేపితరో యాంజనాదిషుసప్తసు । ఏకాష్టకా దేవతోక్థ్య మన్త్రేస్స్యాన్మాంసపిప్పలాః॥ ౩౯ ॥ అగ్నిర్వాయుస్తథాదిత్యో భూరాదిత్రితయేక్రమాత్ । జనదద్భిశ్చజనదదథవాఙ్గిరసస్తథా॥ ౪౦ ॥ రోచనశ్చైవకేతుశ్చ క్రమాన్మంత్రద్వయేతతః । అవజిహ్వానిజిహ్వాశ్చ స్తఃఫలీకరణాహుతౌ॥ ౪౧ ॥ పుణ్యాహోమేతథాదేవా స్సోమాగ్నీంద్రాబృహస్పతిః । ఇన్ద్వేష్వావర్తనాదీనాం చతుర్ణామింద్రఈరితః॥ ౪౨ ॥ ఇమంమఇతిషణ్ణాంచ దేవతాః పూర్వమీరితాః।సమ్రాజమిత్యత్రలక్ష్మ్యా వ్యాహృతీనాంపురోదితాః శ్లో॥ ఇత్థంగృహ్యోక్తహోమానాం దేవతాఃపరికీర్తితాః। అనేనప్రీయతాందేవః శ్రీపతిఃశ్రితవత్సలః॥ ౪౪ ॥ అత్రానుక్తంమరక్తం యత్తత్సన్తఃక్షంతుమర్హథ॥

ఉద్దేశ్యదేవతాకారికా సంపూర్ణా

యాజుషస్మార్తమంత్రపాఠము.

ప్రథమభాగ సస్వరము ప్రతి 1 కి రు 2—8—0

పోష్టుఖర్చులే 0-8-0 అణాలు అగును మొత్తము 3-0-0 అగును.

అయ్యా! భగవదనుగ్రహముచే ఈకూర్పు సిద్ధపడినది గ్రంథస్థవిషయములు. నమకము- చమకము- పురుషసూక్తము - శ్రీసూక్తము - భూసూక్తము - అరుణము - సౌరము - త్రిచ - మంత్రప్రశ్నములు - నక్షత్రేష్టి- ఉపనిషత్తులు - పితృమేధము - అధిశ్రవణము- మన్యు - రుద్ర - సర్ప - దేవీ - రాత్రి - హిరణ్య - సీతా - సరస్వతీ - లక్ష్మీ - కాళీ - ఇత్యాది సూక్తములును - అన్నసూక్తము- న్యాసఖండ - మహాన్యాసము - దశశాంతులు - సామ్రాజ్యపట్టాభిషేకం - బిల్వాష్టోత్తర శతనామపూజా - ఇన్ద్రాక్షీస్తోత్రము - రుద్రకవచము - నవగ్రహ మంత్రములు - పంచసూక్తములు - మొదలగు స్మార్త విషయములన్నియును చేరినవి. ఇది గృహస్థులకు విద్యార్థులకు- రాజాశ్రితులకు - యాజ్ఞికులకు- స్వస్తివాచకులకు- శివాలయ విష్ణ్వాలయార్చకులకు - ఋగ్వేదులకును - అత్యావసరముగ నుండతగినది. ఇది 10-15 నూరులు గురువద్ద చెప్పించుకుని పిమ్మట స్వయముగా పఠించగలరు. ఈగ్రంథమువలన ప్రయోజనము కొంచము వ్రాయబడును. రుద్రాభిషేకము - మహాభిషేకము - నవగ్రహజపము- నవగ్రహశాంతులు- వివాహోపనయనాది షోడశకర్మలయొక్క మంత్రములు- నాచికేతాంతపు అధిశ్రవణ మంత్రములు- దేశారిష్టగ్రామారిష్ట మారీస్ఫోటకాది నానావిధ రుగ్మత పీడలయందు పఠించతగిన సూక్తములు - స్మార్తగృహమందుండు బాలురకును - పురోహితులకును దైవీకముగా సంభవించు నానావిధ జ్వరాది రోగములనుగాను పఠించదగిన నవగ్రహ మంత్రములును ఇత్యాది బహువిషయములును చేర్పంబడినవి. గ్రంథముదగ్గిరయుండినంత మాత్రముననే షోడశకర్మాధికారి కావడమున కెంతమాత్రము సందేహములేదు ఆలస్యముచేయక వెంటనే గ్రంథమును తెప్పించుకొనగలరు.

శ్రీకపర్దిస్వామిప్రోక్త కపర్దిస్మృతి

స్మార్త కపర్ది కారికలు.

తాత్పర్య సహితము.

కపర్ది మొదలగు మహాత్ములచే స్మార్తకర్మల విషయమై చెప్ప బడిన గ్రంథములను బాగుగా నాలోచించి యథాక్రమముగా స్మార్త కారికలు నాచే వ్రాయబడుచున్నవి.

షోడశకర్మలు.

గర్భాధానము, పుంసవనము, సీమంతము, జాతకర్మ, నామకరణము, అన్నప్రాశనము, చౌలము, మౌంజీబంధనము, ప్రాజాపత్య సౌమ్యవైశ్వదేవ ఆగ్నేయములనెడి వేదవ్రతములు, గోదానము, స్నాతకము, వివాహము, పైతృమేధికము అనునీపదునారు కర్మలును సమంత్రముగా చేయింపదగినవి.

పుణ్యాహవిధి.

అనిష్టనివృత్త్యర్థము చేయఁబడుకర్మ, శాంతికము, ఇష్టప్రాప్తికొఱకు చేయబడు కర్మ, పౌష్టికము, అట్టికర్మలయందును, మరియు, శుభాశుభరూపములగు అన్నికార్యములయొక్క ప్రారంభమునందు పుణ్యాహమును చేయింపవలెను, గర్భాధానము, వివాహము, పుంసవనము, జాతకర్మ, నామకరణము, ఉపాకరణము, స్నాతకము, వేదవ్రతోత్సర్జనములువాల్గు, ఈకర్మలయందు కర్మాంతమునందు బ్రాహ్మణాశీర్వాదములనుగొని బ్రాహ్మణులను భుజింపజేయవలయును. సీమంతము, అన్నప్రాశనము, చౌలము, ఉపనయనము, గోదానము, వీట్లకు కర్మాదియందే బ్రాహ్మణభోజనాదికము చేయదగినది.

శుభకాలము.

పగటిప్రమాణమును తొమ్మిదిభాగములు చేయఁగా నందుబేసిభాగములు, పవిత్రములైనవిన్ని, శుభప్రదములైనవిన్ని, అగుచున్నవి. సమభాగముల మంగళప్రదములగును.

వధూప్రవేశనము.

పుణ్యాహవాచనము, సంకల్పములు, ఆశీర్వచనకాలము, నిత్యోపాసనము, రక్షాబంధనము, యోక్త్రవిమోచనము, ఈకర్మలయందు వధువు ఉత్తరభాగమునందుండవల

యును, తదితరకాలములయందు దక్షిణభాగము నందుండవలయును— "ఆవాభ్యాం కర్మాణి కర్తవ్యాని" అనువాక్యమును పఠించునపుడును, స్థాలీపాకము, ఆగ్రయణము, పునస్సంధానము, శయ్యోత్సవము, వివాహస్థాలీపాకము, ఆగ్రయణము, పునస్సంధానము, శయ్యోత్సవము, వివాహస్థాలీపాకము, ఈకర్మలయందు కూడా వధువు ఉత్తర భాగమునందె యుండవలయును, పాదప్రక్షాళనము, మధుపర్కప్రాశనము, కన్యాస్వీకారము, మంగళద్రవ్యధారణము, భ్రూమార్జనము, కన్యామూర్ధాభిషేచనము, యోక్త్ర వేష్టనము, మాంగల్యధారణము, అన్యోన్య శిరస్తండులారోపణము, ఈకర్మలయందు వరుడు పశ్చిమాభిముఖుడై యుండవలయును.

సంకల్పము.

మంత్రపఠనపూర్వకముగా బ్రాహ్మణులచే తీసుకరాబడినవాడై ఆసనమునందు కూర్చుండి ప్రాణాయామమునుజేసి పుణ్యాహకర్మను చేయుటకై సంకల్పింపవలెను.

పుణ్యాహ కలశస్థాపనము

పుణ్యాహమునందు, చరము, స్థిరము, అను కలశద్వయమునందు, చరకలశము కుడి ప్రక్కను, స్థిరకలశము, యెడమ ప్రక్కను ఉంచదగినవి, శుభకర్మయందు తర్పణము ఉత్తరభాగమునందు చేయదగినది, స్థిరకలశమును కదల్పకయె అందలి పవిత్రోదకమును శిరమున ప్రోక్షించుకొనవలయును అట్లు కాక మూఢత్వముచే ఆస్థిరకలశమును కదల్చి నచో తిరిగి పుణ్యాహము చేయనగును అరిష్టనిరసనము ఈశానదిశయందును, శామ్యంతు ఘోరాణి, అని వదలు అక్షతోదకము నైరృతిదిశయందును కాదగును, అట్లుకాక వ్యత్యయముగా జేసినచో కర్తకు ఆయుఃక్షయమగును

నాందీముఖము.

కుమారుని మొదటి వివాహమునందు తండ్రియే నాందీశ్రాద్ధమును చేయదగును ఆటు తరువాత వివాహములకు వరుడు తానే నాందీముఖము నాచరింపవలయును, (మరియు) తలిదండ్రులు జీవించియుండగా కుమారుడు మరు వివాహమునందు ఆవరుని తండ్రికి నాందీశ్రాద్ధము పండితులచె చెప్పబడలేదు కాన కుమారుని ప్రథమ వివాహాంగమగు నాందీముఖమును తండ్రిచేయవలయును దేశాంతరమందు వివాహమైనచో అచ్చటికేగి నాందీముఖము నిర్వర్తింపనగును వివాహమునందు నాందీముఖమున్నా శ్రాద్ధ మునందు పచనము చేయుట లేక బ్రాహ్మణుల నుని మంత్రించుట ప్రారంభమనబడును, మాతృ పితృ మాతా మహోద్దేశ్యకములగు మూడు శ్రాద్ధములు వృద్ధికర్మాదియందు

ఆచరింపదగినవి— నాందీముఖమునందును, వివాహమునందును, (అనగా) దేవదత్తశర్మణోఽన స్త్రీం) అని వస్తత్రియము చెప్పబడుతావునను, ప్రపితామహపూర్వకముగా నామసంకీర్తనము చేయవలయును. తదితరకాలములయందు పితృపూర్వకముగా నామసంకీర్తనము చేయవలయును. అస్మచ్ఛబ్దము, రూపము, తిలలు, దర్భలు, అపసవ్యము, ఇవి నాందీశ్రాద్ధమునందు విడువదగును, ప్రపితామహాది శబ్దములకు ఆదియందు వృద్ధశబ్దము నుచ్చరించు చుండవలయును. ఉపనయనము మొదలు స్నాతకాంత కర్మలయందాభ్యుదయిక క్రియను తండ్రియే చేయదగును అటుతరువాత వరుడే చేసికొనదగును.

మఱియొక విశేషము.

కొమరిత యొక్కయు కొమరునియొక్కయు వివాహములయందు తండ్రియె నాందీశ్రాద్ధమును చేయవలయును.

చనిపోయిన తండ్రిగలవాని యుపనయనాంగమగు నాందీశ్రాద్ధమునందు దేవతా నియమము.

అసగోత్రుడుకాని, సగోత్రుడుకాని, ఏయాచార్యు డుపనయనము చేయునో ఆయాచార్యుడు పితృాద్దేశ్యకముగా నభ్యుదయకర్మ నాచరింపవలెను ఇటులనే చనిపోయిన తండ్రిగల కన్యయొక్క వివాహమునందు కన్యదాత, తనపితరుల నుద్దేశించియె నాందీముఖమును చేయదగు.

మఱియు.

ఉపనీతుడు కాదగిన పిల్లవానికి తండ్రిమొదలగువారులేనిచో, అసగోత్రుడైనట్టిగాని సగోత్రుడైనట్టిగాని మరియొకనిని ఆచార్యునిగా నియమింపవలయును. అట్టి యుపనయనాంగమగు వృద్ధిశ్రాద్ధమందును, ఆచార్యుని పితరులే దేవతలుగా రాదగుదురు, తండ్రియె కుమారుల కుపనయనము చేయవలయును, తండ్రిలేనిచో పితామహుడు చేయదగును అతడును లేనిచో తండ్రితోబుట్టినవారు చేయదగుదురు వారును లేనిచో సోదరుడు చేయదగును. వివాహమునందు కన్యయొక్కయు వరునియొక్కయు గృహములయందు వివాహదినము కంటె క్రిందటి దినమునందు నాందీశ్రాద్ధమవశ్యముగా చేయదగినది, మరియు ఆధానమునందు, సోమయాగమునందు కూడ నాందీముఖము చెప్పబడినది.

తల్లి రజస్వలయగుచో విశేషము.

నాందీముఖమైన తరువాత సుముహూర్తమునకు పూర్వమునందు వటునితల్లి రజస్వలయగుచో, చౌలము, మౌంజీబంధనము, రక్షాబంధనము, వివాహము యివి చేయ

దగవు. సీమంతము, వ్రతము, చౌలము, నామకరణము, అన్నప్రాశనము, స్నాతకము, ఆధానము, వివాహము, యజ్ఞము, పుత్రోత్పత్తి, దేవతాప్రతిష్ఠ, పుంసవనము, గృహప్రవేశము. పుత్రముఖావలోకనము, ఉపనయనము, రాజాభిషేకము. భార్యయొక్క ప్రథమార్తవము, ఇట్టి వృద్ధికరములగు కర్మలకు పూర్వదినమందుగాని తత్కాలమునందుగాని నాందీముఖము చేయవలెను ఎనమండ్రు బ్రాహ్మణుల హిరణ్యముచేతగాని అన్నముచేతగాని తృప్తినొందింపవలెను, అటుతరువాత తాను తన గృహ్యసూత్రమునందు చెప్పబడినవిధమున ఆయాకర్మలను నిర్వర్తించుకొనవలెను అట్లుకాక ఇతరశాఖీయులకు చెప్పబడిన మార్గము ననుసరింపకూడదు తన గృహ్యసూత్రమునందు చెప్పబడినది కొద్దిగాని గొప్పదిగాని యేకర్మకలదో ఆకర్మను యథావిధిగా నాచరించినచో సర్వము చేయబడినదగును. ఒకకాలమునందు సోదరులుచేసెడి శుభకర్మలకు అంగభూతమగు నాందీముఖము ఒక్కటియే అగును. హోమములు మంత్రములు మాత్రము వేరువేరు.

మరియొక విశేషము.

అమావాస్యనాడు నాందీశ్రాద్ధము చేయవలసి వచ్చినచో పౌర్వాపర్యమెట్లు ముందుగా దర్శశ్రాద్ధమును నిర్వర్తించి వృద్ధిశ్రాద్ధము నటుతరువాత చేయవలయును.

జీవించియున్న తండ్రిగలవానికి విశేషము.

తండ్రి యెవరినిగూర్చి నాందీముఖము నాచరించునో వారి కొరకు కొమరుడు నాందీముఖమును చేయవలెను, గ్రంథాంతరమునందును ఇట్లే చెప్పబడియున్నది. ధర్మశాస్త్రముచే విధింపబడిన ఆశీర్వాదములను గొనుట బ్రాహ్మణులను భుజింపజేయుట మొదలగునవి వివాహాదులయందు అంతమునందు జేయవలెను.

శ్రాద్ధద్వయము.

వృద్ధికర్మయందు శ్రాద్ధద్వయము స్మృతులచే విధింపబడినది, వృద్ధియందు శ్రాద్ధత్రయము విధింపబడియున్నది. అనగా మాతృ, పితృ, మాతామహ, వర్గములను గూర్చి మూడుశ్రాద్ధముల నాచరింపవలెను ఆమూడుగణములయందును ప్రత్యేకముగా నిరువురు బ్రాహ్మణుల నియమింపవలయుననుట, సత్యవసువులనెడి విశ్వేదేవతలకొరకు కిరువురు బ్రాహ్మణులు, మొత్తమెనమండ్రు బ్రాహ్మణులు నాందీశ్రాద్ధమునందు ఏడవ పురుషునికంటె పైవారు మువ్వురు పితరులు, తండ్రి మొదలుకొని మువ్వురు పిండభాక్కులనియు చతుర్థపురుషుడు మొదలుకొని మువ్వురు లేపభాక్కులనియు, సప్తమ పురుషుని మొదలుకొని మువ్వురు నాందీదేవతలనియు చెప్పబడుదురు.

వి శ్వే దే వు లు.

దక్షప్రజాపతికి విశ్వయను పేరుగల కొమరిత గలదు, విశ్వేదేవులు పదముగ్గురును ఆమెపుత్రులు, ఇష్టిశ్రాద్ధమునందు దక్షక్రతువులును, నాందీముఖమునందు సత్యవసువులును, తీర్థశ్రాద్ధమునందు ధురివిలోచనులున్నూ, పార్వణశ్రాద్ధమునందు పురూరవార్ద్రవులును, హిరణ్యశ్రాద్ధమునందు ధనురుచులును, సపిండీకరణశ్రాద్ధమునందు కాలకాములును, ఏకోద్దిష్టమునందు రుద్రసంజ్ఞకుడును విశ్వేదేవతలుగా నియమింపబడిరి.

లౌకికాగ్నియందు చేయదగిన కర్మలు.

చౌలము, జాతకర్మ, గోదానము, ఉపనయనము, స్నాతకము, వ్రతచతుష్టయము లాజహోమము, అగ్నికార్యము, ఇవి లౌకికాగ్నియందు చేయఁదగు.

గ్ర ం థా ం త ర మ ం దు.

ఉపనయనము, వివాహము, చౌలము, ఉపాకర్మ, జాతకర్మ, స్నాతకము, వ్రతచతుష్కము, ఇవి లౌకికాగ్నియందే విధింపఁబడియున్నవి.

ఔపాసనాగ్ని కర్మలు.

పాకయజ్ఞము, సీమంతము, పుంసవనము, వాస్తుకర్మ, ఆగ్రయణము, ఇవి ఔపాసనాగ్నియందే చేయదగినవి.

మ రి యొ క వి శే ష ము.

అష్టకాశ్రాద్ధము, అధ్యయనము, గ్రహశాంతి, ప్రవేశహోమము, నూతన గృహప్రవేశము, శేషహోమము, నిత్యహోమము, సీమంతము, పుంసవనము, పార్వణశ్రాద్ధము ఇవి ఔపాసనాగ్నియందు చేయదగును, తదితర కర్మలు లౌకికాగ్నియందే చేయదగును.

అధికారి భేదముచే అగ్ని భేదము.

దుస్స్వప్నభయమునందును అసంభవమగు అద్భుతమేదైనను కాన్పించినపుడును గృహస్థుడు వివాహాగ్నియందే హోమముచేయదగును, తదితరములగు అనిష్టములన్నిటియందును లౌకికాగ్నియందే చేయదగును, బ్రహ్మచారి ఇవన్నియు లౌకికాగ్నియందే చేయదగును.

కాలభేదముచే చేయదగినవి.

అన్నప్రాశనము, అతిథిసత్కారము, వివాహము, వాస్తుకర్మ, ఇవిరాత్రియందును పగటియందును కూడ చేయదగు, మిగిలినవి పగటియందే చేయనగును.

పీఠలక్షణము.

మాతృ, పితృ, మాతామహ, వర్గముల కొరకు నియమింపబడిన ఆరుస్థానముల యందును ప్రాదేశప్రమాణము గలిగినట్టియు విశ్వేదేవస్థానద్వయమునందు పదంగుళముల ప్రమాణము గలిగినట్టియు పారిదారిరక్షతో గూడిన పీఠములుంచ దగినవి.

ఆసనలక్షణము.

ఆధారాది శక్తులను గూర్చి నమస్కరించి కుశాగ్రములయందు ఆసనము కల్పింప దగినది అక్షతలచేతగాని కుశలచేతగాని ఆసనము కల్పింపదగు.

స్థండిలక్షణము.

తర్జని, మధ్యమ, అనామిక, కనిష్ఠికలతో గూడి చాచబడిన అంగుష్ఠమునకు వరుసగా ప్రాదేశము, తాలము, గోకర్ణము, వితస్తులని, సంజ్ఞలు, స్మార్తకర్మయం దంతటను తరచుగా అరత్నిప్రమాణ ముపయోగింపబడుచుండును అరత్నియనగా వితస్తిద్వయము వితస్తికంటె తక్కువైనట్టియు ఎనిమిది హస్తములకంటె ఎక్కువైనట్టియు, ప్రమాణము వైదికమునం దరుదు.

అంగుళ ప్రమాణము.

సూర్యుని సూక్ష్మమగు కిరణమునందు తిరుగుచు కనబడురేణువు అణువనబడు, అట్టి మూడణువుల ప్రమాణము తిలము, మూడుతిలములు యవము, మూడుయవము లొక యంగుళము, పండ్రెండంగుళములొక యరత్ని, రెండరత్నులొక హస్తము, రెండు హస్తము లొక బాహువు, రెండుబాహువు లొక కోదండము వేయికోదండము లొక క్రోశము, గ్రంథాంతరమందు అడ్డముగా కూర్చబడిన ఎనిమిది యవగింజల ప్రమాణము గాని 00000000 లేక నిలువుగా నుంచబడిన మూడువడ్లగింజల ప్రమాణము ⊂⊃⊂⊃ గాని, అంగుళి, లేక, అంగుళము అని యనబడు.

ఉల్లేఖనము.

గులకరాళ్లచేగాని గోళ్లచేగాని మట్టిబెడ్డలచేగాని యుల్లేఖనము చేయగూడదు, గులకరాళ్లచే పుత్రనాశనము,గోళ్లచేబంధునాశనము, మట్టిబెడ్డచే కులనాశనము, కొయ్యచే,వ్యాధియు, ఇట్టిఅనిష్టములుకలుగును, కాన సువర్ణముచేగాని, వెండిచేగాని, రాగిచేగాని, శమీకాష్ఠముచేగాని, దర్భలచేగాని, వడ్లచేగాని, యవలచేగాని, ఉల్లేఖనము చేయవలయును.

ఉల్లేఖనము చేయు విధము.

ఉల్లేఖన సాధనమును, అంగుష్ఠానామికలతో బట్టి వంకరలేని రేఖలు యథావిధిగా లిఖింపదగినవి.

ఉల్లేఖనము చేయుటకు కారణము.

పవిత్రములగు రత్నములకు, తీర్థములకు, ఓషధులకు, నెలవగు, భూమి స్వాభావికముగనె పవిత్రమైనదయ్యు ఇంద్రుని వజ్రముచే హతుడగు వృత్రాసురుని స్థూలమగు శరీరమునందలి మేదో మాంసములచే కప్పబడిన దగుటచే తద్దోష నివృత్తికొరకు ల్లేఖనము చేయదగు.

రేఖల కధి దేవతలు

ప్రాగగ్రములగు రేఖలు మూటికి క్రమముగా విష్ణు ముకుంద, ఈశ్వర, ఇంద్రులును, ఉదగగ్రములగు మూటికి బ్రహ్మ, యమ, చంద్రులును, అధిదేవతలు.

రేఖలను లిఖించు విధము.

ప్రాగగ్రములుగా లిఖింపబడు రేఖలను దక్షిణదిశయం దారంభించి ఉత్తరదిశయందు సమాప్తి నొందింపవలయును, ఉదగగ్రములుగా లిఖింపబడు రేఖలను పశ్చిమమునందారంభించి ప్రాగ్దిశయందు సమాప్తి నొందింపవలయును.

అంఃదుదకోప స్పర్శనము.

ఉల్లేఖన సాధనమగు శకలాదికమును నిరసించి ఉదకమును స్పృశింపవలయు, ఛేదించుట, నిరసించుట, తనఅధఃకాయమును స్పృశించుట రాక్షస శబ్దమునుగాని, రుద్ర శబ్దమును ఉచ్చరించుట. అపవిత్రములగు కేశాదికమును స్పృశించుట ఇట్టి నిమిత్తములయందు పునః పవిత్రతకొరకై ఉదకమును స్పృశింపవలెను.

ప్రోక్షణాదులకు లక్షణము.

అరచేతిని క్రిందుగానుంచి చేయునది అవోక్షణము, అరచేతిని పైగానుంచి చేయునది ప్రోక్షణము అరచేతిని క్రిందుగానుంచుచు వ్రేళ్లను ముడచిచేయునది, అభ్యుక్షణము

అధోముఖమగు హస్తముగలవాడై అభ్యుక్షణముచేసి అగ్నిని స్థండిలమునందునిచి అవోక్షణచేయగా మిగిలిన ఉదకమును పరిహరించి పరిస్తరణలకు వెలుపలనుండు నట్లుగా ప్రాగ్దిశయందుగాని ఉత్తరదిశయందుగాని మరియొక యుదకపాత్రము నుంచవలయును.

అగ్నిని ప్రణయించుట.

హోమము జేయదగు తావునకు తూర్పునందు నిలచి అగ్నిని స్థండిలప్రాంతము నందునిచి నమస్కరించి సమాహితమనస్కుడై హృదయము నందగ్ని దేవుని ధ్యానించుచు హస్తములచే అగ్నిసహితమగు ఆపాత్రమును గ్రహించి వ్యాహృతునుచ్చరించుచు స్థండిలమునం దగ్నినుంచవలయు, అటుతరువాత ఆగ్న్యానయన పాత్రమునం దుదకమును పూరించి సువాసినిని గంధము పుష్పములు అక్షతలు మొదలగు వాటిచే పూజింపవలయును అనంతరము అగ్నిని ప్రజ్వరిల్లజేయవలయును ఆగ్న్యానయన పాత్రమును తడపక చేయబడిన హోమము భ్రష్టమగుటయేగాక కర్తకాయుః క్షీణకరము.

పనికిరాని అగ్ని.

కుండము నందలి యగ్నియు, గొప్పయగ్నినుండి తీసుకరాడిన యగ్నియు, శూద్రునియొక్కయు విధవయొక్కయు గృహములనుండి తీసుకరాబడిన యగ్నియు, మూకుడు, చిల్లిపడిన పాత్రము, కపాలము, వీట్లచే సంగ్రహింపబడిన అగ్నియు కొరవి నిప్పును ప్రణయించినచో వ్యాధి, మృత్యువు, భయము కలిగించును. వెంట్రుకలు పురుగులు మొదలగు వాటితోగూడినట్టియు అపవిత్రములగు వస్తువులకు తగినట్టియు చితికిసంబంధించినట్టియు సమిధలనున్నూ చర్మము, యెముక, వస, మాంసము, పురీషము, శుక్లము, ఉచ్ఛిష్టము, మొదలగు వాటి నగ్నియందు వినియోగింపగూడదు.

హోమ లక్షణము

విస్తారమగు ఎండుకట్టెలుకలదై బాగుగా ప్రజ్వరిల్లి పొగలేక అంగారములతోగూడి జిహ్వాలుగల అగ్నియందు హోమము జేయదగు అట్లుకానిచో జేయజనదు.

అగ్నిని ప్రజ్వరిల్ల జేయువిధము.

ఆకుచే విసరినచో వ్యాధియు, చేటచే ధననాశనమున్నూ హస్తముచే, మృత్యువును, కలుగును, ముఖముచే ప్రజ్వరిల్ల జేసినచో కర్మసిద్ధియగును, ధమనిని (వెదురుగొట్టమును) గాని తృణమునుగాని, కాష్ఠమునుగాని, మధ్యయందునిచి ముఖవాయువుచే అగ్నిని ప్రజ్వరిల్లజేయవలయును, విరాట్పురుషుని ముఖమునుండి అగ్నిపుట్టెను.

అగ్ని ధ్యానము.

రెండు శిరములు, ఒకహృదయము, నాలుగుచెవులు, రెండు నాసికలు, రెండు ముఖములు, ఆరు నేత్రములు, స్రుక్స్రువములు, జపమాల, అభయముద్రలను ధరించిన

నాల్గు దక్షిణకరములు తోమరము వింజామర ఘృతపాత్రములను ధరించిన మూడు వామ హస్తములుగలిగి కుడిప్రక్క స్వాహాదేవియు యెడమప్రక్క స్వధాదేవియుకూడియుండ మేషవాహనము నధిష్ఠించి నాల్గుకొమ్ములు గలిగి బాలసూర్యునితో సమానమగు కాంతి గలిగి ఉపవీతముతోగూడి జటామకుటముచే ప్రకాశించుచు ప్రజ్వరిల్లు పావకుని సర్వకర్మలయందు ధ్యానింపవలయును.

అగ్న్యభిముఖీకరణము.

అగ్ని ప్రాఙ్ముఖుడు గానుండును, ఋత్విక్కులును ప్రాఙ్ముఖము గానుందురు, ప్రణీతయు ప్రాఙ్ముఖము గానుండును, కాన "ఏహ్యహి దేవః" అను మంత్రముచే నభిమంత్రింపబడిన యుదకమును, ప్రాగ్దిశయందుంచినచో ఆయుదకమునుచూచి భయపడి అగ్ని పశ్చిమాభిముఖుడగును అపుడు హోమముచేయుటకు సమంజసముగానుండును.

అగ్ని భేదము.

అగ్నిని హృదయమునందు స్మరింపదగురీతియెట్లు ? కర్మభేదములనుబట్టి, అగ్ని ఇరువదియారు భేదములనొందియున్నది. అవియేవన లౌకికాగ్ని పావకుడు, గర్భాధానము దుమరుతుడు, పుంసవనమునందు పవమానుడు, సీమంతమందు పుంసువుడు, శోభనకర్మయందు శృంగి, జాతకర్మయందు ప్రబలుడు, నామకరణమునందు పార్థివుడు, ప్రకాసోపస్థానమునందు భద్రుడు, అన్నప్రాశనమందు శుచి, చౌలమునందు సభ్యుడు, ఉపనయనమందు జాతవేదస్సు, వ్రతములయందు సంభవుడు, గోదానమునందు సూర్యుడు, వేదవ్రతోత్సర్జనములయందు సౌమ్యుడు, వివాహమునందు ఆవసథుడు, గార్హపత్యమునందు బ్రహ్మ, అన్వాహార్యమునందు రుద్రుడు, ఆహవనీయమునందు విష్ణువు, పూర్ణాహుతియందు ఇనుడు, ప్రాయశ్చిత్తమునందు కృపీటినుడు, శాంతికములయందు వరదుడు, పౌష్టికములయందు బలవర్ధనుడు, వశీకరణార్థములగు హోమములయందు కామదుడు, శత్రుసాధకకర్మయందు కృష్ణుడు ఉచ్చాటనకర్మయందు ధూముడు, శత్రుస్తంభనకర్మయందు పింగళుడు, ఇట్లుకర్మభేదముచేగల్గు అగ్ని నామభేదాదికమును తెలియకచేయబడు హోమాదికమంతయు నిష్ఫలమగును.

అగ్నియొక్క సప్తజిహ్వలు.

హిరణ్యా, కనక, రక్త, కృష్ణ, సుప్రభ, అతిరక్త, బహురూప, అనునవి అగ్నిదేవుని సప్తజిహ్వలు వివాహమునందు పశ్చిమదిక్కునందుండు సువర్ణజిహ్వయు జాతకర్మ

యందు కనకయను మధ్యమజిహ్వాయు ఉపనయనమునందు రక్తయను ఉత్తరజిహ్వాయు, పితృకర్మయందు కృష్ణయను దక్షిణజిహ్వాయు, ఉగ్రకర్మలకు అతిరక్తయను ఆగ్నేయజిహ్వాయు శాంతికర్మలకు బహురూపయను యీశానజిహ్వాయు, సర్వదేవార్థమై జేయబడు హోమమునకు సుప్రభయను ప్రాగ్జిహ్వాయు, నియమింపబడినవి, కనకయందు సర్వద్రవ్యములును, హోమముచేసి సర్వపాపములచే విముక్తుడగు, హిరణ్యయందు ఇధ్మమును కనకయందు ఘృతమును రక్తయందు చరువును, కృష్ణయందు జలహోమము, సుప్రభయందు పిండియు, బహురూపయందు, తెల్లావాలును, అతిరక్తయందు తిలహోమమును చేయనగు ధూమముతోకూడినభాగము చెలియనియు, ఒకటియగు జ్వాలనాసికయనియు, ఎరుపు, నలుపు, కలసినవర్ణము, ధూమ్రమనబడు, అట్టివర్ణముగల జ్వాలనేత్రమనియు, విస్తారమగు జ్వాలముఖమనియు, చెప్పబడుకర్ణమునందివ్వబడు ఆహుతిదరిద్రప్రదము. నాసికయందు దుఃఖము నేత్రములయందు యజమానునకు మృత్యువు కలుగును, ముఖమునందు వేల్చినచో ప్రియము వృద్ధినొందును.

పరిసమూహనము.

హస్తముచేయుదకముగొని తూర్పునారంభించి ప్రదక్షిణక్రమముగా అగ్నిచుట్టును చేయబడుమార్జనము పరిసమూహనమనఁబడును.

పరిషేచనము.

పరిధిపరిస్తరణ పూజనములకు ప్రత్యేకము అంగళము వ్యవధానముండదగు అగ్నికి నలువంకలను ఏడంగుళములు వదలి ఎనిమిదవయంగుళమునందు పరిషేచనము తొమ్మిదవయంగుళమునందు పరిధులును పదవయంగుళమునందు పరిస్తరణలను, పదునొకండవయంగుళమునందు పూజనమును (అనఁగా అలంకరణమును) చేయవలయు.

అగ్న్యలంకరణము.

మణిదర్పణమునందు చెప్పబడినరీతి, అగ్నికి పదునొకండంగుళముల వ్యవధానమునందు చుట్టును నామమంత్రములచే పూజింపదగు అగ్నయేనమః, హుతవహాయనమః, హుతాశినేనమః, కృష్ణవర్త్మనేనమః, దేవముఖాయనమః, సప్తజిహ్వాయనమః, వైశ్వానరాయనమః, జాతవేదసేనమః, అను నీనామ మంత్రములచే ప్రాగాద్యష్టదిక్కులయందు పూజించి తరువాత చేయదగుకర్మలను చేసికొనదగు,

పరిస్తరణలనుంచుట.

పరిస్తరణదర్భలను, పరిధులను, సంధులయందు ఉత్తరదిక్కునందున్నవాటిని క్రిందుగానున్న, దక్షిణదిక్కునందున్నవాటిని పైగానున్నూ, ఉండునట్లుచేయవగు పితృకర్మయందీజెప్పబడిన రీతికి విపరీతముగా జేయదగు ప్రాగాదిపరిస్తరణలను ఒక్కొక్కటి పదునారుదర్భలతో చేయదగు, పాత్రాసాదనకై పరువబడుదర్భలు పండ్రెండు, ప్రణీతాసాదనకు పండ్రెండును ఆపాత్రాచ్ఛాదనమునకు ఎనిమిదియు, బ్రహ్మాసనమునకు మూడును పవిత్రమునకు రెండును ప్రత్యాసనమునకు, (పరిశుద్ధికొరకై ఆజ్యమునందు దర్భాగ్రములుంచుటకొరకు) రెండును, సమ్మార్జనమునకు మూడును ఆజ్యప్రతిఫలీకరణార్థమై కాల్చుటకొకటియు, పర్యగ్నికరణమునకొకటియు, ఇట్లు నూటయెనిమిది దర్భలుకావలయును.

దర్భ భేదములు.

విశ్వామిత్రము, కుశ, రెల్లు, వరి, ముంజ, యవ, గరిక, ఇవియేడును దర్భభేదములు

దర్భలయందు స్త్రీత్వాదిభేదము.

అగ్రమునందు లావుగానుండు దర్భ స్త్రీదర్భయనియు, మూలమునందు లావగునది నపుంసకమనియు, మూలమునుండి అగ్రమువరకు సమముగానుండునది పురుషదర్భయనియు ననబడు, వివాహమునందు పురుషదర్భలు, పుంసవనమునందు స్త్రీదర్భలు, తదితరకర్మలయందు నపుంసకదర్భలుకాదగు, త్రుంచబడిన అగ్రముగలది తృణమనబడు, అగ్రముతోఁగూడినది పవిత్రమనబడు దర్భలు ప్రాదేశప్రమాణముగలవియు కుశలు రెండు ప్రాదేశములప్రమాణగలవియు పరిస్తరణలు మూడుప్రాదేశముల ప్రమాణముగలదియుకాదగు అంతకుమించిన ప్రమాణముగలవి తృణములనబడు, బ్రహ్మయజ్ఞము, పితృకర్మ, యజ్ఞము, వీటియందుపయోగింపబడిన దర్భలను త్యజింపవలయును, జాతకర్మ, నామకరణము, చౌలము, అన్నప్రాశనము, వివాహము, ఉపనయనము ఈకర్మలయందు దర్భలను ధరింపని బ్రాహ్మణులు పుత్రహీనులు, దరిద్రులు, అగుదురు.

పాత్రాసాదనము.

అగ్నికి తనకుఉత్తరభాగమునందు దర్భలనుబఱచి వాటియందు స్రుక్స్రువాది పాత్రలనాయాకాలములయందాసాదింపవలయును అట్లాసాదించుటలో పాత్రలుజంటగాను అధోముఖములుగాను ఉండదగు మానుషకర్మలయందొక పర్యాయముగానున్నూ, పితృకర్మయందు ఒక్కొక్కటిగానున్నూ ఆసాదింపదగు ఇతర దర్వియు ఆజ్యపాత్రము,

కాండ్రేగుకర్రతో చేయబడిన ప్రోక్షణపాత్రయు స్రుక్కును, పూర్ణపాత్రమును ఇధ్మ మును ఆసాదింపదగు, ఇధ్మముయొక్క కట్టు ముడిక్రిందుగానుండవలయు ఆ ఇధ్మమును స్రుక్కుయొక్క వరుసల్లోనుంచదగు, మరియొకచోటనగుచో ముడిపైభాగమునందుండ వలయును

పాత్రలక్షణము.

స్రువము చండ్రకొయ్యచే చేయదగు, జుహువు మోదుగకర్రచే చేయనగు అట్టివి సంభవింపనిచో రెండాకులను స్రుక్స్రువములుగా నేర్పరచుకొనదగు అందు మోదుగుదళ ముయొక్క మధ్యమపర్ణములు ప్రశస్తములు అవిలేనిచో సాక్షాన్నారాయణునిరూప మగు అశ్వత్థవృక్షముయొక్క పర్ణములచే స్రుక్స్రువముల కల్పించుకొనదగు, ఆజ్యపాత్ర యు ప్రోక్షణపాత్రయు ఒకజాతివైయుండవలయును, అట్లుగానిచో కర్తకు అనిష్టము వా॥ రామేశ్వరుడు అష్టపాత్రాసాదనము నిషేధించె అట్టినిషేధము చరుప్రశేనిపక్షము నందుమాత్రము చెల్లదగు "బహ్వ్యశ్చరువంతి కర్మాణీధ్మవంతి" అనువచనప్రామాణ్య మువలన స్థాలీపాకములకు చరుస్థాలీ ఆజ్యస్థాలీ, ప్రోక్షణపాత్ర పూర్ణపాత్ర స్రుక్స్రు వములు, ఇధ్మము, పరిస్తరము (బర్హిస్సు) అను నాల్గు జంటలు ఆపరిస్తరమునకు బర్హి స్సమంజనాది సంస్కారములయందు వినియోగమని తండుస్వామిపలికెను స్మార్తకర్మ లకు ప్రోక్షణీసంస్కారము పూర్ణపాత్రప్రణయనము, స్రుక్స్రువసమ్మార్జనము, ఈక్రి యలను దర్శపూర్ణమాసలయందువలె అమంత్రకముగా చేయవలయు

పవిత్రలక్షణము.

లావుచేతను పొడవుచేతను సమములగుచు అగ్రములతో గూడిన ప్రాదేశప్రమాణ ములగు రెండు ముడివేయబడిన పవిత్రములు దైవకర్మయందు చెప్పబడినవి. అగ్రములతో గూడినట్టియు సమములైనట్టియు ఒకవైపునకె మొదళ్లు లేనట్టియు ముడివేయబడనట్టియు మూడుపవిత్రములు పితృకర్మయందు చెప్పబడినవి, విశ్వేదేవతలయందు దేవతలగుటవలన రెండు పవిత్రములును, శ్రాద్ధాంగమగుటవలన ముడివేయబడనట్టియు పవిత్రములనుపయో గింపదగును, మిగిలిన తంత్రమంతయు సమము సమిధలు, పవిత్రము ఇధ్మము యీమూ డును ప్రాదేశప్రమాణములు ఇధ్మవిశేషము రెండుప్రాదేశములపరిమాణము, పరిధులు మూడు ప్రాదేశముల ప్రమాణముగానుండవలయు, తృంపబడని అగ్రములుగల ప్రాదేశప్ర మాణములగు రెండుదర్భలను తృణమునుగాని కాష్ఠమునుగాని వ్యవధానముగానుంచి తృంచవలయును. గోటిచేతృంపగూడదు ఈనియమము, కుశచ్ఛేదనమునందుసాధారణముగా

వర్తించును. అట్లుత్పుంపబడిన దర్భాగ్రముల నుదకముచే ప్రక్షాళనచేసి తుడచి బ్రహ్మ ముడివైచి ప్రోక్షణపాత్రియందుత్తరాగ్రములుగానుంచి యుదకమునుపూరించి, పశ్చిమము నందారంభించి ఉత్పవనమును జేయవలయును. అరచేతులు పైగానుంచబడిన హస్తముల యొక్క అంగుష్ఠానామికలతో పవిత్రములయొక్క మూలములను అగ్రములనుబట్టియు త్పవనము మూడుసారులుచేయుదగు, ఆజ్యపాత్రికు పునరాహారము (పశ్చిమమునందారంభించి ప్రాక్కువఱకు ఉత్పవనముచేసి ప్రాక్కునుండి వెనుకకుమరలి పశ్చిమమువరకు ఉత్పవనముజేసినచో నొక యుత్పవనమగునట్లు) గా మూడుపర్యాయములుత్పవనము చేయవలయు పూర్ణపాత్రికు పునరాహారములేదు. ఉత్పవనమునకంతటను పశ్చాదుపక్రమము పాత్రములనుత్తానములనుగాజేసి ఇధ్మము విడదీసి ఆయిధ్మమునుదకముచే ప్రోక్షింపవలయు ప్రణీతప్రయోగములోనికి వచ్చువరకు ప్రోక్షణయందలి జలములచేతనే ప్రోక్షింపదగిన పాత్రలను ప్రోక్షింపవలయును ప్రణీతప్రయోగములోనికి వచ్చినతరువాత ప్రణీతార్ణములగు పాత్రలను మూడుపర్యాయములు ప్రోక్షించుచుండవలయు ప్రోక్షణీజలమునుస్పృశింపకూడదు.

పూర్ణపాత్రస్థానము.

పాత్రాసాదనస్థానమునకును అగ్నికిని మధ్యయందలి పదియంగుళముల నిడివిగల స్థానము పూర్ణపాత్రనుంచదగినస్థానమని కపర్ది మొదలుగాగలవారిచే జెప్పబడినది, పాత్రలకంటెనుత్తరదిశ దుష్టమైనదికాన పూర్ణపాత్రనుంచదగదు, హోమసంరక్షణకొఱకును దోషశాంతికొఱకును ఈ చెప్పబడినతావున పూర్ణపాత్రమునుంచదగు.

బ్రహ్మాసన లక్షణము.

అగ్నికి దక్షిణభాగమునందు సత్కులప్రసూతుడు, వేదవేత్త, ఆచారమును తెలిసినవాడు, తపశ్శాలి, షట్కర్మనిరతుడు, శాంతుడు, దయాస్వభావముగలవాడు, జితేంద్రియుడు, గ్రామయాజకుడుకానివాడు, పరిశుద్ధుడు, ప్రతిగ్రహలోలుడుకానివాడు, అనూయలేనివాడు, సత్యవచనుడు, సజ్జనసేవకుడు అగువాడును, దక్షిణదిక్కువాశ్రయించి యముడు మృత్యువునివసింతురు కాన తత్సంబంధమగు దోషమును హరింప సమర్థుడను బ్రాహ్మణుని బ్రహ్మనుగా కూర్చుండనియోగింపదగును.

అనిరూఢాగ్ని.

స్మార్తాగ్నినుండి విభజింపబడి పరిస్తరణలకు వెలుపలనుంచబడిన అగ్ని నిరూఢా

గ్నియనబడు, పరిస్తరణలమధ్యమందు అగ్ని అనిరూఢాగ్నియనఁబడు, అగ్నికిని పరిస్తరణలకును మంధ్యమందాజ్యశోధనము నాచరించిన మూఢుఁడు సర్వకర్మలయందు బహిష్కృతుఁడగుచు నరకమునొందును. (మరియొకవిశేషము) వివాహము, చౌలము, సీమంతము, వేదవ్రతములు, స్నాతకము, గోదానము, పునస్సంధానము, వాస్తుహోమము, ఆగ్రయణము, శాంతిహోమము, వృషోత్సర్జనము, ఉపనయనము, ఈకర్మలయందు అగ్నికి, పరిస్తరణలకు మధ్యయందే ఆజ్యసంస్కారము చేయఁదగు.

ఆజ్యసంస్కారము

స్మార్తాగ్నియందలి ఉత్తరదిశయందలి అంగారములను విచ్ఛిత్తి (తెంపు) లేకుండునట్లుగా తీసి వాటియందాజ్యమును సంస్కరింపవలయును.

గ్రంథాంతరమునందు.

ఆజ్యపాత్రను అగ్నికియుత్తరమున నిరూఢములగు అంగారములయందుంచి ఛిన్నములుగాని రెండుదర్భాగ్రములనుస్పృంచి పవిత్రముగా సంస్కరించి ఆయాజ్యమునందుంచవలయును, మధుకైటభులను పేరుగలరాక్షసులు ఇరువురును ఆజ్యమునుహరింతురు కాన తత్పరిహారార్థమై రెండుదర్భాగ్రముల నాజ్యమునందుంచుట, అజ్యసంస్కారమునకు ఒకయంగారమైనచో మృత్యువు రెండంగారములయినచో తల్లికికీడును కలుగునుగాన మూడంగారములచే నాకర్మ నిర్వర్తింపదగు, పర్యగ్నికరణముచేయనిచో రాక్షసులు ఆయాజ్యమునందుపడెదరు, ఆదోషపరిహారార్థమై ఒకదర్భాగ్రమును కాల్చి ఆజ్యప్రతిఫలీకరణము, మరియొకదానిచే పర్యగ్నికరణముచేయుదగును. ఇవినిరూఢమగు దేవవహ్నియందు చేయుదగు నిరూఢాగ్నినుండియే ఆక్రియలు జరిగినచో తచ్ఛేషమును నిరూఢాగ్నియందుంచదగు లేక ప్రధానాగ్నినుండి జరిగినచో పరిస్తరణలకు వెలుపలనే యుంచదగు అకుశాగ్రములను క్రమముగావిడిపి అగ్నియందుంచి యుదకమును స్పృశింపనగు ఆజ్యమునందున్న దర్భాగ్రములను ప్రోక్షించి అగ్నియందుంచవలయును. అపుడు తిరిగి ఆజ్యమునకుత్పవనము చేయవలయునని కపర్దిస్వామిమతము అనంతరము అనిరూఢాంగారముల నగ్నియందుంచి పవిత్రముల ననుప్రహారణచేయవలయు (అనగా అగ్రములు మధ్యమములు మూలములు వీటిని క్రమముగాదహించుట.)

స్రుక్స్రువ సంమార్జనము.

ఎడమచేత స్రుక్కును కుడిచేత స్రువమును దర్భలను గ్రహించి అగ్నియందు తపిం

పశ్చేసి యెడమచేతివ్రేళ్ళయందు క్రింద స్రుక్కు పైన స్రువమునుండునట్లుగా ధరించి కుడి చేతనున్న దర్భలయొక్క అగ్రములచేత స్రువముయొక్క లోనిభాగమును ప్రదక్షిణముగా సంమార్జనముజేసి పిమ్మట దర్భాగ్రములచేతనే బిలముయొక్క వైభాగమును ప్రదక్షిణముగాతుడచి దండమును దర్భమూలములచేత మూలముమొదలుకొని బిలమువరకు వున్న భాగమును ప్రదక్షిణముగా తుడచి పిదప స్రువమును క్రిందను స్రుక్కును పైనను ధరించి ఆ స్రుక్కునున్నూ బిలమునందు దర్భాగ్రములచే మూడుపర్యాయములు సమ్మార్జనచేసి బిలము మొదలుకొని అగ్రమువరకు తూర్పుగానున్నూ అగ్రము మొదలుకొని బిలపర్యంతము క్రిందిభాగమును పశ్చిమముగానున్నూ సంమార్జనముచేసి దండమునుమాత్రము వెనుకటివలెనే దర్భమూలములచేతనే క్రమముగా సంమార్జనముజేసి అట్టి స్రుక్స్రువములను హస్తములచేగొని వెనుకటివలెనే తపింపజేసి కుశలచే ప్రోక్షించి ఆ స్రుక్స్రువములను క్రమముగా అగ్నిసమీపమునందుంచి సంమార్జనజేసిన దర్భలను తడిపి అగ్నియందుంచవలయును.

ఇధ్మ లక్షణము.

సమిధయొక్కయు, ఇధ్మముయొక్కయు, పరిధులయొక్కయు, స్థూలత్వముయొక్క ప్రమాణమును పెద్దలయొక్క వచనములవలన తెలియనగు, కనిష్ఠికయందలి అగ్రపర్వముతోసమమగు లావుగలదిగా సమిధయుండవలయును అని గృహ్యభాష్యమునందు నిశ్చయింపబడినది. అట్లే అనామికాంగుళియొక్క అగ్రపర్వముతో సమానమగు ప్రమాణముగలిగి ఇధ్మముండవలయును మిగిలినమూడు వ్రేళ్ల యొక్క అగ్రపర్వలతో సరియగు లావుగలిగి పరిధులుండవలెను. ఈకనిష్ఠాద్యంగుళులకెట్లు తారతమ్యముగలదో అట్లే సమిధేధ్మపరిధులకును తారతమ్యముగలదు, అదియెట్లన సమిధ, పవిత్రము, వేది, ప్రాదేశప్రమాణములు ఇధ్మను రెండు ప్రాదేశములప్రమాణముగలది, పరిధి మూడు ప్రాదేశములప్రమాణముగలది ఇధ్మసమిధలు రెండుప్రాదేశములపొడవుగలిగిగాని వితస్తిప్రమాణముకలిగిగాని యుండవలయును వాటిసంఖ్య ఇరువదియొకటి, అందు మూడుపరిధులు రెండాఘారసమిధలు అనూయాజసమిధయొకటి ఇధ్మపమిధలు పదునేను ఇధ్మాసాదనముచేసిన తావున నే సమిత్సన్నహనమునుంచవలయును, స్వయముగానే యెండినసమిధ మృత్యుకరము. కృశించినది వ్యాధికరము చీల్చబడినది కలహప్రదము మితిమించినలావుగలది భయకారణము విరిగిన సమిధను ఏమాత్రము అగ్నియందుంచినను పత్నీనాశకరము ఎండిచిట్టిపట్టుగలసమిధ పశుబంధునాశకరము మితిమించినపొడవుగలది ధననాశకరము మితికిదగ్గినప్రమాణముగలది (పొట్టిది) సంతాననాశకరము మోదుగు, చండ్ర, రావి, కాండ్రేగు, జమ్మి, మర్రి,

జువ్వి, మేడి, మారేడు, ఈవృక్షములు శుభప్రదములైనవి కాన, వీటియొక్క స్కంధము, కణుపులు కాని శాఖలు ప్రాదేశమాత్రములు పట్టుగల వంకరలేనివి దోషవర్జితములైనవి గ్రహింపదగు మోదుగుసమిధలు సంగ్రహించినది మొదలు పక్షమువరకు పరిశుద్ధము మేడి, రావి, ఇవిమూడురోజులవరకే పరిశుద్ధములు ఉత్తరేణి ఆదినమునందేయోగ్యము చంద్ర, జిల్లేడు, కుశ, గరిక, జమ్మి, ఇవితత్కాలమునందుమాత్రముపయోగించును సమిధలు, పువ్వులు, కుశలు, మొదలుగాగలవి బ్రాహ్మణుడు తానేసంగ్రహించుకొనదగు శూద్రునిచే తేబడినవి బంధునాశకరములు కాన విడువదగినవి శూద్రునిచే తేబడినట్టియు కొనబడిన ట్టియు సమిదాదులచే కర్మచేసినచో అధఃపతనముకలుగును, పిడుగుచేదగ్ధములైనవి గిడస బారినవి అగ్నిదగ్ధములైనవి విడువవలయు చేతిచేత్తృంపబడినట్టియు స్వయముగా ఎండిన ట్టియు పాపాత్ములు మొదలగువారిచే విక్రయింపబడినట్టియు మలము అమేధ్యము మొద లగువాటిచే పూయబడినట్టియు సమిధలుదోషప్రదములు.

పరిధుల నాసాధించుట.

దక్షిణపరిధియొక్క మూలమును మధ్యమపరిధియొక్క పైభాగమునను ఉత్తరపరిధి యొక్క మూలమును క్రిందిభాగమునను ఉంచవలయు కుడిచేత ఊర్ధ్వముఖములుగా రెండు సమిధలను ఒకపర్యాయముగ్రహించి మధ్యమపరిధిని స్పృశించి ఆగ్నేయదిశయందొకటియు ఈశానదిక్కునందొకటియు ఊర్ధ్వముఖములుగాస్థాపింపవలయును. అన్నికర్మలయందును ఆఘారసమిధలు ఇట్లేనని సూత్రము.

ప రి షే చ న ము .

అదితేనుమన్యస్వ అనునది మొదలగు మంత్రములచే అగ్నినియథావిధిగా పరిషేచిం పవలయు.

గ్రంథాంతరమందు.

పరిస్తరణలకు లోపలిభాగమునందు పరుధులును ఆపరిధిపరిస్తరణలకు మధ్యభాగము నందు పరిషేచనమును చేయదగినదని కపర్దిశిష్యులచే చెప్పబడెను, ఇట్లుపరిషేచనము చేయ వలయు స్థండిలమునకు పదునొకండు పది తొమ్మిది ఎనిమిది అంగుళములు వ్యవధానము గలప్రదేశములయందు క్రమముగా అలంకరణము పరిస్తరణ పరిధి పరిషేచనములు కాదగు.

ఇధ్మప్రక్షేపణము.

ఇధ్మమునాసాదించినప్రదేశమునందు అనూయాజసమిధను ఇధ్మసన్నహనమును వదలి కుడిచేత పదునేనుసంఖ్యగల ఇధ్మమునుగ్రహించి ఎడమచేత ఆయిధ్మమునంతను

గ్రహించి అనంతరమునందు యథావిధిగా ఒకటి రెండు అని లెక్కించుచు ఇధ్మసమిధల పను నేనిటిని స్రువముచే గ్రహింపబడిన ఆజ్యముచేత తడుపవలయును పిదప ఆసనమునుండి కొంచెము లేచి అచటనున్న బ్రాహ్మణులయనుజ్ఞగొని అమంత్రికముగా ఇధ్మాధానము చేయవలయును హస్తముచే గ్రహించి కూర్చుండియే అగ్నియందుంచవలయును సమిత్ప్రక్షేపణమునందును సర్గ్ స్రావహోమమునందును అఘారహోమమునందును ఇధ్మాధానమునందును స్వాహాకారణమును వర్జింపదగు.

అ ఘా ర హో మ ము .

ప్రథమాఘారహోమమును స్రువముచే ఆజ్యమునొకసారి గ్రహించి కూర్చుండియే వాయవ్యదిశనుండి ఆగ్నేయదిశవఱకు వంకరలేకుండునట్లుగాను విచ్ఛిత్తిలేకుండునట్లుగాను ప్రజాపతిని మనస్సుచే ధ్యానించుచు అమంత్రికముగా హోమముచేయవలయును ద్వితీయాయాఘారహోమమును ప్రధానదర్వియందు సకృద్గ్రహణముజేసి (అనగా స్రువముచే అజ్యమునొకసారి స్రుక్కునందుంచి) నిర్ ఋతిదిశ మొదలు ఈశానదిక్కువరకు మనస్సుచే నిందుృనిధ్యానించుచు చేయవలయును ఇది అఘారములయొక్క నిర్ణయము.

చ క్షు స్సు లు .

అగ్నికి పూర్వార్థమునందు జేయబడు ఆజ్యభాగలు చక్షుస్సులనంబడు అందును ఉత్తరభాగమునందాగ్నేయము దక్షిణభాగమునందు సౌమ్యమును చెప్పబడియున్నది.

ము ఖా హు తి .

ముఖాహుతి అగ్నికి మధ్యభాగమునందు జేయదగినది అచ్చటనే ఆజ్యభాగలైన తరువాతచేయబడుహోమములుగూడ జేయదగువాల్లు వేదవ్రతములయందును ముఖాహుతి ఆవశ్యకమని ఆచార్యులందరిచేతను నిశ్చయింపబడినది, ముఖాహుతిజేయవలసినపుడు స్రువముచేనొకసారి స్రుక్కునందుగ్రహించి హోమముజేయవలయునని నిర్ణయము. అన్ని కర్మలయందును సంస్కారముచేసెడివాడు ఉత్తరభాగమునందుండవలయును సంస్కారము నొందెడి పురుషుడుగాని స్త్రీగాని దక్షిణభాగమునందుండవలయును ఇట్టివ్యవస్థ కపర్దిమొదలగువారిచే నిర్ణయింపబడినది కాన స్మార్తకర్మలయందిట్లుచేయుదగు.

స్రుక్స్రువములను ధరించుకీతి.

స్రువము నగ్రమునందుధరించినచో విఫలము మధ్యయందుధరించినచో సంతానక్షయము మూలమునుధరించినచో హోమమునుచేసినవాడు మృతినొందును ఇంక స్రువస్థాన

మెట్లన· అగ్రమునకు మధ్యభాగమునకు మధ్యనగాని మూలమునకు మధ్యభాగమునకు మధ్యనుగాని స్రువమును ధరింపనగు మూలమునకు మధ్యమునకు మధ్యభాగమును అంగుళుల యందు మధ్యములగు మధ్యమానామికలచేతను అంగుష్ఠముచేతను స్రువమును గ్రహించి హోమముచేసినచో సంతోషము పుత్రపౌత్రాభివృద్ధి సర్వకార్యార్థసిద్ధియు కలుగును.

ఆహుతి లక్షణము.

సకారముచ్చరించునపుడు సూతకము కాన ఆహుతినుంచదగదు వకారముచ్చరించునపుడుంచినచో శత్రువులకభివృద్ధికలుగును హాకారమునందు వ్యాధిపీడకలుగు కాన మూడువర్ణములను బాగుగానుచ్చరించి ఆకారమునందాహుతినుంచదగు అట్లుచేసినచో ఆయుష్యము లక్ష్మి కలిగి దేహాంతమునందు బ్రహ్మలోకమునందు పూజింపబడుదురు.

ఆహుతి ప్రమాణము.

అటిచేతియందుంచి వేల్చబడు హోమద్రవ్యము (తండులాహుతి) వ్రేళ్ళయొక్క పండ్రెండుకణుపులను పూరించునదిగాయుండవలయును పక్వద్రవ్యము రేగిపండుప్రమాణముగానుండవలయు ఆజ్యాహుతి మినుపగింజమునుగదగిన ధారగలిగి అగ్నికి పండ్రెండంగుళములు యెత్తుగాయుండవలయు అన్నము అంగష్ఠమాత్రము లాజలు పిడికిలి ప్రమాణము తిలలు ఆవాలు పిండి ఇవి ముత్యపుచిప్ప ప్రమాణముగానుండదగు.

హోమముద్రలయొక్క లక్షణము.

మృగి, హంస, సూకరీ, అను నీమూడును హోమముద్రలు మధ్యమము అనామికము అంగుష్ఠము ఈ వ్రేళ్ళచే హోమముచేసినచో నాముద్ర మృగియనబడు ఇది సర్వకార్యములయందును తగు తర్జని మధ్యమ అంగుష్ఠము ఈ వ్రేళ్ళచే హంసియనుముద్రయగు యిది శాంతికర్మయందుపయోగించును అన్ని వ్రేళ్ళచేజేయబడినది సూకరీముద్రయగు ఇది ఉగ్రకర్మలయందుపయోగింపనగు ముద్రాహీనమగు హోమము నిష్ఫలమగు సమిధను హంసముద్రచేతను ఆజ్యమును మృగముద్రచేతను చరువును సూకరముద్రచేతను వేల్చదగు.

స్రువాహుతి.

మొదటి అఘారహోమమును ప్రధానాహుతులయొక్క అనంతరము చేయబడు హోమములన్నియు (అనగా జయాదులు వ్యాహృతులచేజేయబడు ప్రజాపతిహోమము

స్విష్టకృత్ప్రాయశ్చిత్తహోమములు ప్రాయశ్చిత్తహోమములు ఇవి స్రువముచేతనే జేయదగినవి స్రువముచే జేయబడు హోమములయందాజ్యమును అస్రువముచేతనే గ్రహింపజేయదగునని కపర్దిచే నిశ్చయింపబడెను ద్వితీయాఘారహోమము ప్రధానాహుతులు ఆజ్యభాగములు ఇవి స్రుక్కుచేతనే హోమముచేయదగు స్రుక్కుచే హోమము జేయబడు తావులస్రువముచే నాజ్యమునుగ్రహించియే జేయవలయునని నిర్ణయము.

నిలుచుండి జేయదగు హోమములు

పూర్ణాహుతియు రెండవఆఘారహోమమును ఫలీకరణహోమమును మేడిసమిధచే జేయబడుహోమమున్ను లలాటహోమమును లాజహోమము ఇవి నిలుచుండిజేయదగినవి.

గ్రంథాంతరమునందు.

జాతకర్మమందుజేయబడు ఫలీకరణహోమము సౌమ్యవ్రతమునందలి సమిధల యొక్కహోమము ఇంద్రదేవతాకమగు ద్వితీయాఘారహోమము శ్రౌతకర్మయందలి పూర్ణాహుతియు వివాహమునందలి లాజహోమమును శేషహోమానంతరము ఆజ్యశేషముచే వధూయొక్కశిరస్సునందు భూస్స్వాహా, భువస్స్వాహా, సువస్స్వాహా, ఓగ్ స్స్వాహా, అనివ్యాహృతులచేతను ఓంకారముచేతను చేయబడు హోమములున్ను ఇవి నిలుచుండియే చేయవలయు ద్వితీయాఘారహోమము పూర్ణాహుతి ఇవిరెండును శ్రౌతకర్మయందు నిలుచుండియు స్మార్తకర్మయందు కూర్చుండియు జేయనగు స్మార్తకర్మలయందంతటను స్రుక్కుచే జేయబడుహోమములను కూర్చుండియేజేయవలయు.

అనూయాజసమిధను ఇధ్మసన్నాహమును అగ్నియందుంచుట.

ప్రధానాహుతులకు అనంతరము అనూయాజసమిధను ఇధ్మసన్నహనమును అగ్నియందుంచదగు దీనికిమరియొక కాలములేదు ఇట్లు కపర్దిచే నిశ్చయింపబడెను.

మరియొక విశేషము.

యదస్యకర్మణః అనుమంత్రమునకు ముందుగాని జయాదిహోమమునకు వెనుకగాని అనూయాజసమిధను ఇధ్మసన్నహనమును అగ్నియందుంచదగు ఇంతకంటె మఱియొక కాలములేదు. స్మార్తమునందెచ్చట ఇధ్మతంత్రము జరుగునో అచ్చట అనూయాజసమిధను ఇధ్మసన్నహనమును ఉదకములచే స్పృశించి అమంత్రకముగానుంచదగు ఇధ్మసన్నహనమును తండ్రివరుడగు రుద్రునికొఱకుంచవలయు.

జయాదిహోమము.

రెండుమాసములలోపగడ జయాదిహోమము చేసియున్నచో మతాంతరముచే తిరిగి ఆజయాదిహోమము జేయ కొందరుపండితులొప్పరు.

పరియోగసారమునందు.

మూడుమాసములకులోపగడ జయాదిహోమమును జేసియున్నచో ప్రధానహోమములనుమాత్రముచేసి జయాదులను వదలదగు అంతకుమించినచో జయాదులను క్రమముగా జేయదగు చిత్తాదిమంత్రములయందు మంత్రముయొక్క ఆదిపదముచే దేవత చెప్పబడు అభ్యాతహోమములయందు (అనగా అగ్నిర్భూతానామధిపతిః) అనునది మొదలు గాగల పశునేమమంత్రములయందు మంత్రముయొక్క మొదటిమూడుపాదములచేత దేవత చెప్పబడు, పిత్రాదిహోమమునందు పితరులు పితామహులు ప్రపితామహులు తతులు తతామహులు దేవతలు లేక విశ్వేదేవతలు దేవతలు తండ్రియున్నచో పితృశబ్దమును విడువదగు పితామహుడునుయున్నచో హోమమునుమాని మంత్రమును జపింపదగు.

గ్రంధాంతరమందు.

ఎవనికి తండ్రి మొదలగువారు జీవించియుందురో వారికీహోమములేదు ఒకడుమాత్రము జీవించియున్నచో తద్వాచమగు శబ్దమునువదలి మిగిలినమంత్రము నుచ్చరింపదగు.

రాష్ట్రభృద్ధోమము.

రాష్ట్రభృత్తులనగా "ఋతాషాట్" ఇత్యాదిమంత్రములయందు మూడు నాల్గు పదములచే చెప్పబడునట్టియు తిరిగి ఆనాల్గవపదము మొదలుగాజేసి పరిగణింపగా మూడు నాలుగు ఐదు పదములచే జెప్పబడువారును దేవతలు ఒకటి రెండు పదములు విశేషణములుగా అన్వయింపదు భువనస్పతె అను మంత్రమందు ఆదిపదద్వయము వేతనే దేవత చెప్పబడు "ప్రజాపతెనత్వదేతాని" అనుమంత్రమునందాదిపదముచేత దేవత చెప్పబడు ఆపస్తంబమతావలంబులు అన్నికర్మలయందును రాష్ట్రభృత్తులను కలపిచేయదగును మౌంజీబంధనము స్నాతకము గోదానము వృషోత్సర్జనము చౌలము వేదవ్రతములునాల్గు వీటియందు మాత్రము విడిగాజేయదగు.

గ్రంధాంతరమునందు.

గోదానము చౌలము ఉపనయనము వేదవ్రతములు స్నాతకము పునస్సంధానము వేదవ్రతోత్సర్జనము ఉపాకర్మ దేవతాప్రతిష్ఠ ప్రాయశ్చిత్తము వీటియందు రాష్ట్రభృద్ధోమములను విడి విడిగాజేయనగు.

జయాదులు అగ్నిముఖముచేయదగిన కర్మలు.

వివాహము యద్వ్రదాదిహోమము ప్రాయశ్చిత్తము గృహప్రవేశము సమావర్తనము (స్నాతకము) సీమంతము చౌలము పుంసవనము వాస్తుకర్మ శేషహోమము ఉపనయనము పలాశహోమము ఆగ్రయణము సర్పబలి వీటియందు అగ్నిముఖము జయాదులు చేయనగు అష్టకాశ్రాద్ధములు దధ్యంజలిహోమము ఈశానబలి వృషోత్సర్జనము హృదయసంసర్గము గోదానము స్వాధ్యాయము వ్రతచతుష్టయము తదుత్సర్జనములు ఉపాకర్మ వీటియందు ముఖాహుతి అగ్నిముఖము జయాదులుచేయనగును.

జయాదులు వర్జింపదగుకర్మలు.

సర్పబల్యుత్సర్జనము, మాసిశ్రాద్ధము గృహస్తంభము విరుగుటవలన చేయదగు ప్రాయశ్చిత్తము ప్రతిపత్ స్థాలీపాకము ఆగ్నేయస్థాలీపాకము ఈకర్మలయందు జయాదులులేవు మట్టాత్రము ముఖాహుతియుగలవు.

గ్రంధాంతరమునందు.

ఆగ్నేయస్థాలీపాకము, ఆగ్రయణము, ఈశానబలి, మాసిశ్రాద్ధము అష్టకలు, దధ్యంజలి, సపిండీకరణము ఈకర్మలయందు జయాదులులేవు.

స్విష్టకృద్ధోమము.

ప్రధానాహుతులకనంతరమునందు ముఖాహుతి ఏకర్మలయందు చెప్పబడెనో ఆ కర్మలయందు అగ్నయేస్విష్టకృతేస్వాహాయని స్విష్టకృద్ధోమము చేయువలయు స్థాలీపాకములన్నిటియందు చరువుచేతనే స్విష్టకృద్ధోమముచేయదగు.

లేపకార్యము.

లేపకార్యమనగా స్రుక్స్రువములయందంటిన చర్వాజ్యములయొక్క శేషమును బహిస్సుచే తుడచుట దీనిని శ్రౌతమునందు సమంత్రముకముగాను స్మార్తమునందమంత్రకముగాను చేయదగును స్రుక్కుచే పరిధులను అభ్యంజనముజేసి (హోమశేషమగు ఆజ్యమునుతగిల్చి) పిమ్మట చెప్పబోవురీతిని బహిస్సమంజసము జేయవలయు ప్రయోగార్థములగు దర్భలచే ఆజ్యపాత్రమును స్రుక్కును స్రువమును తుడువవలయు అగ్రములచే స్రుక్కును మధ్యమూలములచే స్రువమును మూడుపర్యాయములుగాని రెండుపర్యాయములుగాని తుడువవలయు మరియొకపక్షమునందు స్రువమును మూలములచే నొకపర్యాయము తుడువవలయును.

పరిధిపరిహారణము.

మధ్యమపరిధిని ముందుగా అగ్నియందుంచి పిమ్మట దక్షిణోత్తరపరిధుల నొకపర్యాయముగా గ్రహించి ఉత్తరపరిధిని అంగారములయందుగ్రుచ్చుచు దక్షిణపరిధి నగ్నియందుంచవలయును వేదవ్రతములు, పుంసవనము, అధ్యయనము, యాజ్ఞనము వీటియందు పరిధిపరిహారణము చేయదగు శేషకార్యములేదు ప్రయోగకాండయందు సర్వసామాన్యముగా "అఘారసమిధా వాదధాతి" అని విధించుటవలన అన్ని కర్మలయందును అఘారసమిధలను అగ్నియందుంచవలయును అని కపర్దిచే నిశ్చయింపఁబడెను.

పరిధులు పరిహరింపబడనితావున శమ్యలనబడు.

జయాద్యాహుతులను హోమముజేసి పిమ్మట పశ్చిమపరిధినిముందుగాను దక్షిణోత్తరపరిధుల నటుతరువాత నొకపర్యాయముగాను తీసివేయవలయు వేదవ్రతములు, శాంతిహోమములు, విధ్రిష్టేష్టి, వృషోత్సర్జనము, చరుప్రధానమగుకర్మ వీటియందు శమ్యలగు ప్రధానహోమము, యద్వృదాదిహోమము, ప్రవేశహోమము, శేషహోమము, వ్యాదయసంసర్గము, పైత్రమేధికము వీటియందు శమ్యలగు చౌలము, గోదానము, సీమంతము, స్నాతకము, వివాహము, ఉపనయనము, ప్రాయశ్చిత్తము, వీటియందు పరిధిపరిహారణములేదు.

సర్గస్రావహోమము.

ఆజ్యపూరితమగు స్రుక్కునొకచేతను స్రువముచేతను విపర్యాసముగా ధరియించి స్రువాగ్రమును స్రుక్కుయొక్క ముఖమునందుంచి సర్గస్రావహోమముఁ జేయవలయును ఏకర్మలయందు పరిధిపరిహారణముకలదో ఆకర్మలయందు సర్గస్రావహోమము విధింపఁబడియె.

సర్గస్రావనిషేధము.

ఏగృహ్యకర్మలయందు సూత్రముచే శమ్యలు విధింపబడుచున్నవో ఆకర్మలయందు సర్గస్రావములేదు.

ప్రాయశ్చిత్తాహుతులు.

"అనాజ్ఞాతం" ఇత్యాదిమంత్రత్రయమునకగ్నియు "త్వన్నః" "సత్వన్నః" అను మంత్రమునకు అగ్నీవరుణులును "అభిర్గీర్భిః" అనుమంత్రమునకు హరివదింద్రుడును "ఇదంవిష్ణుః" అనుమంత్రమునకు విష్ణువును సర్వప్రాయశ్చిత్తమునకు ప్రజాపతియు దేవతలు.

పూర్ణాహుతిలక్షణము.

స్రువముచే పదిరెండుమారులు ఆజ్యమును గ్రహించి స్రుక్కును పూరించిచేయబడు నది పూర్ణాహుతియని యాజ్ఞికులుపల్కిరి.

పూర్ణాహుతి నిషేధకర్మములు.

వివాహాది సమస్తకర్మలం గృహమునందు జేయబడు వాస్తుహోమము, వ్రతబంధము, వ్రతమోక్షము వీటియందు పూర్ణాహుతిలేదు.

పూర్ణాహుతిచేయదగిన కర్మలు.

శాంతి, వేదవ్రతములు, తంతుమతీహోమములు, వృషోత్సర్గనము, గ్రహయజ్ఞము, షాహిత్రయోదశహోమము, కామ్యవ్రతములు, పౌష్టికములు వీటియందు పూర్ణాహుతి చేయదగు.

పూర్ణపాత్రవర్జనము.

స్మార్తకర్మయందమంత్రికముగా ప్రణీతామార్జనమును చేసికొనదగు ప్రస్తర స్థానమందమంత్రికముగా పూర్ణపాత్రము నాసాదించి అందుదకమునుంచి ఆయుదక మును హస్తముచే సమంత్రికముగా ప్రాగాదిపంచదిక్కులయందు సమ్మార్జనముజేసి శేష మును భూమియందుంచదగు. భూమియందున్న యాయుదకమును శిరమునందు ప్రోక్షించు కొని మరియు శేషమును భార్యయొక్క దోసిలియందుంచవలయును, ఇట్లు పవిత్రుడై బ్రహ్మకు తనశక్తికొలది దక్షిణనిచ్చి సభ్యులపూజించి వారియాశీర్వాదముల గొనవలయు ఇవిసర్వకర్మ సాధారణమగు అగ్నిముఖమునకు సంబంధించినకారికలు.

అగ్నిముఖప్రాయశ్చిత్తము.

సర్వకర్మలయందును తరచుగావచ్చెడి ప్రాయశ్చిత్తముల ముందుగాజెప్పి పిమ్మట విశిష్టప్రాయశ్చిత్తములను స్వతంత్రకర్మలను చెప్పుచున్నాడు. ప్రాయశ్చిత్తనిమిత్తము గల్గుచుండగా ప్రాయశ్చిత్తమునుచేయక జేయఁబడు యజ్ఞముయొక్కఫలము రాక్షసులచే భుజింపబడు కాన ప్రాయశ్చిత్తమావశ్యకము. గొప్పదోషములయందు గొప్పప్రాయశ్చి త్తము, కొద్దిదోషములకు కొద్దిప్రాయశ్చిత్తములుచెప్పఁబడియె. ప్రధానయాగమునకు పూర్వముగాని స్విష్టకృద్ధోమమునకుపూర్వముగాని అట్టిదోషములువాటిల్లుచో ప్రాయశ్చిత్తా హుతులుచేయదగు శ్రౌతకర్మలయందునిట్లేయగు గోమయముచేసలుకబడిన ప్రదేశమును ఖడ్గమృగముగాని దోషమునాపాదించెడి కీటకముగాని అధిష్ఠించినచో ఆప్రదేశమును తిరిగి

“దేవస్యత్వా” అనుమంత్రముచేసలికి యచ్చట స్థండిలమున్నా లిఖింపవలయు ఆస్థండిల మును గోవుగాని అశ్వముగాని యధిష్ఠించినచో పవిత్రోదకములచేప్రోక్షించి “భూమిభూ + మగాత్” అనుమంత్రమును జపింపవలయు.

ప్రణీతాపాత్రచ్ఛేదనమందు ప్రాయశ్చిత్తము.

ప్రణీతాపాత్రముచ్ఛేదింపబడినచో ఆపాత్రమును ‘అభిన్నోఘర్మః’ అనుమంత్రముచే నభిమంత్రింప నాదోషమునఘర్మదేవతహరించును. పిదప మరియొకపాత్రమును “ఘర్మోదేవానాం” అనుమంత్రముచేపూరించి వ్యాహృతులచే యుపస్థానమును జెప్పి ప్రకృతకర్మనాచరింపనగు.

స్థాలీభేదమునందు ప్రాయశ్చిత్తము.

స్థాలిభిన్నమైనచో “అభిన్నోఘర్మః” అనుఋక్కుచే మంత్రించి “ఇధ్మోవేదిః” అనుమంత్రముచే చతుర్గృహీతమగు ఆజ్యమును స్రుక్కుచే హోమముచేసి ఘర్మదేవతలను గూర్చి “ ఘర్మదేవాగ్ం అప్యేతు ” అని యుపస్థానమును జెప్పి మరియొక స్థాలిని గ్రహింపనగు.

దర్భాస్తరణాదివిపర్యాస ప్రాయశ్చిత్తము.

దర్భలచే పరిస్తరణనుంచుట పాత్రలనాసాధించుట స్రుక్స్రువసమ్మార్జనము పరిషేచనము పరిధులనుంచుట పవిత్రమునుచేయుట ఇధ్మమునుంచుట ఆజ్యసంస్కారము ఈక్రియలయందు ప్రమాదమువలన వ్యత్యయముజరిగినచో తంతుమతీహోమములు “ యత్వా కత్రా ” “మనోజ్యోతిః” అనునాహుతులను వ్రేల్చదగు.

దర్వీకూర్చపవిత్రాదిచ్ఛేద దాహవినాశనమునందు ప్రాయశ్చిత్తము.

దర్వీ, కూర్చ, పవిత్రము, ఇధ్మము పరధులు, బర్హిస్సు, తదితరసంభారములు వీట్లయొక్క ఛేదదాహాదికమునందు ‘త్వన్నో అగ్నే’ ‘సత్వన్నః’ ‘త్వమగ్నే’ ‘ప్రజాపతే’ అను నీనాల్గుమంత్రములచే హోమముజేసి, అట్టిసంభారమును మరియొకదానినిగ్రహించి తిరిగి ‘అగ్నయేక్షామవతే’ ‘ఇంద్రంవోవిశ్వతః’ అను రెండుఋక్కులచే హోమములజేసి, పరిస్తరణలువైచి ఇంద్రునికొరకుహోమముజేయవలయు.

ఇధ్మపరిధిదాహమునందు విశేషము.

ఇధ్మముగాని పరధులుగాని దహనమైనచో మరియొకదానిచే పరిధినివైచి ‘పరిత్వాగ్నే పురంవయం’ అనునాహుతి నగ్నికొరకు హోమముజేయదగు శేషముసమము.

స్కన్నాదిప్రాయశ్చిత్తము.

ఆజ్యాదిహవిస్సు క్రిందికిస్రవించుట ఛేదనము, క్షామము, విపరీతభేదము కాదగిన పరిమాణమునకు హెచ్చుతగ్గుఅగుట వమనము గాత్రఛేదము పవిత్రనాశనము వీటియందు "యన్మఆత్మనోమిందాభూత్" 'పునరగ్నిశ్చక్షుః' అనునాహుతుల మిందాదిదేవతులకొఱకు హోమముచేయదగు.

హవిస్సునందుదోమలు మొదలగునవిపడినచో ప్రాయశ్చిత్తము.

ఈగలు, దోమలు, రోమములు, చీమలు వీట్లచే హవిస్సుదుష్టమైనచో దానినివదలి ప్రాజాపత్యహోమము జేయవలయు పదముగాని వృత్తము గాని అక్షరముగాని స్వరముగాని భ్రష్టమైనచో 'అభిగీర్భిః' అనుమంత్రముచే హోమముజేయదగును పాత్రలయొక్క ఆసాదనము, ప్రోక్షణము, ఆదానము, మొదలగువాటియొక్క విపర్యాసమునందున్నా నాశమునందును సోమునికొఱకు ఒకఆహుతి నివ్వదగు ద్రవ్యము, కర్మము, హవిస్సు, మంత్రము వీట్లయొక్క విపర్యాసమునందు "మనోజ్యోతిః" "అయాశ్చాగ్నే" ఈరెంటి చేతను హోమముజేయవలయు.

అగ్న్యుపఘాత ప్రాయశ్చిత్తము.

వా॥ గృహ్యప్రాయశ్చిత్తము అగ్న్యుపఘాతములన్నిటియందు "పునస్త్వా" అను మంత్రముచేత పూర్ణాహుతిచేసి సమిధనుంచవలయు ఈప్రాయశ్చిత్తహోమములు జేయు సమయమందు పత్నిసమీపమందుండవలయును, ప్రాయశ్చిత్తహోమాంతమునందు వ్యాహృతులచే నొకహోమముజేయదగును.

నారాయణభట్టీయమునందువిశేషము.

ఇరువదియారంగుళముల పరిమాణమునకు శమ్యయనిపేరు అంతప్రమాణముగల ప్రదేశమునతిక్రమించిన అగ్నిని ప్రాయశ్చిత్తమంత్రముచే నభిమంత్రించి ప్రకృతకర్మ సమాప్తియగువఱకు అచ్చటనేయుంచదగినది అటుపిమ్మట "ఇదంతఏకం పరఊతఏకం" అనుమంత్రముచే ఆయతనమునందుంచదగినది పిమ్మట వ్యాహృతులచే నాజ్యాహుతులు వ్రేల్చదగు.

శమ్య ఇరువదియారంగుళములప్రమాణమని ఆపస్తంబ మహర్షిపలికెను

శమ్యపరిమిది దేశమునగ్నిచేయతిక్రమించినచో పథికృదగ్నికొఱకు చరువునిర్వపణ

జేయదగు అందుశక్తిలేనిచో ద్వాదశస్రుహీతమగు ఆజ్యముచే స్రుక్కునుపూరించి అగ్నయె పథిక్రుతెస్వాహా అని పూర్ణాహుతినిగాని స్రువాహుతినిగాని వేల్చదగు.

స్విష్టకృద్ధోమమునుచేయనిచో ప్రాయశ్చిత్తము.

ప్రమాదమున స్విష్టకృద్ధోమమునుచేయక ఉత్తరపరిషేచనముజేసినచో అప్పుడు వ్యాహృతులచే జెప్పబడిన హోమములుజేయదగు ప్రాయశ్చిత్తహోమాంతమునందు వ్యాహృతులనొక యాజ్యాహుతి వేల్చి పరిషేచనముజేయదగు.

శకునప్రాయశ్చిత్తము.

గోవు, గుఱ్ఱము, దున్న, కుక్క, లేడి, అడవిపంది ఇవి అపసవ్యమునడచినచో ప్రాదప్రక్షాళనముజేసికొని "తద్విష్ణోఃపరమం" అనుమంత్రమును జపింపవలయు నక్క గాని వానరముగాని దీర్ఘముగాకూసినచో "దీర్ఘముఖీదృహిణుమాస్మ" అను మంత్రమునుజపింపవలయు గుడ్లగూబమొదలగువాట్లయొక్క భయంకరమగుశబ్దము వినవచ్చినచో "త్వమగ్నేరుద్రః" "ఆవోరాజానం" అనుమంత్రములచే రెండుహోమములుజేయదగు లేక జపింపదగు హోమముజేసినపక్షమున "రుద్రాయేదమని" త్యాగము ఇట్లుచేసి "ద్విపచ్చతుష్పదస్మాకగ్ం" అనుమూడువాక్యములచే నాశకునవాక్కు నభిమంత్రింపనగు.

అగ్నినాశప్రాయశ్చిత్తము.

లేఖనముకంటెపూర్వము అగ్నినష్టమగుచో తిరిగి యగ్నినిప్రతిష్ఠించి "పునస్త్వా" అనుమంత్రముచే సమింధనముజేయవలయు.

అగ్నితనంతటప్రజ్వరిల్లుచో ప్రాయశ్చిత్తము.

అగ్నితనంతటనే ప్రజ్వరిల్లుచో "ఉద్దీప్యస్వ" "మానోహిగ్ంసీత్" అనుమంత్రములచే రెండుసమిద్ధోమములుజేసి హోమకర్మ ప్రారంభింపనగు.

ఆఘారప్రక్షేపణమునకు పూర్వమగ్నినష్టమైనచో ప్రాయశ్చిత్తము.

ఆఘారములకంటె పూర్వము అగ్నినష్టమగుచో తిరిగియథావిధిగా అగ్నినిప్రతిష్ఠించి సమస్తవ్యాహృతిహోమము మిందాహుతి అనాజ్ఞాతత్రయహోమము చేయదగు.

ఆఘారహోమానంతర మగ్నినష్టమగుచో.

ఆఘారహోమానంతరము వేదికమధ్యయందగ్ని నష్టమైనదనితోచినచో పంచహోత్రచేతను మహావ్యాహృతులచేతను హోమముజేయదగును.

ఇధ్మప్రక్షేపణమునకు పూర్వముఅగ్నినష్టమైనచో.

తిరిగి అగ్నినిప్రతిష్ఠించి "పునస్త్వా" అనుమంత్రముచే ప్రజ్వరిల్లజేయదగు.

వివాహౌపాసనకంటె పూర్వమగ్నిశాంతించినచో.

యుగము (కాడి) లాజలు వీటికి సంబంధించినకర్మకుతోబడిన కలాపమును తిరిగి చేసి శేషముపూరింపనగు.

వివాహమైననాల్గురోజులమధ్యను అగ్నియనుగమించినచో.

ఉపనయనాగ్ని, వివాహాగ్ని, శవాగ్ని, సూతకాగ్ని ఇవిశాంతించుటగాని హరింపబడుటగాని ఉపఘాతమునొందుటగాని సంభవించినచో (అనగా ఆయాకర్మలయొక్క సమాప్తికంటె పూర్వమునష్టములగుట రజస్వలాదులచే స్పృశింపబడుట) ఇట్టివి సంభవించినచో ప్రాణాయామముజేసి సంకల్పించి 'శంనోదేవీ' అనుమంత్రముచే నుదకమునుభస్మమునందు ప్రోక్షించి 'అయన్తె యోనిర్ ఋత్వియ' అనుమంత్రముచే సమిధనాభస్మయందుంచి యథావిధిగా అగ్నినిప్రతిష్ఠించి "ఆజుహ్వానస్సుప్రతీకః" "ఉద్బుధ్యస్వాగ్నే" అనుమంత్రద్వయముచే ఆసమిధనగ్నియందుంచి తత్ప్రాయశ్చిత్తార్థమై గోవునుగాని తన్మూల్యమునుగాని దానముచేయుదగు పిమ్మట అగ్నికిపరిస్తరణలువైచి ఆజ్యసంస్కారమువరకు జేసి "అయాశ్చాగ్నే" "అగ్నిహోతా" అనుపంచహోతయు 'బ్రాహ్మణఏకహోతా' "మనోజ్యోతిః" "యన్మఆత్మనో" "పునరగ్నిశ్చక్షుః" అనుహోమములున్నూ మహావ్యాహృతులున్నూ అనాజ్ఞాతత్రయము వ్యస్తములగువ్యాహృతులు "ఇమంమేవరుణ" "తత్వాయామి" "త్వంనోఅగ్నే" "సత్వన్నోఅగ్నే" "తన్తుంతన్వన్రజ" అనియు హోమముజేసి శేషించిన తంత్రమునుజరుపదగు. ఉపనయనాగ్నియనగా పాలాశహోమమువరకు శేషహోమాంతము వివాహాగ్ని సంచయనాంతము శవాగ్ని జాతకర్మజేయబడినఅగ్ని పదిరోజులవరకు సూతకాగ్నియనబడు.

స్థాలీపాకముకంటెపూర్వముఅగ్నినష్టమైనచో.

ఇతరహోమములుకొన్ని విధింపబడియున్నవి అనగా యుగలాజాంతరకర్మలు స్థాలీపాకముకంటెను పరమందైనచో "అయాశ్చాగ్నే" అనుహోమముజేయదగు పూర్వమైనచో పునరాధానముచేయవలయునని తాత్పర్యము.

శ్రాద్ధమధ్యయందగ్ని నష్టమైనచో.

లౌకికాగ్నినితెచ్చి సప్తవ్యాహృతులచే హోమముచేసి పూర్ణాహుతిజేయదగు.

అగ్న్యారోపణముజేయబడిన సమిధనశించినచో.

గానిబౌపాసనాగ్నియుండగా సీమాతిక్రమణముజేసినచోగాని "అయాశ్చ" అను మంత్రముచే హోమముజేయుదగు. ఒకనిచే అగ్న్యారోపణచేయబడిన సమిధయందు మరియొకడగ్న్యారోపణముజేసినచో నపుడును అగ్నిసంసర్గప్రాయశ్చిత్తముజేయదగు హోమముజేసి సమిధయందుగాని ఆత్మయందుగాని ఆరోపింపఁబడినయగ్ని రజకాదిగ్రామచండాలురు చండాలురు శూద్రులు కుక్క మొదలగునవి స్పృశించుట మూత్రపురీషస్పర్శనము మొదలగువానిచే శాంతించనిచో నపుడు పునస్సంధానముజేయనగు.

అన్వాధానమైనతరువాత ఇష్టియగులోగా అగ్నియనుగమించుచో.

అయాశ్చ అనుమంత్రముచే చెప్పబోయెడిరీతిని పునస్సంధానముజేసి సంకల్పపూర్వకముగా సంస్కరింపబడిన యాజ్యముచే "ఓంభూర్భువస్సువస్స్వాహా" అని ప్రాయశ్చిత్తహోమమునుజేసి తిరిగి అన్వాధానముజేసి, ఇష్టియొనర్పదగు

వైదికాగ్నిద్వయ ప్రాయశ్చిత్తము.

యజ్ఞదత్తునిచే హోమముజేయబడిన యజ్ఞదత్తుని ఔపాసనాగ్నియందు దేవదత్తుడు తనయగ్నినివిహరించి హోమముజేసినచో యజ్ఞదత్తుడున్నూ దేవదత్తుడున్నూ చెరియొకసమిధను ఆయగ్నియందు "అయన్తేయోనిః" అనుమంత్రముచే తపింపజేసి తిరిగి వేరు వేరుగా లౌకికాగ్నులను ప్రతిష్ఠించి తమతమసమిధలను తమతమచే ప్రతిష్ఠింపబడిన యగ్నులయందు "ఆజుహ్వానః" అనుమంత్రముచే వ్రేల్చదగు పిమ్మట యజ్ఞదత్తుడు అగ్నిని ప్రజ్వరిల్లజేసి అలంకరించి పరిస్తరణలువైచి చరువునువండి పాత్రాసాదనాద్యగ్నిముఖాంతమున 'అయాశ్చ' అనియు, వ్యాహృతులచేతను రెండుహోమములుజేసి స్రువమునందొకసారి యుపస్తరణముజేసి రెండుపర్యాయములు అవదానముజేసి యొకపర్యాయమభిఘారముజేసి "అగ్నయేవివిచయేస్వాహా" అగ్నయే స్విష్టకృతేస్వాహా అనుయాహుతులవేల్చి శేషముపూరింపనగు ఇదివివిచేష్టియనఁబడు విహారకర్తఅనఁగా(ఇతరుని యౌపాసనాగ్నియందుతనయగ్నినారోపించివిహరించినమూఢుడుఅగు) దేవదత్తుడుతనచేతపింపజేయబడిన సమిధనుతిరిగిప్రతిష్ఠింపబడినఅగ్నియందు ఆజుహ్వానః "ఉద్బుధ్యస్వాగ్నే" అనురెండుమంత్రములచే వ్రేల్చిపరిస్తరణముచరుశ్రపణముపాత్రాసాదనముజేసిఅగ్నిముఖాంతమునందు"అయాశ్చ"అనియువ్యాహృతులచేతను రెండు హోమములుచేసి పిమ్మట వెనుకటివలె అవదానముచేసి ఆచరువునందు అభిఘారణజేసి అగ్నయెపధికృతేస్వాహా అగ్నయెస్విష్టికృతేస్వాహా అను రెండుహోమ

ములుజేసి తంత్రశేషమును పూరించవలెను ఇది పథికృద్ధ్యేష్టియనంబడు విహారకిది శేషము ఇదియొనర్చినపిమ్మట సంసర్గనిమిత్తకమైన వివిచేష్టిని వెనుకటివలెనాచరింపవలెను.

వైదికలౌకికాగ్ని సంసర్గప్రాయశ్చిత్తము.

వైదికాగ్నికి లౌకికాగ్నితో సంసర్గకలిగినచో స్థాలీపాకపూర్వకముగా వివిచేష్టి జేసి 'పునస్త్వా' ఉపఘాతహోమము జేయవలెను అరణి ఆత్మ సమిధ వీటియందారోపింపబడిన యగ్నికిట్టి సంసర్గకలిగినను ఈప్రాయశ్చిత్తము జేయవలెను ఈప్రాయశ్చిత్తమునందు పూర్ణపాత్రము ఇధ్మము బర్హిస్సు చరువు ఇవిలేకయే అగ్నిప్రతిష్ఠాపన పూర్వకముగా ఆజ్యసంస్కారముచేసి నాల్గుపర్యాయములుగ్రహించి మనోజ్యోతిః వ్రేల్చవలెను.

ఔపాసనాగ్ని వైతానికాగ్ని సంసర్గప్రాయశ్చిత్తము.

ఔపాసనాగ్ని యౌపాసనాగ్నితోను శ్రౌతాగ్ని శ్రౌతాగ్నితోను కలసినచో "అయన్తేయోనిః" అనుమంత్రముచే నాయగ్నియందొక సమిధను తపింపచేసి వేరుఅగ్నిని ప్రతిష్ఠించి "అగ్నిసంసర్గప్రాయశ్చిత్తంకరిష్యే" అనిసంకల్పించి సమిధ నగ్నియందు "ఆజుహ్వాన" యనుమంత్రముచేవ్రేల్చి 'అయాశ్చ' యనుమంత్రముచే హోమముచేసి వివిచేష్టిచేయవలెను లౌకికాగ్నిసంసర్గమైనచో "పునస్త్వా" అనుమంత్రముచే సమిధనగ్నియందుంచి అయాశ్చ యనుమంత్రముచే హోమముజేయవలెను.

ఔపాసనాగ్నియందు బ్రహ్మచారి యగ్నిసంసర్గమైనచో.

కామావకీర్ణ మంత్రములచే ఆజ్యహోమములుజేయవలెను ఔపాసనాగ్నియందు వటువగ్నికార్యముజేసినను వటుడగ్నికార్యముజేసిన యగ్నియందు గృహస్థుడౌపాసముజేసినను "పాహినోఅగ్నే" అనునది మొదలుగాగల మంత్రములచే నైదుహోమములును "మనోజ్యోతిః" అనియు "సప్తతేఅగ్నే" అనియు అనాజ్ఞాతత్రయముచేతను హోమముజేయవలెను.

ద్విభార్యాగ్నిసంసర్గము.

గృహస్థునకు అనురాగమువలన పెండ్లియాడబడిన భార్యలిరువురుండినచో నొకయగ్నియందొకపర్యాయము హోమముజేయుటచే రెండగ్నులయందుజేసిన ఫలమునుపొందుటకు క్రమముగా నారెండుఅగ్నులకు సంసర్గముచెప్పబడియె రెండవభార్య ఆవ్వార్బ్ధయైయుండ తత్సంబంధమగుయగ్నిని ప్రజ్వరిల్లజేసి "సమస్తబ్రువయె" అను మొదలు బ్రహ్మంతవేదమ్మం అనుమంత్రముచే నాల్గుపర్యాయములు గ్రహింపబడిన యాజ్యమునుహోమముజేసి ఆయగ్నిని "అయన్తేయోనిః" అనుమంత్రముచే సమిధయందారోపించి జ్యేష్ఠభార్యగాపే

అన్వారబ్ధయైయుండ తత్సంబంధమగుయగ్నిని ప్రజ్వరిల్లజేసి ఆయగ్నియందు ఈసమిధను ఆజుహోన్వః ఉద్బుధ్యస్వ అనుమంత్రములచేనుంచి ఆజ్యసంస్కారాంతమున చతుర్గృహీతాజ్యముచే యోబ్రహ్మ అనునదిమొదలగు ంమంత్రములచే హోమముజేసి సమితగ్ంసంకల్పేథాం అనుపురోనువాక్యనుచ్చరించి పిమ్మట అగ్నే పురీష్యాధిభవాత్వన్నః అనునదిమొదలగు ఆయనువాకమునందలి శేషించినబుక్కులచే హోమములజేయవలయు.

మరియొకపక్షము.

మొదటియగ్నిని రెండవయగ్నిని క్రమముగాదక్షిణమున ఉత్తరముననుంచిరెండగ్నులయందును ప్రాతరౌపాసనముజేసి పత్నులతోగూడి ప్రాణాయామముజేసి ఏపంగు...ప్రీత్యర్థం పత్నీభ్యాం సహితస్సన్ గృహ్యాగ్ని సాధ్యానాం కర్మణాం తంత్రానుష్ఠానఫలసిద్ధ్యర్థం ఔపాసనాగ్ని ద్వయసంసర్గంకరిష్యే అని సకల్పించి రెండగ్నులమధ్యను స్థండిలోల్లేఖనాదికముజేసి భవతన్నస్సమనసౌ అద్యనః అగ్నావగ్నిశ్చరతి...భాగధేయం అనుమంత్రములచే అప్రత్యక్షములగు యౌపాసనాగ్నులను మధ్యయందు రచింపబడిన స్థండిలమునందొకపర్యాయము భార్యలచేస్థాపింపజేసి చరుశ్రపణముజేసి అగ్నిముఖాంతమున అగ్నయే తంతుమతేస్వాహా అనునది మొదలగు తంతుమతీస్థాలీపాకము జయాదికముజేయవగు.

స్మార్తాన్వాధానేష్టుల మధ్యయందలి ప్రాయశ్చిత్తము.

సమిధయందుగాని ఆత్మయందుగాని అగ్నినారోపించి అన్వాధానముచేయక మరచినచో లౌకికాగ్నిని ప్రతిష్ఠించి అలంకరించి 'పునస్త్వా' అనుమంత్రముచే సమిధనుంచి "శ్రద్ధాంమేధాం" అనుమంత్రమునుచ్చరించి నమస్కరించి యన్వాధానముజేయనగు. భుజించినతరువాత జ్ఞాపకమువచ్చినచో సాయమౌపాసనహోమముజేసి "అనాజ్ఞాత" త్రయముచే హోమముజేసిగాని లేక జపించిగాని వెనుకటివలె సమిధనుంచవలయు సాయంకాలమన్వాధానముజేయుపక్షమున అనాజ్ఞాతత్రయము త్వన్నః సత్వన్నః అనుమంత్రములచే నైదాహుతులను భూరాదివ్యాహృతులచే నాల్గుఆహుతులను వేల్చి అన్వాధానముజేసి మరునాడు స్థాలీపాకముజేయనగు.

అన్వాధానేష్టిమధ్యయందుగ్రహణముసంభవించినచో.

సూర్యగ్రహణమైనచో 'ఉదుత్యంజాతవేదసం' ఉద్వయంతమసస్పరి 'చిత్రందేవానాం' అనుమంత్రములచే మూడాజ్యాహుతులవేల్చియు చంద్రగ్రహణమైనచో నవోనవోభవతి యమాదిత్యా అనుమంత్రములచే రెండాజ్యాహుతులను వేల్చి ఇష్టియొనర్పదగు.

బృహన్నారదీయమునందు.

అన్వాధానేష్టులమధ్యను సూర్యగ్రహణమువచ్చినచో "ఉదుత్యంజాతవేదసం" 'ఆసత్యేన' 'ఉద్వయం' అనుమంత్రములచేతను చంద్రగ్రహణమైనచో "అప్సువేసోమః" 'ఆప్యాయస్వ' 'సోమయాస్తే' అనుఋక్కులచేతను ఆజ్యహోమములు జేయవలయు.

గ్రంధాంతరమందు దీనికిప్రయోగము.

అన్వాధానేష్టులమధ్య చంద్రగ్రహణమైనచో ఇష్టిదినమునందే హవిరాసాద నాంతముజేసి అన్వాధానేష్టిమధ్యే చంద్రగ్రహణ దోషప్రాయశ్చిత్తార్థ మాజ్యహోమం కరిష్యే అనిసంకల్పించి 'నవోనవోభవతి' ఆయుస్వాహా సోమాయేదం యమాదిత్యాఅ గంశుం... గోపాయస్వాహా సోమాయేదం అని ప్రోక్షితాజ్యముచే రెండుహోమములు జేసి తంత్రశేషము సమాప్తినొందింపనగు సూర్యగ్రహణమైనచో ఉదుత్యంజాతవేదసం ఉద్వయంతమసస్పరి చిత్రందేవానాం అనుమంత్రములచే మూడుహోమములుజేసి తంత్ర శేషముజేయునగు.

అన్వాధానేష్టులమధ్య ప్రయాణమైనచో.

సంకల్పపూర్వకముగా సంస్కరింపబడిన యాజ్యముచే "తుభ్యంతాఅఙ్గిరస్త్వ" అను మంత్రముచే హోమముజేసి అరణ్యాదులయందు ఆరోపించి హోమకాలమునందు అగ్నిని తిరిగిప్రతిష్ఠించి ప్రతిపద్ధోమపూర్వకముగా ఇష్టినాచరింపనగు ప్రతిపత్తున ప్రమాదమున ఇష్టినాచరింపనిచో తదియమొదలుగాగల తిథులయందు ఔపాసనమైనతరువాత సంకల్ప పూర్వముగా సంస్కరింపబడిన ఆజ్యమును వ్యస్తములైనట్టియు సమస్తలైనట్టియు వ్యాహృ తులచే హోమముజేసి తిరిగియన్వాధానము యాగముచేయనగు.

అన్వాధానేష్టుల మధ్యకాలమునందు పత్నిరజస్వలసంభవించుట.

ఆపత్నిని ఆవరణలోపలనుంచి ప్రతిపత్తుననే ఇష్టిచేయదగు అన్వాధానమునకు పూర్వము రజస్వలయైనచో ఐదవదినమునందు సద్యస్కాలాన్వాధానపూర్వకముగా ఇష్టి యొనర్పదగు.

అనాదిష్ట ప్రాయశ్చిత్తము.

ప్రాయశ్చిత్తహోమములు నిర్ధారణజేయబడనితావున "ఇమంమ్మే" అనునిదిమొ దలగు వారుణమంత్రములచే హోమముజేయదగు దేవతనిర్ధారణజేయబడనితావున అగ్నయ ఇదం అని త్యాగముజెప్పదగు.

విధురాగ్ని సంధానము.

ప్రణవముచె అగ్నినెత్తి 'అన్వగ్నిరుషసామ్' అతతాః అను మంత్రముచే పురోభాగమునకుదెచ్చి "పృష్ఠోదివిపృష్ఠోఅగ్నిః పాతునక్తః అను మంత్రములచే అచ్చటనుంచి పిమ్మట నాల్గుశమీకాష్ఠములచే హోమముజేయనగు అందురేఖలు మొదలగునవిలేవు "తత్సవితుర్వృణీమహే" అని యొకశకలమును (అనగా శమీకాష్ఠమును) స్వాహాకారశూన్యముగా నగ్నియందుంచవగు "తాగ్ంసవితుర్వరేణ్యస్యచిత్రామ్...మహింగాం" అని రెండవశకలమును "విశ్వానినోదుర్గహా...కనూనాం" అని మూడవశకలమును "అద్యానోదేవసవితః...తన్మఆసువః" అని నాల్గవశకలమునుఉంచి పిమ్మట నిత్యోపాసనాదికర్మలను చేయవగు ఇది విధురాగ్ని యుత్పన్నమయ్యెడిరీతి.

మఱియొక్క విశేషము.

ఈవిధురాగ్నికి ఆరోపణము అవరోపణము లేవు అనికొందరు విద్వాంసులయభిప్రాయము కొందరువిద్వాంసులమతముననుసరించి ఈయారోపణావరోపణములు కలవు తిరిగి వివాహమాడుట లేక సన్యసించుట చనిపోవుట వీనిలోనొకటియగువరకు విధురుడును గృహస్థునివలె ఇట్టియగ్నియందు యజ్ఞాదికమునుచేయవగు ఇదివిధురులయాచారము యజమానుడు గ్రామాంతరగతుడైయుండ పత్ని తనచే కాపాడబడుచున్న యగ్నిని ఊరిపొలిమేరను దాటించినచో పునరాధానముచేయుటయే ప్రాయశ్చిత్తమని యాపస్తంబునియభిప్రాయము అట్లుచేసినచో దోషములేదని సంగ్రహకారుడు, పత్నిపొలిమేరనతిక్రమించియుండగా సూర్యుడుదయించినచో లేక అస్తమించినచో తిరిగి యాధానముచేయుటయే ప్రాయశ్చిత్తమని యాపస్తంబుడు అగ్నిప్రజ్వల్లుచుండగా నట్టిదోషముపతించదని సంగ్రహకారుడు, అగ్నినిప్రత్యక్షముగా అనగా అరణి మొదలగువాటియందు ఆరోపింపక బహిర్భాగములకు తీసుకపోయినచో పునరాధానముచేయదగునని యాపస్తంబుడు, అట్లారోపణచేయకయే అగ్నినితీసుకవెళ్ళుతరి అగ్నికభిముఖముగా నిట్టూర్పువిడచినచో పునరాధానముచేయదగునని సంగ్రహకారుడు, ప్రజ్వరిల్లుచున్న అగ్నిని మరియొకప్రదేశమునకు చేర్చవలసివచ్చినచో నిట్టూర్పువిడువకయే తీసుకపోవలయు అట్లువిడువవలసివచ్చినచో ఆయగ్నినిభూమియందుంచి స్వేచ్ఛగా గాలిపీల్చుకుని తిరిగియగ్నినిగ్రహించిపోదగు ఇట్లు రెండవపర్యాయముగూడ నిట్టూర్పువిడువదగు మూడవపర్యాయముగూడ అగ్నినిక్రిందనుంచి నిట్టూర్పువిడచినచో పురాధానముచేయనగునని సంగ్రహకారుడు అట్లునిట్టూర్పువిడచుటకై క్రిందనుంచబడినయగ్నిశమించినను ఆపహరింపబడినను.

ప్రమాదమువలన అగ్నినిపరిత్యజించినచో ప్రాయశ్చిత్తము.

స్కాందపురాణమునందు "రాజా" యే బ్రాహ్మణుఁడు ప్రమాదమువలన అగ్నిని పరిత్యజించునో అతఁడు మూడురాత్రులలోగానైనచో నూఱుప్రాణాయామములుచేయదగు పిమ్మట ముప్పదిరెండురాత్రులపర్యంత ముపవాసముచేయఁదగు.

కూర్మపురాణమునందు.

రెండుమాసములు ప్రమాదమువలన అగ్నిత్యజించినచో మూడురాత్రులుపవసింపదగు పిమ్మట సంవత్సరపర్యంతము ప్రాజాపత్యకృచ్ఛ్ర వ్రతమునాచరింపదగు, ప్రమాదము వలన అగ్నినిత్యజించినచో మూడురాత్రిలలోగా "అయాశ్చాగ్నే సి" అనియు ఏమూడు రాత్రులవరకు "మనోజ్యోతిః" అనియు పదిరాత్రులవరకు మూడుతంతుమతీహోమములు గాని నూరుప్రాణాయామములుగాని పిమ్మట ఇరువదిరాత్రులవరకు ఉపవాసమున్నా మాసమువరకు ప్రాణాయామశతము ఉపవాసమున్నా పిమ్మటరెండుమాసములవరకు మూడు రాత్రిలుపవాసము ప్రాజాపత్య కృచ్ఛ్రవ్రతములో సగమును ఆచరింపదగు అటుపైని సంవత్సరమువరకు పూర్ణమగు ప్రాజాపత్యకృచ్ఛ్రవ్రతమును పిమ్మట శక్త్యనుసారముగా సంవత్సరమునకొకటింటికొక కృచ్ఛ్రమువంతున నాచరింపదగు శక్తియుండియు ఎవఁడగ్ను లను నాస్తికుడై త్యజించునో వాడు రెండుమాసములకు కృచ్ఛ్రము నాల్గుమాసములకు కృచ్ఛ్రద్వయము ఆరుమాసములకు కృచ్ఛ్రత్రయము పిమ్మట సంవత్సరమువరకు ఐదుకృచ్ఛ్ర ములు పిమ్మట ప్రతిసంవత్సరమునకు ఐదైదు కృచ్ఛ్రములవంతున నాచరింపఁదగు.

మాంద్యమువలన అగ్నినివదలినచో ప్రాయశ్చిత్తము.

మాంద్యమువలన పండ్రెండురాత్రిలగ్నిని వదలినచో మూడురాత్రిలుపవాసము గాని సగముకృచ్ఛ్రముగాని ప్రాయశ్చిత్తము. మాసమతిక్రమించినచో పండ్రెండుదినము లుపవాసముగాని రెండుకృచ్ఛ్రములుగాని ప్రాయశ్చిత్తము సంవత్సరమతిక్రమించినచో మాసముపవాసము పయోభక్షణముగాని కూశ్మాండహోమముగాని ఐదుకృచ్ఛ్రములుగాని రెండునుగాని చేయదగు, సంవత్సరమతిక్రమించిన యారుమాసములవరకు ఎనిమిది కృచ్ఛ్ర ములు, పిమ్మటనారుమాసములవరకు పదునొకండుకృచ్ఛ్రములు జేయఁదగు ఇట్లుకాలము ననుసరించి ప్రాయశ్చిత్తము వృద్ధినొందుచుండు అట్టిప్రాయశ్చిత్తమాచరింపక పునరాధా నముజేయఁదగదు. ఇట్లు హోమముజేయనిమాసమొకటికి రెండుప్రస్థముల ప్రమాణముగల తండులములవంతున హోమద్రవ్యదానముజేయనగు ఈప్రాయశ్చిత్తము, ప్రమాదమువలన గాని మాంద్యమువలనగాని పదిరాత్రులతిక్రమించినచో జేయుదగు, అదియె పునరాధాన

మనఁబడు. సీమాతిక్రమణముచే అగ్ని లౌకికమైనను సమిధాదులయందారోపింపబడినయగ్ని నిట్టూర్పు విడచుటకై యూడవపర్యాయము మార్గమధ్యమున దింపబడినను ఔపాసనమును పర్వమున్నా అతిక్రమించినను సూతకముచే అంతరితమైనను "మనోజ్యోతి" అను హోమ ముజేసి పునస్సంధానము జేయఁదగు

పునస్సంధానాంగ హోమద్రవ్యపరిమాణము.

మాసమువరకు హోమముజేయనిచో గుణవంతుడగు బ్రాహ్మణునకు ఐదుప్రస్థ ముల తండులములుగాని యవలుగాని దానముజేయవగు ప్రతిమాసమునకు ఈరీతిని హోమ ద్రవ్యదానము పెంపగుచుండు అబుద్ధిపూర్వకముగా సంవత్సరమువరకు అగ్నిని త్యజించి నచో కృచ్ఛ్రత్రిరాత్రముజేయవగు ఇదియేబుద్ధిపూర్వకముగానైనచో ప్రాయశ్చిత్తము ద్విగు ణము ఈరీతిని సంవత్సరములసంఖ్యననుసరించి చేయనగు పరిశుద్ధతకొఱకు సంవత్సరమొకటి కొక కృచ్ఛ్రమైనను ఆచరింపఁదగు.

గ్రంథాంతరమునందు.

ఎంతకాలము హోమముజేయడో అంతకాలమునను సరించి హోమద్రవ్యదానము బ్రాహ్మణులకొఱకు జేయనగు, సంవత్సరమొకటి కరువదిప్రస్థముల తండులములను రెండు ప్రస్థముల ఘృతమును మహర్షులచే నిర్ణయింపఁబడినది.

పునస్సంధానము.

రోహిణి, రేవతి, విశాఖ, పుష్య, జ్యేష్ఠ, మృగశీర్ష, కృత్తిక, ఉత్తరాత్రి యము, చిత్ర, పునర్వసు, ఈనక్షత్రములయందు అగ్న్యాధానముజేయవగు, రాత్రియందగ్ని యుత్పన్నమగుగాన సాయంకాలమె యగ్నిసంధానము జేయందగు ప్రాతఃకాలము అగ్ని సంధానముజేయవగదు వివాహమువలన పుట్టినయగ్నిని రాత్రియందు తానుహోమముజే యనగు రాత్రికాలమతిక్రమించినచో మరునటిదినమున సాయంకాలముపక్రమింపవగు స్థాలీ పాకానంతరము నిత్యహోమమును ఉపక్రమింపవలయునని మహర్షులచే జెప్పఁబడియె.

మఱియొకవిశేషము.

పలురకములగు కృచ్ఛ్రములచే శరీరమునుశోధించి హోమద్రవ్యదానముజేసి ప్రాణా యామముజేసి, భార్యతోగూడి సంకల్పింపవలయు సాంగవేదాధ్యయనము జేసినవానియింటి నుండి యగ్నిని గ్రహింపవలయు అనఁగా ఆపస్తంబసూత్రమునందు చెప్పబడినరీతిని తాను అగ్నిని విడచినకాలమునకనుగుణమగు కృచ్ఛ్రాదికప్రాయశ్చిత్తమును ఆచరించి మంగళ

స్నానముజేసి ప్రాణాయామముజేసి "విచ్ఛిన్నస్యౌపాసనాగ్నేః పునస్సంధానంకరిష్యే" యని సంకల్పించి ఆకాలమునకును గుణమగుహోమద్రవ్యదానము బ్రాహ్మణునకు జేయదగు. ఆవిధము ప్రాణాయామముజేసి "ఏతావంతంకాలమౌపాసనాగ్నివిచ్ఛేదజనిత ప్రత్యవాయపరిహారార్థం విచ్ఛేదకాలగణనయా స్మృత్యుక్తప్రాయశ్చిత్తంకరిష్యే" (ఇంత కాలమౌపాసనాగ్ని విచ్ఛిత్తివలన గలిగెడి ప్రత్యవాయముయొక్క నివృత్తికొరకు విచ్ఛిత్తి గల్గినకాలముయొక్క పరిమాణమనుసరించి స్మృతియందుచెప్పబడిన ప్రాయశ్చిత్తమును జేయుదును) అనిసంకల్పించిచేయవలయు దీనిని దంపతులిరువురు కలసిచేయవలయు ఇట్లు కాలానుగుణముగాజేసి "మమఔపాసనస్య విచ్ఛిన్నదర్శపూర్ణమాస స్థాలీపాకనాంచ తద్గణనయావ్రీహ్యాజ్యద్రవ్యం యథానామగోత్రేభ్యో బ్రాహ్మణేభ్యో యుష్మభ్యంసంప్రదదే" అని మంత్రముచే ఆద్రవ్యము బ్రాహ్మణులకియ్యవలయు, పిమ్మట శ్రోత్రియుని గృహమునుండి తేబడినయగ్ని నాయతనమునందు యథావిధిగా ప్రతిష్ఠించి ఉపావరోహణముజేసి అగ్నినలంకరించి స్రుక్కు, ఆజ్యస్థాలీ, ప్రోక్షణీ, స్రువములను, ఆసాదించి ఆజ్యసంస్కారాంతమునందాకపర్యాయము గ్రహింపబడిన యాజ్యముచే "అయాశ్చ" అను మంత్రముచేతను, వ్యాహృతులచేతను రెండుహోమములుజేసి పిమ్మట నాల్గుపర్యాయములు గ్రహింపబడిన యాజ్యముచే "మహావిహోతా...మనఃపృథివ్యైస్వాహా" అనియు తిరిగి అట్టియాజ్యముచేతనే "యదస్మిన్యజ్ఞేంతరగామి...ఘృతేనస్వాహా దేవేభ్యఇదం "త్రయస్త్రింశత్తంతవః...అప్యేతుస్వాహా అగ్నయేతంతుమతఇదం" తంతుం తన్వన్రజసః దైవ్యంజనగ్గ్ స్వాహా అగ్నయఇదం" ఉద్బుధ్యస్వాగ్నే...త్వయితంతుమేతగ్గ్ స్వాహా అగ్నయేజాతవేదసఇదం" "ఉదుత్తమంవరుణపాశం...స్యామస్వాహా, వరుణాయేదం" ఉద్వయంతమసస్పరి...ఉత్తమగ్గ్ స్వాహా సూర్యాయేదం అగ్నే అభ్యావర్తిన్నభిన...జనేనచస్వాహా...అగ్నయే అభ్యావర్తినఇదం॥ అగ్నే అంగిరః ఆకృధిస్వాహా 'అగ్నయేఅంగిరసఇదం' 'పునరూర్జా...విశ్వతస్స్వాహా' అగ్నయఇదం॥ సహరయ్యా...విశ్వతస్పరిస్వాహా అగ్నయఇదం ఇట్లుహోమముజేసి పండ్రెండు పర్యాయములు గ్రహింపబడిన యాజ్యముచే స్రుక్కును పూరించి "సప్తతేఅగ్నే...ఘృతేనస్వాహా అగ్నయేసప్తవతఇదం" అని సప్తవతిచే పూర్ణాహుతిహోమముజేసి పిమ్మట యుత్తరపరిషేచనముజేసి యస్యస్మృత్యా అనునదిమొదలుగాగల హోమశేషమును పూరించి తిరిగి ప్రాణాయామముజేసి "తంతుమతీస్థాలీపాకేన సద్యోయక్ష్యే" అని సంకల్పించి "పత్న్యవహన్తి" అనునదిమొదలుగా ఆగ్నేయస్థాలీపాకమునందువలె చరువునువండి అభిఘరించి తూర్పుగాగాని

ధ్యుత్తరముగాగాని జరిపి మఱల యభిఘరించి అగ్నినిప్రజ్వరిల్లజేసి మట్పాత్రప్రయోగముతో ఆజ్యసంస్కారాంతమున, పత్నియన్వారబ్ధయైయుండ (తనను గాని తనవస్త్రమును గాని తాకియుండ) అగ్నయేస్వాహా అనిముఖాహుతివ్రేల్చి అవదానధర్మముచే చరువు నవదానముజేసి "అగ్నయేతన్తుమతేస్వాహా" అగ్నయేతన్తుమత ఇదం అనివ్రేల్చి స్విష్టకృద్ధోమముకొఱకు చరువునవదానముజేసి "అగ్నయేస్విష్టకృతేస్వాహా" "అగ్నయేస్విష్టకృత ఇదం" అనివ్రేల్చి జయాదిహోమములుజేయఁదగు ఇందుపయుధుతేగాని శమ్యులుగానేరవు పిమ్మట ప్రణీతామార్జనము బ్రహ్మోద్వాసముజేసి "అయన్తేయోనిః" "యాతేఅగ్నే" అను మంత్రములచే సమిదారోపణముగాని ఆత్మారోపణముగాని జేయఁదగు, బ్రహ్మకుగోవు నివ్వఁదగు.

సమిదారోపణము ఆత్మారోపణములకువిధి.

ఆపద్విషయమునందు మఱియొకపక్షమును జెప్పుచున్నాడు, "ఆయన్తేయోనిః" రయిం అనుమంత్రముచే నొకసమిధ నగ్నియందు తపింపఁజేయదగు ఆసమిధను తిరిగిహోమకాలమునందు "ఆజుహ్వానః... సీదత ఉద్బుధ్యస్వాగ్నే...తన్తుమేతం" అనుమంత్రములచే లౌకికాగ్నియందుంచదగు ఇదిసమిదారోపణములేక "యాతేఅగ్నే...సక్షయఏహి" అనుమంత్రముచే కుడిచేతిని తపింపఁజేసి ఘ్రాణరంధ్రములచేగాని మఱియొకదానిచేగాని అగ్ని నాత్మయందుగాని స్థాపింపఁదగు తిరిగి హోమకాలమునందు "ఉపావరోహ... దురోణే" అనుమంత్రముచే నొకసమిధను లౌకికాగ్నియందుంచదగు హోమాదికము సకము ఎంతహవిస్సుహోమముజేయబడునో అంతగాయత్రీజపము జేయదగు.

దూరమందున్న భార్యకలవానికి శ్రాద్ధమధ్యమున పునస్సంధానము.

భార్యదూరమందుండుటచే నష్టమగుయగ్నికలవాడు, పార్వణశ్రాద్ధముజేయవలసి వచ్చినచో పునస్సంధానముచేసి శ్రాద్ధమునాచరించి తిరిగియగ్నినుంచదగు.

హోమకాలము.

ఛందోగపరిశిష్టమునందు, సూర్యుడుదయించినతరువాతను ఉదయింపకపూర్వమును సమయాధ్యుషితకాలమునందును (అనఁగా ప్రభాతసమయమున, నక్షత్రమండలమస్తమించినపిమ్మట సూర్యుడుదయించుటకుపూర్వమునను) హోమముజేయుదగునని వేదమునందు జెప్పఁబడెను, రాత్రియొక్క పదునారవభాగమునందు, గ్రహనక్షత్రాదులతోగూడిన

కాలమును గుర్తెరింగి హోమముచేయదగు "సూర్యుని నూత్నకిరణములచే తనహస్తమునందున్న రేఖలు కన్పించుకాలముదితమనఁబడు, ఆకాలమున హోమముచేయదగు, సాయంకాలమున సూర్యుఁడస్తమించి నక్షత్రములుదయించకపూర్వము హోమముచేయదగు.

ఆ శ్వ లా య న మ త ము.

సాయంకాలమున సూర్యుడు అస్తమించినపిమ్మటను ప్రాతఃకాలమున, సూర్యుడుదయించినపిమ్మటను హోమము యథావిధిగఁజేయదగు.

అందు గౌణకాలము.

ప్రాతర్హోమమునకు సంగవకాలముదాటుకరకును, సాయంకాలహోమమునకు సూర్యుడస్తమించినపిదప తొమ్మిదిగడియలవరకును గౌణము దుర్భిక్షము, రాష్ట్రసంచారము, దేహమునకానారోగ్యము ఈమొదలగు ఆపత్తులయందు గౌణకాలములు చెప్పఁబడియె, స్వస్థుడైయున్నపుడీకాలముల హోమముచేయజనదు అట్లుగౌణకాలమునందు చేయునపుడు వ్యాహృతులచే ప్రాయశ్చిత్తహోమముచేసినపిమ్మట ప్రకృతికర్మనాచరింపదగు.

ముఖ్యకాలహోమాతీత ప్రాయశ్చిత్తము.

చంద్రశేఖరమునందు, ముఖ్యకాలమతిక్రమించినచో గౌణకాలమునందు సర్వప్రాయశ్చిత్తహోమముచేసి నిత్యహోమముచేయవలయు గౌణకాలముదాటినను ఇష్టికాలపర్యంతము ప్రత్యేకము సర్వప్రాయశ్చిత్తముచేసి అతిక్రమించిన హోమములననుష్ఠింపనగు ముఖ్యకాలమునందు కర్మచేయుటకు వీలుబడనపుడు గౌణకాలమందైనను చేయదగు ఆపత్సమయమున గౌణకాలమును ముఖ్యకాలమువంటిదేయగు కారికా కారుడు...ముఖ్యకాలమతిక్రమించినపుడు సమస్తవ్యాహృతులచే నొకయాజ్యాహుతి వేల్చదగు ప్రాయశ్చిత్తవిధి యెచ్చటచెప్పబడియుండదో అచ్చట "భూర్భువస్సువః" అను సమస్తవ్యాహృతులచే నొక యాజ్యాహుతి వేల్చదగు.

హోమాతీతప్రాయశ్చిత్తము.

ప్రాతఃకాలహోమమునకు, సాయంకాలమువరకును సాయంకాలహోమమునకు ప్రాతఃకాలమువరకును అధమకాలము ఈకాలములుదాటినచో "మనోజ్యోతిః" అనుమంత్రములచే వేల్చదగు మూడురాత్రులవరకు 'అయాశ్చ' అనియు, ఏడురాత్రులవరకు మహిస్వతిమంత్రములచేతను పదునొకండురాత్రులవరకు తంతుమతీ మంత్రములచేతను వేల్చదగు పండ్రెండవదినమున యగ్నినష్టమైనచో కొందరు నాల్గుహోమములతిక్రమించినను సర్వప్రా

యశ్చిత్తమేనని చెప్పెదరు, ఆపక్షమునందు గడచినహోమములు తిరిగిచేయనక్కరలేదు. గ్రంథాంతరమునందు గౌణకాలమతిక్రమించినచో "మనోజ్యోతిః" అనుమంత్రముచే నాల్గు పర్యాయములు గ్రహింపబడిన యాజ్యమును చేయనగునని చెప్పఁబడియె.

హోమలక్షణము.

వ్రేళ్లచిగుళ్లచే హోమముచేయఁజనదు వ్రేళ్లను విడఁదీయక వ్రేళ్లయొక్క ఉత్తర పార్శ్వమునుండి హోమముచేయదగు, ఇట్లు సాయం ప్రాతస్సంధ్యాకాలములయందు హోమముచేసి యుపస్థానము జెప్పఁదగు.

నిత్యహోమప్రకారము.

ప్రాణాయామముచేసి "ప్రాతరౌపాసనహోమంకరిష్యే" అనిసంకల్పించి అగ్నికి చుట్టును, జలమున్ప్రోక్షించి అక్షతలచేగాని, యవలచేగాని అగ్నినలంకరించి, పరిషేచనముచేసి, ప్రాఙ్ముఖుఁడై "సూర్యాయస్వాహా" అని హస్తముచే అగ్నిమధ్యయందు వ్రేల్చి పిమ్మట "అగ్నయేస్విష్టకృతేస్వాహా" అని ఈశాన్యమున హోమముజేయదగు, అందు మొదటియాహుతికంటె రెండవయాహుతిద్రవ్యంకొంచెము పెద్దదిగానుండవలయు, ఈయాహుతులకు, పరస్పరముసంబంధముకూడదు అట్లు సంసర్గకలిగినచో 'యత్ర వేత్థవనస్పతే' అను మంత్రముచే నొకసమిధ నగ్నియందుంచవలయు పిమ్మట యుత్తరపరిషేచనము ఈవిషయమై కారికయందు మొదటియాహుతితో రెండవయాహుతికి సంబంధముకలిగినచో "యత్ర వేత్థవనస్పతే" అనుమంత్రముచే వనస్పతినుద్దేశించి స్వాహాకారశూన్యముగానొక సమిధను వేల్చదగు పిమ్మట అంజలిబద్ధుఁడైలేచి "అగ్నేత్వన్నో అన్తమః...అస్మాత్" అనియుపస్థానముజెప్పి కూర్చుంచి "స్వస్తిశ్రద్ధాం మేధాం...హవ్యవాహన" అని కన్నులను స్పృశించి యగ్నికి నమస్కారముజేయవలయు ఇట్లే సాయంకాలహోమము, అందువిశేషము ప్రాణాయామముజేసి "సాయమౌపాసనంతండులైర్హోష్యే" అని సంకల్పించి అలంకరించి పరిషేచనజేసి "అగ్నయేస్వాహా" అని మొదటిహోమముజేయనగు, అగ్నయే స్విష్టకృతేస్వాహా ఇట్లు యావజ్జీవము తానేహోమము జేయవలయును.

తానుహోమముచేయదగనికాలము.

ఎవ్విధమైన బాధకమునులేనప్పుడు యజమానుడే హోమముజేయదగు ఆశౌచాదికమునందు మరియొకనిచే జేయింపఁదగు ఈవిషయమున బృహస్పతి సూతకము (జాతాశౌచము) మృతాశౌచము, శక్తిలేకపోవుట, శ్రాద్ధభోజనము, పరదేశగమనము, మొదలగు

నిమిత్తములయందు హోమమును ఇతరులచే జేయింపవలయునే గాని తానుజేయజనదు.—
ఆశ్వలాయనుడున్నూ— స్మార్తాగ్నిని జాతాశౌచమునందును మృతాశౌచమునందును
తానుహోమముజేయజనదు స్మార్తాగ్నియనుటవలన శ్రౌతాగ్నివిషయమై దోషములేదు
ఈవిషయమున యముఁడు శ్రౌతకర్మజేయవలయుకాలమున జాతాద్యాశౌచముపోయి
తాత్కాలికమగు పరిశుద్ధతగల్గునను విశేషవచనముచే యజమానునికే యధికారముకలదు.
స్త్రీగాని, అనుపనీతుడగు పురుషుడుగాని హోమముజేయజనదు, కర్త ఆశక్తుడైనచో
ఋత్విక్కు మొదలగువారిచే హోమముజేయింపదగు.

కృష్ణభట్టీయమునందు.

ఋత్విక్కు కుమారుఁడు గురువుతోబుట్టినవాడు, మేనల్లుడు, అల్లుడు, వీరు తనకు ప్రతినిధిగా హోమముజేయదగుదురు, హోమమగువరకు పత్నిభుజింపజనదు తానుసమీపమునలేకున్నను ఇట్లేకాదగు.

గ్రంథాంతరమునందు విశేషము.

పత్ని, పుత్రుడు, పుత్రిక, శిష్యుడు, జ్ఞాతి, బంధువుడు, ఋత్విక్పుత్రుడు, గురువు, తోబుట్టినవాడు, మేనల్లుడు, అల్లుడు, వీరు హోమముజేసినచో తానుచేసినట్లేయగు భర్త గ్రామాంతరగతుడైనచో భార్య ప్రతినిధులచే ప్రాతస్సాయంకాలములయందు హోమము చేయింపదగు.

దంపతులసమక్షమునందు జేయబడనిహోమము.

భార్యాభర్తలయొక్క అసమక్షమున ఋత్విక్కు మొదలగువారు హోమముజే యజనదు ఇరువురకును సమక్షమగు హోమమునిరర్థకమగు.

సమస్యహోమము.

అగ్ని సాయంకాలముత్పన్నమగు ప్రాతఃకాలమందగ్ని సంధానములేదు. సాయంకాలమే విధింపఁబడియెం పగటియందు పునరాధానముజేసినచో సమస్యహోమముజేయ దలచినవాడు ఆపగటియందు ప్రాతహోమముమాత్రముజేసి సాయంకాలము మొదలుగా ఆసాయంకాలమువరకు మరుసటి ప్రాతఃకాలమువరకు సంబంధించిన ఆహుతిహుతులను వ్రేల్చదగు సాయం ప్రాతహోమముల నేకముగా సాయంకాలమునందే జేయదగునని బోధాయనుఁడు జెప్పె.

పక్షహోమాదులు.

స్మార్తప్రయోగచంద్రికాకారుడు దేశకాలాదిదోషముచేతను సూతకాదులు సంభవింపబోవునపుడును రోగాదియుపద్రవములయందును సాయంప్రాతర్హోమములను కలిపి పక్షహోమముజేయనగు. అనఁగా ప్రతిపత్తున సాయంకాలమున ఆప్రతిపత్సాయంకాలహోమము మొదలు చతుర్దశీసాయంకాల హోమపర్యంతముగల హోమములను సమానతంత్రిగావేల్చి ద్వితీయనాటి ప్రాతఃకాలమున ఆప్రాతర్హోమమాదిగా అమావాస్య లేక పూర్ణిమ ప్రాతర్హోమపర్యంతముగల హోమములను సమానతంత్రముగాను వేల్పదగు ఈహోమములయందు ప్రత్యేకము పరిషేచనాదికములేదు ఇట్లే మాసహోమమును జేయఁదగుఅటులైనలేదు లేక యొకకాలమునందే "పక్షహోమాన్ హోష్యే" "మాసహోమాన్ హోష్యే" అని సంకల్పించి సాయంప్రాతర్హోమములనన్నింటిని కలిపివిధిగ చేయఁదగు.

మతాంతరము.

సాయంకాలము సాయమాహుతులు ప్రాతఃకాలమున ప్రాతరాహుతులు అతినిర్మలములగు తండులములను వేరువేరుగా నవదానముజేసి యొక్కొక్కభాగమును రెండుగా విభజించి తక్కువభాగమును ప్రథమమున యగ్నికి (సూర్యునకు) ను రెండవభాగమును స్విష్టకృద్ధోమమును జేయఁదగు ఈహోమములుజేయుటలో తండులములు వ్రేళ్ళయందలి మొదటిపర్వమునుదాటి రెండవపర్వమునకు లోబడియుండవలయును, మాసహోమమునుజేసెడిపక్షమున ఆజ్యసంస్కారముజేసి రాబోయెడి ప్రతిపత్తునకు సంబంధించిన హోమముల సంకల్పపూర్వకముగాజేసి పిమ్మట రెండవపక్షమునకు సంబంధించిన సాయంహోమముల జేసి ఇట్లే మఱునాటి ప్రాతఃకాలము ప్రాతర్హోమములజేసి యటుపిమ్మట వెళ్లఁదగు అందుసంకల్పము ప్రతిపత్సాయంకాలమున అగ్నినిప్రజ్వరిల్లజేసి ప్రతిపదం ప్రక్రమ్య చతుర్దశీసాయంకాలపర్యంతం సర్వాన్పక్షసాయహోమాన్ ప్రతిపదిసాయంతంత్రేణైవహోష్యామి అనిసంకల్పించి అలంకరణాదికముజేసి పిమ్మట ప్రతియాహుతిని వేరువేరుగా నవదానముజేసి స్రుక్కునందుంచబడిన తండులములగ్రహించి రెండుభాగములుజేసి అందుకొంచెము తక్కువభాగమును "అగ్నయెస్వాహా" అని వేల్చి అవశిష్టభాగమును "అగ్నయేస్విష్టకృతెస్వాహా" అనియు వేల్పదగు పరిషేచనాదికమౌపాసనమందువలె జేయనగు రెండవయాహుతికంటె మొదటియాహుతి తక్కువగానుండుటయు సాధారణము ఇట్లుజేసి మరుసటిదినము ప్రాతఃకాలమున వెనుకటివలెనే అగ్నినిప్రజ్వరిల్లజేసి "ద్వితీయాప్రాతః

ప్రభృతిపౌర్ణమాసీప్రాతః పర్యంతం అమావాస్యా ప్రాతఃపర్యంతం సర్వాన్పక్షప్రాతర్హోమాన్ద్వితీయాప్రాతస్తంత్రేణైవహోష్యామి" యని సంకల్పించి సూర్యాయస్వాహాయను పూర్వాహుతితో వెనుకటివలె వేల్చవలెను శేషముసమానము.

శేషహోమలక్షణము.

పక్షమధ్యమున తగునిమిత్తము సంభవించినచో అష్టమియందుగాని దశమియందుగాని సాయంకాలము పక్షమునందు శేషించిన సాయంహోమములను వెనుకటివలెవ్రేల్చి నవమినాడుగాని ఏకాదశినాడుగాని ప్రాతఃకాలము అవశిష్టపక్షప్రాతర్హోమముల నాచరింపవలెను దీనినే శేషహోమమనియెదరు.

మే ధా వి ల క్ష ణ ము .

హోమాంతరమగ్నియందలి భస్మమును "మేధావీభూయాసం" అని లలాటాదుల తిలకములధరించుతరి యగ్నికి పూర్వభాగమునందలి భస్మగ్రహింపవలెను దక్షిణమున నాయుర్వృక్షీణమగు పశ్చిమమున బుద్ధికి సంతాపముకల్గు ఉత్తరమున మరణముగల్గు మధ్యభాగమున గ్రహించినచో దినదినము నాయువృద్ధినొందు జలముతోగూడిన మేధావిని ధరించుటనిష్ఫలము కాన నిర్జలముగానేధరింపవలెను. ఎవనికి శ్రౌతస్మార్తరూపములగు రెండగ్నులుగలవో వాడు శ్రౌతాగ్నిహోత్రము ముందుజేసి పిమ్మట స్మార్తముజేయవలెను కొందరు స్మృతులు వేదమూలకములుగాన స్మార్తమునే ముందాచరింపఁదగుననిరి.

అగ్నినివిడచినచో దోషము.

గర్గుడు వివాహమాడినవాడు క్షణమైన నగ్నిలేకయుండజనదు, అట్లుండినచో వ్రాత్యుడు, పతితుడు, యనఁబడు భార్యజీవించియుండగా అగ్నిని త్యజించినవాడును, కర్మహీనుడును బ్రాహ్మణుడు సూర్యచంద్రులుండువరకు నరకమునొందుదురు.

సమావర్తనాది కర్మలోప ప్రాయశ్చిత్తము.

స్నాతకము, ఆగ్రయణము, వీట్లకులోపముగలిగినచో పుంసవనాదులు లోపించినప్పుడువలె ప్రాయశ్చిత్తముజేయవలెను అనేకవిధములతిక్రమించినచో వారుణమంత్రముల జపింపవలయునని యాగర్గుడేచెప్పెను. సర్వకర్మవ్రతలోపమున పాహిత్రయోదశహోమము జేయఁదగును.

పాహిత్రయోదశహోమము.

ప్రయోగపారమునందు బ్రహ్మచారి గృహస్థులయగ్నులకు ఉపఘాతకము కలిగి

నప్పుడును బ్రహ్మచారి అగ్నియందు గృహస్థుడు గృహస్థాగ్నియందు బ్రహ్మచారియు హోమముజేసినను ఆగ్రయణహోమముజేయక క్రొత్తధాన్యమును భక్షించినను సంస్కా-రింపఁబడిన యాజ్యపృష్ఠ్యమైనను మంత్రములయొక్క న్యూనాధికతలయందును సీమంతముజేయక ప్రసవించినను హవిస్సు మొదలగువానిని గోవు ఆఘ్రాణించినప్పుడు కవలపిల్లలు జనించినప్పుడును రజస్వలయగుస్త్రీని పొందినప్పుడును పతితునితో సంభాషించునప్పుడును పగటియందు రతిజేసినను శూద్రస్త్రీని పొందినప్పుడును స్వప్నమందు రేతస్స్ఖలనమందును జలమున మూత్రపురీషముల విడచినను దేవతలనుగూర్చి హోమముజేయుటలో విపర్యాసముగా (అనఁగా ముందు జెప్పఁదగిన దేవతను వెనుక వెనుక జెప్పఁదగిన దేవతను ముందు లేక ఆయా మంత్రములను జెప్పదగు దేవత గాక మతియొక దేవతను) జెప్పినను సమాసములోను జేయదగిన సంస్కారముల జేయకయే యుపనయనముజేసినను బ్రహ్మచారివ్రతములకు విపర్యాసము గలిగినను దండము యజ్ఞోపవీతము మౌంజి, కృష్ణాజినము ఇవి ఛేదింపబడినను సంధ్యా అగ్నికార్యము వీట్లకు లోపము గలిగినను ఇంకను ఇట్టినిమిత్తములు గలిగినప్పుడు "పాహినో అగ్నే" అనునవి మొదలగు నైదిటిచేతను "పునరూర్జా" అనునవి మొదలగు రెంటిచేతను హోమములు జేయదగు ఈ పాహిత్రయోదశహోమములకు పూర్వాపరములయందు మహావ్యాహృతి హోమములు జేయఁదగు.

వివాహమైనతరువాత నాశౌచాదినిమిత్తములచే స్థాలీపాక మొనర్పకయే పర్వమతిక్రమించినచో తద్వ్రతలోపము నందు ప్రాయశ్చిత్తము.

ఒకపర్వమతిక్రమించినచో "అగ్నేనయసు విధేమస్వాహా" అగ్నయ ఇదం అనియు తద్వ్రతలోపమునందు "త్వమగ్నేవ్రతపాః ఈడ్యస్స్వాహా" అగ్నయ ఇదం అనియు హోమముజేసి అనాజ్ఞాతత్రయహోమములు జేసి స్థాలీపాకమునొనర్పవలయు, వివాహమునందు రాత్రి తొమ్మిదిగడియలకు పూర్వమాగ్నేయస్థాలీపాకమొనర్చి యౌపాసనముజేయదగు తొమ్మిదిగడియలు దాటినచో స్థాలీపాకముమాత్ర మొనర్చి మరునటిసాయంకాలమౌపాసనమారంభింపదగు, ఇది ముఖ్యపక్షము రాత్రిని మూడుభాగములు జేయ మొదటిభాగమున స్థాలీపాకమును హోమమును జేయవలయును రెండవభాగమున స్థాలీపాకము జేయదగు నిత్యహోమము జేయజనదు మూడవభాగమున ఈ రెంటిలో నేదియు జేయజనదు.

ఆగ్నేయస్థాలీపాకవిధానము

అందుముందుగా నాగ్నిస్థాలీపాక కారికలు విశ్వప్రకాశికయందు పాణిగ్రహణమైనపిదప వరుడుత్తరభాగమునందు గూర్చుండి ప్రాణాయామముజేసి వివాహాగ్ని సిద్ధ్యర్థం ఏనాంవధూమాగ్నేయ స్థాలీపాకేనయక్ష్యే అని సంకల్పించి పత్నియన్వారబ్ధయైయుండ వరుఁడే హోమముజేయదగు అందగ్ని ప్రధాన దేవత స్విష్టకృత్తు అంగదేవత వ్రీహివికారమగుచరువుచే యజింపదగు వాయవ్యాగ్రముగా పరువబడిన కృష్ణాజినమునకుమధ్యను లూఖలమును (రోటిని) ఉంచి పత్ని రోకలిగైకొని బియ్యముదంపదగు, పిమ్మట చేటయందుంచి చెరగవలయు అట్టితండులములను ప్రోక్షించి కడిగి వధువుచేనివ్వబడిన తండులములను అగ్నయెజుష్టంనిర్వపామి అని యొకపర్యాయము చరుస్థాలియందుంచి తిరిగియమంత్రకముగా మూడుపర్యాయములు ఆతండులములను చరుస్థాలియందుంచి "అగ్నయెజుష్టం ప్రోక్షామి" అనియొకపర్యాయము సమంత్రకముగాను రెండుపర్యాయములమంత్రకముగాను ప్రోక్షించి అందుజలమునుంచి అగ్నిపైనుంచి హోమమునకు బ్రాహ్మణునకు సరిపడు చరువునువండి అభిఘరించి తూర్పుగాగాని యుత్తరముగాగాని జరిపి తిరిగియభిఘరించి సౌకర్యముకొరకగ్నికి పశ్చిమమున నాజ్యమునుగూడనుంచి యభిఘరించి అగ్నినిప్రజ్వరిల్లజేసి ఆజ్యభాగాంతమున హోమముజేయదగు ఇచ్చట శమ్యలుకావు ముఖాహుతియులేదు పిమ్మట స్రుక్కును ఉపస్తరణజేసి చరుమధ్యనుండి రెండుపర్యాయములు గ్రహించి అభిఘరించి మిగిలిన చరువునున్నూ అభిఘరించి పత్నియన్వారబ్ధయైయుండ అగ్నయేస్వాహా అని యగ్నిమధ్యయందు వేల్చదగు తిరిగిస్రుక్కునందభిఘరించి ఉత్తరార్ధమునుండి యొకపర్యాయము గ్రహించి రెండుపర్యాయములభిఘరించి మిగిలినచరువునభిఘరింపకయె "అగ్నయేస్విష్టకృతేస్వాహా" అని ఈశాన్యమున వేల్చదగు అనాయాజసమిధను ఇధ్మసన్నహనమును అగ్నియందుంచి జయాదులు సమస్తములగు రాష్ట్రభృత్తులు ప్రాయశ్చిత్తాహుతులు వేల్చి స్రుక్కుచే పరిధులతుడచి పాత్రాసాధనకాలము పరువబడిన దర్భాగ్రములను దర్వియందభ్యంజనముజేసి (తుడచి) స్రువమును మధ్యమూలములచేతను ఆజ్యస్థాలిని మూలములచేతను తుడువదగు మూలముల నభ్యంజనముజేయునపుడు కుడిచేతినధోముఖముగా జేయుజనదు బర్హిస్సునుండి యొకదర్భను విడిగానుంచి మిగిలినబర్హిస్సును స్రుక్కునందుంచి యజింపబడిన దేవతలనుద్దేశించి అగ్రములనగ్నియందుంచి మూడుపర్యాయములంజలిపెత్తి విడిగానుంచబడిన దర్భనగ్నియందుంచి మూడుపర్యాయములు వ్రేలిచేనిర్దేశించి యగ్నినభిమంత్రించి మధ్యపరిధినగ్నియందుంచి మిగిలినరెండుపరిధుల నొకపర్యాయముంచుచు నందు

త్తరపరిధినంగారములయందు గుచ్చవలెను పరిధులనభిమంత్రించి ఆఘారసమిధలనగ్నియందుంచి స్రుక్కునందు స్రువమునుంచి విశ్వేదేవతులకొఱకు సగ్గస్రావభాగముల వేల్చవలెను.

ఆగ్నేయస్థాలీపాకాది సర్వస్థాలీపాకవిధి.

సుదర్శనకారికలు వధూవరులు వాయవ్యాగ్రమగు కృష్ణాజినమున నులూఖమునుంచి అందువడ్లనుంచి పత్ని ముసలముగైకొని వాటినిదంపి చెరిగి పొట్టులేకుండునట్లుజేసి కడుగవలయు ఇదియంతయు నమంత్రకమేయగు పిమ్మట హోమమునకు బ్రాహ్మణునిభుజింపజేయుటకు తగిన చరువునువండి అభిఘరించి తూర్పుగాని యుత్తరముగాగాని జరిపి అభిఘరించి సౌకర్యముకొరకాచరుస్థాలి నగ్నికి పశ్చిమమునకుదెచ్చి తిరిగి యభిఘరించి అగ్న్యుపసమాధానము మొదలాజ్యభాగాంతముజరుపవలెను ఇచ్చట పరిధులేగాని శమ్యలుగానేరవు ముఖాహుతిలేదు పిమ్మట వధువుచే నన్వారబ్ధుడై స్రుక్కునుపస్తరణజేసి చరుమధ్యమండి తిరశ్చీనముగానొక పర్యాయమును చరువుయొక్క పూర్వార్థమునుండి అనూచీనముగా రెండవసారిగ్రహింపవలెను జమదగ్నివంశజులుమాత్రము పశ్చిమార్థమునుండి మూడవపర్యాముగూడ గ్రహింపవలెను ఇట్లుగ్రహింపబడిన హవిస్సునభిఘరించి ప్రత్యభిఘారముజేయవలెను ప్రధానాహుతులనేకములైనపుడు వానియంతమున ప్రత్యభిఘారణము. పిమ్మట "అగ్నయేస్వాహా" అని యగ్నిమధ్యమున వేల్చవలెను లేక చరుమధ్యమునుండి యొకపర్యాయము గ్రహించి స్రుక్కుచే నగ్నిమధ్యమున వేల్చవలెను ఇచ్చట చతురవత్తముగాని పంచావత్తముగానిలేదు పిమ్మట యుపస్తరణజేసి ఉత్తరార్థమునుండి యొకపర్యాయముగ్రహించి హవిస్సును రెండుపర్యాయములభిఘరించి ప్రత్యభిఘారణముజేయకయే "అగ్నయేస్వాహా" అని యగ్నికీశాన్యముగాని చరుక్షేపణముజేసిన తావునకుత్తరార్థమునగాని స్రుక్కుచేనొకచోట వేల్చవలెను జమదగ్నివంశజులైనచో నీహోమమును రెండుపర్యాయములుగ్రహించి చేయవలెను బొటనవ్రేలిపర్వముయొక్క ప్రమాణమున ప్రధానదేవతలకు అవదానముజేయవలెను స్విష్టకృద్ధోమమున ప్రధానదేవతజెప్పబడిన ప్రమాణముకంటె ద్విగుణముగా నవదానముజేయవలెను దక్షిణాగ్రములగు (పైభాగముదక్షిణముగాగల) వేళ్లచేతను అంగుష్ఠముచేతను గ్రహించినచో తిరశ్చీనమనబడు ప్రాగగ్రములగు (అనగా పైభాగము తూర్పుగాగల) వ్రేళ్లచేతను అంగుష్ఠముచేతను గ్రహింపబడునది అనూచీనమనబడు—పిమ్మట పాత్రాసాదనకొఱకై పరువబడిన బర్హిస్సును హస్తములచేగ్రహించి అగ్రములను స్రుక్కునందును మధ్యమూలముల నితరదర్వియందు ఒకపర్యాయముగాని రెండుపర్యాయములుగాని మూడుపర్యాయములుగాని నభ్యంజనముజేయవలెను ప్రస్తరమునుండి యొకదర్భనుతీసి యొక

చోటనుంచి మిగిలినబర్హిస్సును కుడిచేయిపైగానుండునటుల స్రుక్కుపైనుంచి కర్మాంతమున నగ్నియందుంచదగు పిదపమూడుమారులంజలినెత్తి ప్రజ్ఞాతముగానుంచబడిన దర్భనగ్నియందుంచి యంగులిచే మూడుపర్యాయములు నిర్దేశించి అగ్నినభిమంత్రించి భూమిని స్పృశింపదగు ఇట్లుకర్మశేషమునుపూరించి బహ్వృచ్యాయుక్తముగా బ్రాహ్మణునిభుజింపజేసి పూజ్యుడగు యాబ్రాహ్మణునకొక వృషభమునుఇవ్వవలయు సుబోధకారికలు— పాత్రాసాధనకొరకై పరువబడిన దర్భలయొక్క అగ్రములను స్రుక్కునందు మధ్యమములను స్రువమునందు మూలములనాజ్యస్థాలియందు నభ్యంజనము ముమ్మారుజేయనగు పరిధులను స్రుక్కుచే నభ్యంజనముజేయదగు దర్భమూలములనభ్యంజనముజేయునపుడు కుడిచేతిని క్రిందుగాజేయవగు ఒకదర్భనుప్రజ్ఞాతముగానుంచి మిగిలినబర్హిస్సును స్రుక్కుపైనుంచి యజింపబడినదేవతలనుద్దేశించి ఆబర్హిస్సుయొక్క అగ్రములనగ్నియందుంచి మూడుపర్యాయములు దోసిలినెత్తి ప్రజ్ఞాతముగానుంచబడిన దర్భనగ్నియందుంచి మూడుపర్యాయములంగులిచే నిర్దేశించి యగ్నినభిమంత్రించి భూమిని స్పృశింపవలయు పిమ్మట జయాదిహోమములు పరిధిప్రహరణము స్రుక్స్రువములచే జేయబడు సంస్రావహోమము జేసి బ్రహ్మకు వృషభమునివ్వదగు. లాజహోమమునందుదక్క మిగిలిహోమములనెచ్చటెచ్చట ఆజ్యముయొక్కయు ఔషధి (చరువు) యొక్కయు విధిగలదో అచ్చటచ్చట గాంగేయునిరుతముచే బర్హిస్సమంజసముకలదు ఇట్లుచేసి యుత్తరపరిషేచనము పూర్ణపాత్రోద్వాసనముజేసి బ్రహ్మకు గోవునివ్వదగు ఆజ్యసమృద్ధమగు చరువుచే బ్రాహ్మణునిభుజింపజేయనగు. వధువుపూజింపబడిన వరునికొరకు వృషభమునివ్వదగు.

వివాహమధ్యను పూర్ణిమవచ్చినచో అన్వారంభణీయము.

వివాహమైననాల్గవదినములోగా పూర్ణిమవచ్చినచో అన్వాధానపూర్వకముగానుపక్రమించి యాగముజేయదగు ఆపూర్ణిమయందు విధిపూర్వకముగా సంకల్పించి మరునటిదినము ప్రతిపద్యాగముజేయదగు ఆహితాగ్నికానివానికి ప్రథమచరువునందు (ఆగ్నేయస్థాలీపాకమున చెప్పబడిన దేవతలె పౌర్ణమాస్యాన్వారంభణీయందు దేవతలుగా రాదగుదురని పండితులుజెప్పిరి అన్వారంభణీయను పౌర్ణమాస్యాప్రాతఃకాలమె, కాలమని కపర్దిశిష్యులచే జెప్పబడెను అగ్నియు అగ్నావిష్ణువులును సరస్వతియు సరస్వంతుడును భగ అనునగ్ని యనునగ్నియు స్విష్టకృత్తనుఅగ్నియు వీరువరుసగా నీకర్మయందు దేవతలు అందు మొదటియారుగురు ప్రధానదేవతలు వీరినుద్దేశించి చేయబడు ప్రతిహోమాంతమునను వాపిః ప్రత్యభిఘారణజేయనగు లేపకార్యమును జేయదగు శేషముసమము.

మరియొకవిశేషము.

ఖండమైనట్టియు క్షయమైనట్టియు సంక్రమణముతోఁగూడినట్టియు గురు శుక్ర మౌఢ్యము తన జన్మనక్షత్రము గ్రహణము వైధృతియోగము ఈదోషములతోఁగూడిన పూర్ణిమయందు అన్వారంభణీయముజేసినచో కర్తకును పత్నికి వారిపుత్రులకు నాశకరము అధికమాసమునందలి పూర్ణిమ, కృష్ణపక్షమునందలి అమావాస్యతో సమమైనది కాన ఆ పూర్ణిమ నుపక్రమింపఁ జనదు ఇక ప్రతిపత్తున యాగమెట్లు జరుపనగు.

గృహ్యపరిశిష్టమునందు.

ప్రథమపర్వ, గ్రహణము, అధికమాసము, గురు, శుక్ర, మౌఢ్యము మొదలగువానిచే దుష్టమైనను ఆపర్వయందే యన్వారంభణీయము జేయదగు—ఆకాలమున అన్వారంభణేష్టి జేయఁజనదు, ప్రతిపత్తున యాగముజేయకున్నను నిత్యోపాసనకర్మ చేయుచుండదగు ఇదియుఁగాక నూతనముగా తీర్థగమనాదికము జేయఁజనదు. తీర్థోపరాగమునమాత్రము ఈదోషము వర్తింపదు. ఇవిమొదలగు ప్రమాదములచే ప్రథమపర్వ మతిక్రమించినచో పథికృతేష్టి జేయఁదగు.

విశ్వప్రకాశికయందు.

విష్ణుని దినదోషము మాసదోషము మొదలగుహేతువులచే వివాహస్థాలీపాకానంతరము చేయవగిన ప్రథమ చరుక్రియకు కాలమగు పూర్ణిమయతిక్రమించుచో అనఁగా బోధాయనుఁడు, ఆపస్తంబుఁడు, మొదలగు ఆచార్యులచే ప్రథమచరువుకు పూర్ణిమయె కాలము అమావాస్యకానేరదని చెప్పఁబడె, స్థాలీపాకానంతరము ఔపాసము జేయబడుచుండగా పూర్ణిమవచ్చినచో వివాహమధ్యను శేషహోమముకంటె పూర్వముగూడ పర్వారంభము జేయదగునని మూలగృహ్య వ్యాఖ్యానమునఁ జెప్పఁబడియె కావ ప్రథమపూర్ణిమయందె ప్రథమచరువునకు కాలము. అట్టిపూర్ణిమ ప్రమాదముననతిక్రమించుచో పథికృతేష్టినిజేయదగు రెండవపూర్ణిమ యతిక్రమించుచో విభ్రష్టేష్టియు మూడవపూర్ణిమ యతిక్రమించుచో వైశ్వానరేష్టియు జేయఁదగు నాల్గవపూర్ణిమ యతిక్రమించుచో సాగ్నికుడగు బ్రాహ్మణుఁడు తంతుమతీష్టిని జేయవలయు అగ్ని విచ్ఛిత్తియగుచో పునస్సంధానపూర్వకముగా ప్రతిపత్తున నీతంతుమతీష్టియే జేయఁదగు ఐదవపూర్ణిమ యతిక్రమించినచో సాగ్నికుండైనను తిరిగి యగ్నిసిద్ధికొఱకు పునస్సంధానముఁ జేయవలయు పిమ్మట పూర్ణిమయందన్వారంభణీయము జేయఁదగును.

అన్వారంభణీయ ప్రయోగము.

పృథక్ కృష్ణీయమునందు చెప్పబడియె. పూర్ణిమయందు ప్రాతఃకాలమున, ఇధ్మ బర్హిస్సుల నాపాదించి ప్రాతరౌపాసనహోమముజేసి యుపస్థానముజెప్పి వరుడు కుడివైపునకూర్చుండి ప్రాణాయామముజేసి "మమదర్శ పూర్ణమాస స్థాలీపాక సిద్ధ్యర్థమన్వారంభణీయ స్థాలీపాకేనయక్ష్యే" అనియు "పౌర్ణమాస్యామాపస్తంబోక్తవిధినా అగ్నిం అగ్నింస్విష్టకృతం అగ్నావిష్ణ్వాది చతస్రః ప్రథమచరు దేవతాశ్చ స్విష్టకృదంత దేవతాంచ స్థాలీపాకేన సద్యోయక్ష్యే" అని సంకల్పించి "విద్యుదసి" అని యుదకమును స్పృశించి అగ్నికి పరిసమూహనము, అభ్యుక్షణము, అలంకరణము, పరిస్తరణలు మొదలగు క్రియ లైనపిమ్మట "పత్న్యవహన్తి" అని వెనుక చెప్పబడిన క్రమముగా నాయగ్నియందు చరువునువండి యభిఘరించి తూర్పుగాగాని యుత్తరముగాగాని జరిపియుంచి తిరిగి యభిఘరించి అగ్నికి యుత్తరముగా దర్భలపరచి యందు "దర్వ్యాజ్యపాత్రేణ" అను విధినను సరించి పాత్రలనాపాదించి ఇధ్మసమీపమునందు చరుస్థాలి నాపాదించి పవిత్రసంస్కారము మొదలుకొని యగ్నిముఖాంతమున చరుస్థాలిని తనకు ముందుగానుంచుకొని "ఉపస్తరణాభిఘరణౌ చతుర్గృహీతం (ఉపస్తరణము ౧ అవదానములు ౨ అభిఘారణము ౧ మొత్తము నాల్గగునట్లు) అను న్యాయసూత్రానుసారము స్రువముచే స్రుక్కునను పస్తరణజేసి చరువును రెండుపర్యాయములు గ్రహించి యభిఘరించి వ్రేల్చదగు ఈమేదాహుతులయందును జమదగ్ని వంశజులు, చరువును మూఁన్మారవదానము జేయదగు. స్థాలీపాకమునందువలెనే పరిషేచించి "అగ్నయేస్వాహా" "అగ్నయేస్విష్టకృతేస్వాహా" "అగ్నావిష్ణుభ్యాగ్ంస్వాహా సరస్వత్యైస్వాహా" "సరస్వతేస్వాహా" "అగ్నయేభగిణేస్వాహా" అని ఈయారాహుతుల వ్రేల్చి, లేపము నోషధులనుద్దేశించి బర్హిస్సునందు తుడచి వెనుకటివలెనె చరువునుగ్రహించి "అగ్నయేస్విష్టకృతేస్వాహా, అనిస్విష్టకృద్ధోమముజేసి ప్రాచీనావీతియై పితరులనుద్దేశించి యగ్నిదక్షిణముఖముగా భూమియందు లేపమును తుడచి తిరిగియుపవీతియై యుదకమును స్పృశించి చరుశేషమును ప్రాశనకొఱకు పాత్రాంతరమునందుంచుకొని ప్రాఙ్ముఖుఁడై కూర్చుండి యొకమారు ప్రాశనజేసి తిరిగి యథాస్థానమునకువచ్చి కూర్చుండి, సమిత్సన్నహనము, జయాదులు, ఉత్తరపరిషేచనమువరకుజేసి ప్రణీతామార్జనమైనపిమ్మట బ్రాహ్మణు పూర్ణపాత్రము దక్షిణగానిచ్చి ఉద్వాసనముజేసి "వృష్టిరసి" అని యుదకమును స్పృశింపవలయును ప్రథమచరువునందుమాత్రము ఈ దేవతా విశేషము మరియొకప్పుడులేదు అనిచెప్పెదరు.

పథికృత్ స్థాలీపాకము.

మాఘ్యాదిహోమములవలనగాని ప్రమాదమువలనగాని ప్రథమ ప్రథమ పర్వమతిక్రమించినచో పథికృత్ స్థాలీపాకము జేయవలెను అందు కారికలు విశ్వప్రకాశికయందు మాఘ్యాదినిమిత్తములచే నొకపర్వమతిక్రమించుచో పథికృద్ధోమము జేయవలెనని హోమవేత్తలు జెప్పిరి. మరియు మొదటిపూర్ణిమగాని దర్శగాని యతిక్రమించుచో పథికృదిష్టిని జేయవలెను, శ్రౌతమునందు అవశ్యపశువు సంవత్సరములోగా జేయబడినచో నిట్టిప్రాయశ్చిత్తము జేయఁదగును.

పథికృత్ స్థాలీపాక ప్రయోగము.

ప్రాణాయామముజేసి "మమప్రథమ ప్రతిపదః అతిక్రమ దోషప్రాయశ్చిత్తార్థం పథికృదిష్ట్యాయక్ష్యే" అని సంకల్పింపవలయును ఇందు పథికృదగ్ని ప్రధానదేవత, స్విష్టకృదగ్నియంగదేవత చరుశ్రపణముజేసి "అగ్నయేపథికృతేస్వాహా" అనివ్రేల్పవలెను శేషమాగ్నేయస్థాలీపాకమువలె జేయఁదగును.

విభ్రష్టేష్టి.

గురు శుక్ర మాఘ్యాదిదోషములచే ద్వితీయపర్వ మతిక్రమించుచో విభ్రష్టేష్టి నాచరింపఁదగు, అగ్ని, ఇంద్రుడు, సోముడు, స్విష్టకృత్, ఈ దేవతల నిర్మంత్రపూర్వకముగా యజింపదగు. జయాదులుగూడ జేయదగు " మమద్వితీయేష్ట్యతిక్రమదోషపరిహారార్థం విభ్రష్టేష్ట్యాయక్ష్యే తత్రాగ్నీంద్రసోమాస్త్రయః ప్రధానదేవతాః స్విష్టకృదంగదేవతా చరుద్రవ్యేణ సద్యోయక్ష్యే" అని సంకల్పించి చరువునువండి హోమముజేయదగు శేషము పథికృతేష్టితో సమము.

వృద్ధకృష్ణియమునందు విశేషము.

సంకల్పించి పత్న్యవహన్తి అనునిది మొదలుగా చరుశ్రపణాంతముజేసి అగ్నిని ప్రజ్వలిల్లజేసి యాజ్యభాగాంతమువ పత్నియన్వారబ్ధయైయుండ "సప్రత్నవన్నవీయసా... భ్రానునోం" అనుపురోనువాక్యమునుచ్చరించి "విశ్వాన్యావేధనః...అమృతాది విశ్వాస్వాహా అగ్నయఇదం" అనియాజ్యముచే హోమముజేయదగు "ఇంద్రంవోవిశ్వతఃకేశకాన్" అనుపురోనువాక్యనుచ్చరించి "ఇంద్రంనరోనేమధితాహావన్తే...తన్నస్వాహా" అనుయాజ్యచేతను "త్వన్నస్సోమవిశ్వతః...సఖ్యోం" అను పురోనువాక్యనుచ్చరించి "యాతేధామానిదివ్యా...గృభాయస్వాహా" అనియుప్రేల్చి పిమ్మట సమిత్సన్నహనము

జయాద్యుత్తరపరిషేచనాంతరము బ్రహ్మోద్వాసనము జేయఁదగు విభ్రిష్టేష్టి జేయుటకశ క్తుడగుచో దానిస్థానమున పూర్ణాహుతి వేల్చదగు.

విభ్రష్టేష్టి జేయుటకశక్తుడగునప్పుడు పూర్ణాహుతి.

అందు కారికాకారుడు వృద్ధకృష్ణీయమునందుచెప్పె బ్రాహ్మణుఁడు తగునిమిత్త మగలిగినపుడు విభ్రిష్టేష్టిజేయుటకశక్తుడగుచో నావిభ్రష్టేష్టికి మారుగా పూర్ణాహుతి నైనను వేల్చదగు, ఈవిషయమునందు పరిశిష్టకారిక "మమద్వితీయెష్ట్యతిక్రమ దోషపరి హారార్థం కర్తవ్యవిభ్రిష్టేష్టిస్థానే పూర్ణాహుతింహోష్యామి" అని సంకల్పించి యగ్నిని ప్రజ్వరిల్లజేసి యాజ్యభాగాంతమున నాల్గుపర్యాయములు గ్రిహింపబడిన యాజ్యమును సప్తహోతచే నిశ్శేషముగా హోమముజేయఁదగు పిమ్మట అనాజ్ఞాతాహుతులు సర్వ ప్రాయశ్చిత్తముజేయవలయు, బ్రిహ్మకు వృషభమునివ్వవలయు ఈవిషయమున మరియొక విశేషము—ఎవఁడు మొదటి పర్వమతిక్రిమించినపుడు జేయదగిన పదేకృధిష్టి మొదలగు వానిని జేయుటకు సమర్థుకాడో వాడు ఆయా యిష్టులయందు జెప్పఁబడిన దేవతలయొక్క నామములచే స్వాహాన్తముగా పూర్ణాహుతివేల్చదగు ఎచ్చటెచ్చట గ్రిహణసంఖ్యను జెప్పక పూర్ణాహుతి విధింపఁబడునో యచ్చట రెండుపర్యాయములాజ్యము గ్రిహింపదగు పూర్ణాహుతి పక్షమున ఇష్టే యన్నిటికిని ప్రియోగము.

వైశ్వానరేష్టి.

విశ్వప్రికాశికయందు, మాధ్యాదులు, సూర్యసంక్రిమణము, గ్రిహణము, మొద లగు దోషములచే తృతీయపర్వమతిక్రిమించినవో నపుడు వైశ్వానరేష్టిని జేయదగునని, అత్రిమహర్షి చెప్పె.

వైశ్వానరేష్టిప్రియోగము.

ప్రాణాయామముజేసి "ఇష్టిత్రియాతిక్రిమదోషపరిహారార్థం వైశ్వానరేష్ట్యా యక్ష్యే" తత్రాగ్నిర్వైశ్వానరో వరుణోదధిక్రావా ఇతి త్రిఃప్రిధానదేవతాః స్విష్ట కృదంగదేవతా, ఏకమేవవ్రీహిమయం చరుంత్రిధావిభజ్య త్రిహవిషాచరుణా ఇత్థంతం త్రేణసద్యోయక్ష్యే" అని సంకల్పించి చరుశ్రపణముజేసి యగ్నిముఖాంతమున సక్రిమ ముగా నవదానముజేసి "వైశ్వానరోనఊత్యా...భూరిరేతసా పృష్టోదివిపృష్టో...నక్తం" అను మంత్రద్వయముచే అగ్నయేవైశ్వానరాయేదం అనియు అవతేహేడోవరుణ—కృ తాని ఉదుత్తమం...స్యామ అను మంత్రిద్వయముచే వరుణాయేదం అనియు దధిక్రా

క్రివ్ణః...తారిషత్ ఆదధిక్రావ్ణ్ణో...వచాంసి అనుమంత్రిద్వయముచే దధిక్రావేభ్యఇదం అనియు వేల్చి పిమ్మట స్విష్టకృద్ధోమము జేయదగు శేషము నాగ్నేయస్థాలీపాకమందువలె పూరింపఁదగు.

ప్రతిపద్ధోమకారికలు.

పూర్ణిమయందుగాని దర్శయందుగాని ఉపవసించిన భార్యాభర్తలచే చరువుచేయఁదగినది దర్శయందు 'దర్శస్థాలీపాకేనయక్ష్యే' అనియు పూర్ణిమయందు పౌర్ణమాసేనస్థాలీపాకేనయక్ష్యే అనియు సంకల్పించి ఇధ్మము మొదలగువానిని కట్టుకొనఁదగు, ఈపర్వమందు దంపతులకిష్టమగు పదార్థములోకపర్యాయము మాత్రము భుజింపఁదగు రాత్రియుపవసించి భూమియందు పరుండి మైథునమును వర్జింపఁగునని ఇధ్మసూత్రములయందు సూత్రకర్త చెప్పియుండె మరునాడు ప్రాతఃకాలము స్థాలీపాకముజేయువలయు ఆజ్యభాగాంతముజేసి యాజ్యముచేతనే "అగ్నయే" ముఖాహుతి వేల్చదగు పిదప ఆగ్నేయస్థాలీపాకమందువలె హోమముజేసి శేషము సమాప్తినొందింపదగు ఈప్రతిపద్యాగమున పత్నియన్వారబ్ధయైయుండ నవసరములేదు దక్షిణగా వృషభమునివ్వనక్కఱలేదు, పూర్ణపాత్రమే దక్షిణయని మునులు చెప్పిరి. రెండుపిడికిళ్లు కించిత్ అనఁబడు నాల్గుకించత్తులు పుష్కలమనఁబడు, నాల్గుపుష్కలములు పూర్ణపాత్రమనఁబడు.

ప్రతిపద్ధోమప్రయోగము.

విశ్వప్రకాశికయందు పర్వయందన్వాధానముజేసి మరుసటిదినము యజింపదగు అందు ముందుగా నన్వాధానప్రయోగము చెప్పఁబడు. పూర్ణిమయందు ప్రాతరౌపాసనము జేసి దేశకాలసంకీర్తనపూర్వకముగా "పౌర్ణమాస్యాగ్నేయస్థాలీపాకేనయక్ష్యే" "తత్రాగ్నిఃప్రధానదేవతా స్విష్టకృదంగదేవతా వ్రీహిమయేనచరుణాశ్వోయక్ష్యే తత్రసాంగాస్సర్వేదేవతాస్సన్నిహితాస్సన్తు" అని సంకల్పించి విద్యుదసి యని యుదకమును స్పృశింపనగు ఇట్లే అమావాస్యయందు "అమావాస్యాగ్నేయస్థాలీకాకేనశ్వోయక్ష్యే" అని సంకల్పము ఇట్లన్వాధానముజేసి మరుసటిదినము ప్రాతరౌపాసనజేసి పత్న్యవహాన్తి అనుక్రమమున ఐదుపిడికెళ్లు తండులములను "అగ్నయేజుష్టంనిర్వపామి" అనురీతిని నిర్వపణము ప్రోక్షణము మొదలగునవి స్థాలీపాకమునందువలె యొనర్చి వెనుకటివలెనె హావిస్సునవదానము జేయదగు ప్రధానహోమమునుజేసినపిదప తత్సంబంధమగు లేపనును బహిస్సునతుడువవలయు స్విష్టకృద్ధోమాంతమున ప్రాచీనావీతియై తత్సంబంధమగు లేపము నగ్నికి దక్షిణభాగమున భూమియందు తుడువదగు. పిమ్మట యుపవీతియై హవిశ్శేషమును ప్రాశ-

సజేసి ఆచమనముజేసి అగ్నికి కొంచెము దూరముసరుపోయి హవిశ్శేషమును భక్షించి దర్వియందలి లేపమును కడిగి ఆచమనముజేయదగు ఇది అగ్నిహోత్రికవిధి గృహ్యకర్మలయందు అనాజ్ఞాతమంత్రజపముగూడ జేయదగు ఇదిస్మార్తాగ్నిహోత్రిక విధానమునందు మూలకారికలని దెలియఁదగును

స్మార్తాగ్నిహోత్రికవిధి.

సుదర్శకారికయందు స్థాలీపాకము అష్టకాశ్రాద్ధము ఈశానబలి సర్పబలి మాసిశ్రాద్ధము వీటియందాగ్నిహోత్రికవిధి జెప్పబడె ఈకర్మలయందు కర్మనామము నుచ్చరించి యక్ష్యే అని సంకల్పించి అగ్నినిప్రతిష్ఠించి పత్న్యవహస్తి అనుక్రమముగా చరుశ్రపణముచేసి యభిఘరించి యుత్తరమునకుగాని తూర్పునకుగాని జరిపియుంచి యభిఘరించి అగ్నిని ప్రజ్వరిల్లజేసి పరిసమూహనము జేసి పశ్చిమమున ప్రాగగ్రములగు దర్భలపరచి ప్రధానహోమము స్విష్టకృద్ధోమము హవిశ్శేషప్రాశనము వీట్లకు సరిపడిన చరువును దర్వియందుంచి ఆదర్విని పరచిన దర్భలయందాసాదించి స్రువముచే గ్రహించుచు నాయామంత్రముల క్రమముగా ప్రధానాహుతుల నన్నిటినివేల్చి ఆకాశమునుచూచి అంగుష్ఠానామికలచే ప్రధానాహుతుల సంబంధమగు లేపమును బహిస్సునతుడచి తిరిగి స్రుక్కునుండి హవిస్సుగ్రహించి స్విష్టకృద్ధోమముజేసి ప్రాచీనావీతియై లేపమునంగులిచే స్ప్రశకయే కుశలచే భూమియందు తుడువదగు తిరిగియుపవీతియై స్రువమును దర్భలయందుంచి మధ్యమ అనామిక అంగుష్ఠములచే దర్వినుండి హవిశ్శేషమును గ్రహించి ప్రాశనజేసి తిరి ప్రాశనజేసి యాచమనము జేసి క్రిందిదర్భలతోగూడ దర్వినిహస్తమునందుంచుకొని యుత్తరముగా తిరిగి హవిశ్శేషమునంతయు తనహస్తమునందుంచుకొని దర్భలతోగూడ నాదర్విని పశ్చిమాగ్రముగా నాసాదించి హస్తమునందున్న హవిశ్శేషమునొక పర్యాయము ప్రాశనజేసి హస్తమును నాకి స్రుక్కును జలముచే పూరించి ఆజలమును భూమియందుంచి తచ్ఛేషమున శుద్ధ్యాచమనముచేసి యాదర్విని కుశోదకముచేసి ప్రక్షాళనము చేయవలయు.

స్మార్తాగ్నిహోత్రిక ప్రయోగము.

విశ్వప్రకాశికయందు తిథ్యాదిసంకీర్తనముచేసి అన్వాధానముచేసి పత్న్యవహస్తి అనుక్రమముగా చరుశ్రపణముచేసి చతుష్పాత్రప్రయోగమున యగ్నిముఖాంతమున చరువుచే స్రుక్కునుపూరించి అందె మూడుభాగములుచేసి అగ్నయేస్వాహాయని యొకభాగమునువ్రేల్చి తల్లేపమును "ఓమదీభ్యఇదంనమమ" అనియుత్తరభాగమున తుడచి అగ్నయేస్విష్టకృతేస్వాహా అని ద్వితీయభాగను వ్రేల్చి తత్సంబంధమగు లేపమును ప్రాచీనవీ

తియై దక్షిణముగా భూమియందు పితృభ్యఇదంనమమ యని తుడచి మిగిలినమూడవభాగమును కొంచెముప్రాశనముచేసి ఆచమనముచేసి మరలప్రాశనముచేసి ఆచమనముచేసి యుత్తరముగా మరలి శేషమును భక్షించి హస్తమును నాకి యాచమనుచేయదగు విస్మృతి అనాజ్ఞాతాది ప్రాయశ్చిత్తాహుతుల వ్రేల్చి యుత్తరపరిషేచనాంతమున 'వృష్టిరసి' అని యుదకమును స్పృశింపదగు.

గ్రంథాంతరమున విశేషము.

వృద్ధకృష్ణీయమునందు అగ్నిహోత్రిక విధిని వ్యాఖ్యానము చేయుచున్నారు. అమావాస్యయందును పూర్ణిమయందును ప్రాతరౌపాసనచేసి ప్రాణాయామముచేసి దేశకాలసంకీర్తనానంతరము పార్వణస్థాలీపాకోపక్రమార్థం అన్వాధానంకరిష్యే అని సంకల్పించి అందు అమావాస్యేనాగ్నిహోత్రిక విధానేనఅగ్నిం అగ్నిగ్గ్ంస్విష్టకృతంచ స్థాలీపాకేనశ్వోయక్ష్యే అని సంకల్పించి అన్వాధానముచేసి 'విద్యుదసి' అని యుదకమును స్పృశింపదగు ఇట్లే పూర్ణిమయందుగూడ చేయదగు మరుసటిదినము ప్రాతరౌపాసనము చేసి పత్న్యవహత్తియను క్రమముగా చరుశ్రపణముచేసి అగ్నికిపశ్చిమమున ప్రాగగ్రముగా బర్హిస్సును పరచి యందు దర్విని హవిస్సును ఆసాదించి అగ్నిముఖాంతమున హవిస్సుచే దర్విని (అనగా స్రుక్కును) పూరించి ప్రాదేశప్రమాణముగల పలాశసమిధను పైభాగమునందుంచి దర్విని బర్హిస్సున నాసాదించి స్థాలీపాకమునందువలె పరిషేచించి యగ్నినుద్దేశించి సమిధనగ్నియందుంచి ప్రధానాహుత్యనంతరము గాలినిపీల్చి విడచి కనులమూసి తెరచి ఓషధులనుద్దేశించి ప్రధానాహుతిసంబంధమగు లేపమును బర్హిస్సున తుడచి దర్విని బర్హిస్సున నాసాదించి యగ్నినభిమంత్రించి దర్వినిగ్రహించి అగ్నయేస్విష్టకృతే స్వాహా" అని మొదటిభాగముకంటె ఎక్కుడుగానుండునట్టియు ఉత్తరభాగమున నున్న రెండవభాగమును మూడుపర్యాయములవదానముచేసి వ్రేల్చి ప్రాచీనావీతియై పితరులనుద్దేశించి యగ్నికిదక్షిణభాగమున భూమియందు లేపమును తుడచి యుదకమునుస్పృశించి దర్విని బర్హిస్సున నాసాదించి వెనుకటివలెనే యుత్తరపరిషేచనముచేసి శేషమును ప్రాశనముచేసి యాచనముచేసి మరల ప్రాశనముచేసి యాచమనముచేసి దర్వినిగ్రహించి యుత్తరముగాదిరిగి హవిశ్శేషమును హస్తమునందుంచుకొని భక్షించి యాచమనముచేసి దర్వియందుదకమును ఆచమనముచేసి దర్విని దర్భచేప్రక్షాళనచేసి ఆచమనముచేసి దర్వియందుదకమును పూరించి దేవతలనందరనుద్దేశించి యగ్నికినలుదిశలయందున యాయుదకమునుంచి తిరిగిపూరించి తూర్పుగావిడచి నాల్గుపర్యాయములుపూరించి బర్హిస్సునందుంచి

శేషమును పత్నియొక్క దోసిలి యందుంచవలయు ఆమె సమీపమున లేనిచో కుశయందే యుంచవలయు అనాజ్ఞాతత్రియహోమములే జపముచేసి "వృష్టిరసి" యని యుదకమును స్పృశింపదగు.

ప్రసంగవశమున పాకయజ్ఞవిధి జెప్పబడుచున్నది.

చంద్రిమాడమున, ఔపాసనము వైశ్వదేవము పర్వమునజేయబడు ఆగ్నేయస్థాలీపాకము అష్టక మాసిశ్రాద్ధము సర్పబలి ఈశానబలి ఇవి యేడును పాకయజ్ఞలనంబడు.

అందు నిత్యోపాసనము.

సుదర్శనకారికయందు వివాహస్థాలీపాకానంతరము సాయంప్రాతః కాలముల యందు తండులములచేగాని యవలచేగాని పాణిచే రెండాహుతులవ్రేల్చదగు సాయంకాలమున "సాయమౌపాసనహోమంహోష్యే" అనియు ప్రాతఃకాలము "ప్రాతరౌపాసనహోమంహోష్యే" అనియు సంకల్పించి "అదితేనుమన్యస్వ" అనురీతిని పరిషేచించి "అగ్నయె స్వాహా" అని యగ్నిదేవతనుద్దేశించి హోమముజేసిన పిదప "అగ్నయేస్విష్టకృతేస్వాహా" అని హోమము జేయదగు ప్రాతఃకాలముల మొదటియాహుతిని "సూర్యాయస్వాహా" అని వ్రేల్చదగు మిగిలిన తంత్రము వెనుకటివలెనే జరిపి యుత్తరపరిషేచనము జేయందగు.

వైశ్వదేవ స్థాలీపాకవిధి.

చంద్రిచూడమునందు సాయంప్రాతఃకాలములయందు వైశ్వదేవము బలిప్రదానము తాను భుజింపకున్నను నాచరింపదగు లేనిచో పాపవంతుడగును అన్నములభింపనపుడు ఫలము శాకము ఉదకము మొదలగువానిచేనైనను ఈవైశ్వదేవము జేయదగు పాలు పెరుగు నెయ్యి వీట్లచే వైశ్వదేవము జేయనపుడు స్రువముచేతను అన్నాదులచే జేయునపుడు హస్తముచేతను ఉదకముచే జేయునపుడు దోసిలిచేతను జేయందగు "వృద్ధిశ్రాద్ధమున ఆదియందును, ప్రత్యాబ్దికాదిక్షయ శ్రాద్ధములయంతమునను దర్శశ్రాద్ధమున, మహాలయమున మధ్యయందును వైశ్వదేవము విధింపఁబడె" నను స్మృతివచనము శాఖాంతర విషయమైగాని, నిరగ్నికునివిషయమైగాని ప్రవర్తింపదగు యికసాగ్నికులకెట్లన వైశ్వదేవమును పంచమహాయజ్ఞములును బ్రాహ్మణభోజనమునకు వండబడిన అన్నముకంటె ఇతరమగు యన్నముచే జేయదగునని సుదర్శనాచార్యులచే జెప్పఁబడె. మరియు సాగ్నికుఁడు శ్రాద్ధమునకుపూర్వమే వైశ్వదేవమును జేయదగుననియు పార్వణశ్రాద్ధము ఏకోద్దిష్టము వీటియందు ముందుగా వైశ్వదేవము జేయదగుననియు ఏకాదశాహమ్మున మాత్రముశ్రాద్ధా

నంతరము వైశ్వదేవము జేయవలయుననియు హేమాద్రియందు యమునిచే జెప్పఁబడె కాన పరిశేషన్యాయమున శ్రాద్ధమునకు పూర్వమె వైశ్వదేవము నిర్వర్తింపనగు.

హోమము అగ్రదానము ఇవిచేయక యెప్పుడును భుజింపజనదు సోదరుల విభక్తులైయున్నపుడొక డాచరించినను అందరు నాచరించినట్లేయగునని వ్యాసుఁడు జెప్పె. సోదరులవిభక్తులైయున్నప్పుడొక ధర్మమే యందరకు వర్తించు విభక్తులైనపుడు వారు ధర్మములుగూడ వేరగునని మితాక్షరయందు నారదుఁడు చెప్పె. ఒకపాకముతో వర్తించు విభక్తసోదరులలో నొకడే నాల్గు యజ్ఞములజేయదగునని యాశ్వలాయనుఁడు జెప్పె. అవి భక్తులైనను విభక్తులైలను పృథక్పాకముగల బ్రాహ్మణులు ప్రతిదినము భోజనమునకు పూర్వము యజ్ఞములనుగూడ వేరువేరుగా జేయఁదగునని స్మృత్యంతరమున జెప్పఁబడె. శాలాగ్నియఁదుగాని లౌకిగాన్నియందుగాని యన్నమును వండదగు అన్నము నేయగ్నియందువండెదరో ఆయగ్నియందే హోమముజేయదగునని మాధవీయమున నంగిరసుడు చెప్పె లౌకికాగ్నియందుగాని వైదికాగ్నియందుగాని జలమునందుగాని భూమియందుగాని పంచసూచనముల నివర్తింపచేసుకొనుటకొరకు వైశ్వదేవముచే జేయదగునని శాతాతపుడు జెప్పె. ఇది ఆశ్వలాయనవిషయము తైత్తిరీయులకు "ఔపాసనె పచనెవ" అను నీయమువలన ఔపాసనాగ్నిగల వారికౌపాసనాగ్నియందు లేనివారు పచనాగ్నియందును జేయవలయు "వైశ్వదేవము జేయకపూర్వము భిక్షువు భిక్షార్థమై వచ్చినపుడు వైశ్వదేవముకొఱకు కొంత భాగమునుతీసియుంచి మిగిలినభాగమునుండి భిక్షమునిచ్చి భిక్షువును పంపివేయుదగు వైశ్వదేవము చేయనిదోషమును భిక్షువు పోగొట్టగలడు భిక్షనివ్వనిదోషమును వైశ్వదేవము పోగొట్టలేదు.

వైశ్వదేవము నారంభించుకాలము.

శేషహోమాంతరము వైశ్వదేవము నారంభించుట శిష్టాచారము కర్మమధ్యమున మరియొక కర్మనారంభింపజనదు కాన వివాహమైన నాల్గురోజులలో నిడియారంభింపదగదు పార్వణస్థాలీపాకమైన పిదప వైశ్వదేవము నారంభింపదగునని కొందరియభిప్రాయము అంగుష్ఠపర్వముయొక్క ప్రమాణమునకు సరిగానవదానముజేయదగు యీయామితమునకు నాల్గురెట్లు ప్రమాణము, స్విష్టకృద్ధోమము, కుక్కుటాండ ప్రమాణముగా బలులనుంచదగు ఆహుతిప్రమాణముకంటె ద్విగుణముగా నెమిలిగ్రుడ్డుయొక్క యాకారముగా గ్రాసముండదగు ఆగ్రాసప్రమాణముగానే భిక్షయు దానికినాల్గురెట్లు అగ్రమును దానికి నాల్గురెట్లు హన్తకారమును జెప్పఁబడె.

సుదర్శనకారికయందు ధర్మములయందు జెప్పఁబడిన వైశ్వదేవమును ప్రసంగవశమున చెప్పుచున్నాను. వివాహముపూర్తియైనపిదప పండ్రెండు దినములు దంపతులు అధశ్శయనము, బ్రహ్మచర్యము క్షారలవణవర్జనము మొదలగు నియమముల నవలంబించియుండి పదమూడవదినమున నుపవసించి పదునాల్గవదినమునగాని ; తారాచంద్రబలయుక్తమగు మరియొకదినమునగాని పత్నితోగూడ ఈవెనుక చెప్పబడిన వ్రతమునాచరించినపిదప వైశ్వదేవము చేయవలయు అన్నసంస్కర్త (అన్నమువండినవాడి) అన్నము సిద్ధమైనపిదప 'భూతం' అని యజమానునితో నిలిచియుండి పలుకవలయు అపుడు యజమానుఁడు తత్సుభూతం విరాడన్నం తన్మాక్షాయి అని పలుకవలయు ఔపాసనాగ్నిలేనిచో పచనాగ్నియందు వైశ్వదేవముచేయునగు భుజింపదగినయన్నము నే హోమార్థమై యగ్నిసమీపమునసుంచి యొకపాత్రమున హవిష్యమును (క్షారలవణ సంసర్గములేని యన్నమును) కొంచెముగానుంచి మరియొకపాత్రమునందు అహవిష్యమున (దొకాదులతోకలసిన యన్నము) నుంచి ఇష్టే దేవయజ్ఞార్థమై మూడవభాగమును అగ్రదానముకొరకై నాల్గవభాగమును మనుష్యయజ్ఞార్థమై ఐదవభాగమును విభజించి ప్రాతఃకాలమున "ప్రాతర్వైశ్వదేవేన యక్ష్యే" అనియు సాయంకాలము "సాయంవైశ్వదేవేనయక్ష్యే" అనియు సంకల్పించి, అదితేనుమన్యస్వ అని యథావిధిగా పరిషేచించి "అగ్నయేస్వాహా" అనునది మొదలారు మంత్రములచే అంగుష్ఠపర్వ ప్రమాణముగల అన్నమును మొదటగా కల్పింపబడిన హవిష్యమునుండి గ్రహించి పాణిచేతనే వ్రేల్చి పిమ్మట యుత్తరపరిషేచనముచేసి అటుకరువాత అగ్నికియుత్తరమునసున్న వెచ్చనిభస్మమును వెలుపలకుతీసి యందు స్వాకారముచే అహవిష్యమును కొంచెముగా హోమముజేయవలయు. పిమ్మట షడాహుతులు వ్రేల్చగా మిగిలిన హవిష్యము నీయహవిష్యముతోకలపి నూపముతోగలుపబడి ఆయన్నముచే క్రమముగా బలులనుంచవలయు బలులనుంచదగు ప్రదేశమున హస్తముచే సమ్మార్జనముజేసి ప్రోక్షించి ఆబలినుంచి పరిషేచనము జేయవలయు బ్రహ్మసదనము మొదలగు గృహభాగములందచ్చటచ్చట బలులనుంచుటలో నొకభాగమున నేకబలుల నుంచవలసివచ్చినప్పుడు వానినన్నింటినుంచి అంతముననొకమారు పరిషేచనము జేయదగు ప్రతిబలికి నక్కరలేదు. అగ్నికి యుత్తరపరిషేచనము జేసినపిమ్మట "ధర్మాయస్వాహా" "అధర్మాయస్వాహా" అను మంత్రములచే అగ్నికి పశ్చిమమున నుత్తరసమాప్తిగా రెండు బలులనుంచవలయు పిమ్మట "అద్భ్యస్స్వాహా" అనుమంత్రమున నుదకభాండసమీపమున నొకబలి నుంచవలయు "ఓషధివనస్పతిభ్యస్స్వాహా" "రక్షోదేవజనేభ్యస్స్వాహా" అను మంత్రములచే గృహ్యామధ్య

మున రెండుబలులు ప్రాక్సమాప్తిగానుంచి “గృహ్యేభ్యస్స్వాహా అవసానేభ్యస్స్వాహా అవసానపతిభ్యస్స్వాహా సర్వభూతేభ్యస్స్వాహా” అను నాల్గుమంత్రములచే గృహమునకీశాన్యప్రదేశమున ప్రాక్సమాప్తిగా నుంచవలయు “కామాయస్వాహా” అను బలి గృహమునకు దక్షిణభాగమున పయుండెడి ప్రదేశమున నుంచవలయు “అంతరిక్షాయస్వాహా” అను మంత్రముచే గడపయందును “యదేజతి” అను మంత్రముచే తలుపునందునొకబలి నుంచదగు పిమ్మట బ్రహ్మసదనమున “పృథివ్యైస్వాహా” అనునిది మొదలగు మంత్రముచే పదిబలుల ప్రాక్సమాప్తిగానుంచి వాటికిదక్షిణభాగమున ప్రాచీనావీతియై ‘స్వధాపితృభ్యస్స్వాహా’ అను మంత్రముచే దక్షిణమునకు కొంచెము వంచబడిన హస్తముచేనొక బలినుంచి పిమ్మట యుపవీతియై ఆపితృబలికి యుత్తరమున “నమోరుద్రాయ పశుపతయేస్వాహా” అనియొక బలినుంచి, యొకబలినుంచి ప్రాచీనావీతియై మొదటిబలికిన్నీ ఉపవీతియై రెండవబలికిన్నీ పరిషేచనము జేయవలయు పిమ్మట ‘విద్యుదసి’ అను మంత్రముచేయుదకమును తాకి పూర్వ పరిషేచనముజేసి “దేవేభ్యస్స్వాహా” అని హోమముజేసి యుత్తరపరిషేచనముజేసి “వృష్టిరసి” యని యుదకమును తాకి ప్రాచీనావీతియై ‘పితృయజ్ఞేనయక్ష్యే” అని సంకల్పించి ‘విద్యుదసి’ అని యుదకమును తాకి ‘పితృభ్యస్స్వధాస్తు’ అని అంగుష్ఠ తర్జనులమధ్యభాగమునుండి భూమియందు బలినుంచవలయు పిమ్మట ‘వృష్టిరసి’ యని యుదకముతాకి ఉపవీతియై ‘భూతయజ్ఞేనయక్ష్యే’ అని సంకల్పించి ‘విద్యుదసి’ అని యుదకమును తాకి ‘భూతేభ్యఇదం’ అని బలిని భూమియందుంచి ‘వృష్టిరసి’ యని యుదకమును తాకి ఉపవీతిగానుండియే “మనుష్యయజ్ఞేనయక్ష్యే” అని సంకల్పించి విద్యుదసి యనియుదమును తాకి కల్పితాన్నమును బ్రాహ్మణునకొసగి ‘వృష్టిరసి’ యని యుదకమును తాకవలయు గృహమందున్నవారలందరు తృప్తులైనపిదప పాత్రలన్నిటినుండి లేపములతుడచి యుదకములచే నాలేపములకడపి ‘రుద్రాయస్వాహా’ అని యుత్తరమునశుచియగు స్థలమందుంచవలయు సాయంకాలము రౌద్రబలివరకే జేయదగు పిమ్మట “యేభూతా” అనుమంత్రముచే ఆకాశమునసంచరించు పక్షులకొక బలి నొసంగవలయు కొందరు రాత్రియందు వైహాయసబలి నుంచనక్కరలేదని చెప్పిరి. ఛేదించుట భేదించుట వండుట పిండిమొదలగునవి విసరుట నీటిని చల్లుటలనెడి ఐదుతావులుగల్గెడి యైదుపాపముల నివృత్తికొరకీ పంచమహాయజ్ఞములు చేయదగు.

వైశ్వదేవప్రయోగము.

వృద్ధకృష్ణీయమునందు వివాహమైనపిదప నాల్గవదినము మొదలు దంపతులు అధ

శ్శయనమ్ము బ్రహ్మచర్యము క్షారలవణవర్జనము జేయఁదగు పదమూఁడవరోజున యుపవాసము పదునాల్గవదినమునగాని తారాచంద్రబలయుక్తమగు మరియొకదినముగాని ఔపాసనాగ్నికి పశ్చిమమున ప్రాఙ్ముఖుఁడై కూర్చుండి ప్రాణాయామముజేసి వైశ్వదేవసిద్ధ్యర్థం స్థాలీపాకంకరిష్యే అని సంకల్పించి పర్వులయందు జేయబడుస్థాలీపాకమువలె వైశ్వదేవస్థాలీపాకమును జేసి జయాద్యుత్తరపరిషేచనాంతముజేసి యదిమొదలు జీవించియున్నంతవరకు వైశ్వదేవమును గృహపాకముచే జేయవలయు గృహపాకమునుండి హవిష్యమగు అన్నమును గ్రహించి పాత్రయునందుంచి ఘృతసహితమగు నాయన్నమును ఐదుభాగములుజేసి వైశ్వదేవమునకొకటొక భాగము ఉష్ణభస్మమునందుంచుట మొదలగువానికొకభాగము దేవభూతయజ్ఞార్థమొకభాగమును పితృయజ్ఞార్థమొకభాగమునువిభజించి ప్రాణాయామముజేసి దేశకాలసంకీర్తనపూర్వకముగా పంచసూనదోషప్రాయశ్చిత్తార్థం అన్నశుద్ధిద్వారా ఆత్మశుద్ధ్యర్థం ప్రాతర్వైశ్వదేవేనయక్ష్యే సాయంకాలమునసాయం వైశ్వదేవేనయక్ష్యే అనియుసంకల్పించి ఔపాసనాగ్నియందుగానిపచనాగ్నియందుగానిపరిషేచనముజేసి అగ్నయేస్వాహా అనునిది మొదలుగానారాహుతులహవిష్యమునందలి ప్రథమభాగమునుండిగ్రహించి హస్తముచేవ్రేల్చదగుఇచ్చటదేవతలు అగ్నయేస్వాహా అనునిదిమొదలు నాయవాక్యములయందువచుసగాచెప్పబడినవారేయగుదురు ముందునుఇట్లేయూహింపనగు పిమ్మటయుత్తరమునయున్న యుష్ణభస్మమును వెలుపలనుంచి ద్వితీయభాగమునుండి కొంచెము గ్రహించి యమంత్రకముగా "స్వాహా" యని వ్రేల్చి "అగ్నయఇదం" అని త్యాగముజెప్పి యుత్తరపరిషేచనముజేసి ఒకటి రెండు భాగములయొక్క శేషముగలిపి బలులనుంచదగు యచ్చట బలినుంచదగునో నచ్చట ముందుగా సమ్మార్జనము అవోక్షణము జేయఁదగు వ్రేళ్లయొక్క చిగుళ్ళు భూమిని స్పృశించునటుల బలులనుంచవలయు బలులయందంతటను గంధపుష్పాక్షతలచే పూజించి యమంత్రకముగా పరిషేచనము జేయనగు ఒకప్రదేశమునందుంచబడు బలులకు అన్నిటినుంచి నతరువాత యొకేపర్యాయమన్నిటికి పరిషేచనముజేయదగు అగ్నినికి పశ్చిమమున 'ధర్మాయ' "అధర్మాయ అను రెండుబలుల నుత్తరసమాప్తిగానుంచి యమంత్రకముగా పరిషేచనము జేయువలయు అన్నిబలులయందును అమంత్రకముగానే పరిషేచనము "అద్భ్యః" అని ఉదకభాండముయొక్క సమీపముననుంచి పరిషేచించి గృహమధ్యమున "ఓషధివనస్పతిభ్యస్స్వాహా" "రక్షోదేవజనేభ్యస్స్వాహా" అనియు ప్రాక్సమాప్తిగానుంచి పరిషేచనము గృహమునందీశాన్యప్రదేశమున గృహ్యేభ్యః అవసానేభ్యః అవసానపతిభ్యః సర్వభూతేభ్యః అను నాల్గుబలులు ప్రాక్సమాప్తిగానుంచి పరిషేచించి కామాయ అని పరుండెడితావున

నొకబలినుంచి పరిషేచించి అంతరిక్షాయ అనిగడపయందొకబలినుంచి పరిషేచించి "యదేజతి" అనుమంత్రముచే తలుపునందొకబలినుంచి పరిషేచించి పిమ్మట బ్రహ్మసదనమున 'పృథివ్యైస్వాహా' అనునదిమొదలు మంత్రములచే పదిబలుల ప్రోక్షణమూర్తిగానుంచి పరిషేచించి ప్రాచీనావీతియై ఆబలులకు దక్షిణమున పితృతీర్థముచే "స్వధాపితృభ్యస్స్వాహా" అను మంత్రమున నొకబలినుంచి అప్రదక్షిణముగా పరిషేచనముచేసి ఉపవీతియై యుదకమునుతాకి 'నమోరుద్రాయపశుపతయేస్వాహా' అనుమంత్రమున పదిబలులకు దక్షిణమున పితృబలికి యుత్తరమున మధ్యనొకబలినుంచి పరిషేచించి "యేభూతాః ప్రచరన్తి... తథాతుస్వాహా" అని ఇంటికప్పునొక బలినుంచదగు, పగటిభాగమున "దివాబలిమిచ్ఛన్తః" అనియు రాత్రిభాగమున "నక్తంబలిమిచ్ఛన్తః" అనియు చెప్పఁదగు పిమ్మట దనామి...కామస్సమృధ్యతాం అనియొక్క భాగమును వేదతత్త్వార్థవేత్తయగు బ్రాహ్మణకొసఁగి యుదకమును తాకవలయును పిమ్మట ప్రాణాయామముజేసి దేవయజ్ఞేనయక్ష్యే అని సంకల్పించి "విద్యుదసి" యని యుదకమునుతాకి "అదితేనుమన్యస్వ" అనియగ్నిని పరిషేచించి "దేవేభ్యస్స్వాహా" అనునది మొదలగు నాహుతుల నగ్నిమధ్యను హస్తముచే తృతీయభాగమునుండి గ్రహించి వేల్చి పిమ్మట యుత్తరపరిషేచనము జేయఁదగు.

గౌణకాలము.

సూర్యోదయమైనపిదప మూఁడుగడియలు ప్రాతస్సంధ్యకును హస్తమించిన పిదప మూఁడుగడియలు సాయంసంధ్యకును పండ్రెండుగడియలతిక్రమించినపిదప మాధ్యాహ్నికసంధ్యకును గౌణకాలము ఈకాలమతిక్రమించినచో శాస్త్రనృష్టమగు మార్గమున ప్రాయశ్చిత్తమొనర్పదగు ఆక్రమము స్మృత్యంతరమున జెప్పఁబడె. ప్రాతఃకాలమున మూఁడుప్రాణాయామములును సంగవకాలమున నాల్గు ప్రాణాయామములును మధ్యాహ్నమున తొమ్మిది ప్రాణాయామములును అపరాహ్ణమున పదునెనిమది ప్రాణాయామములును సాయాహ్నమున ముప్పదియారు ప్రాణాయామములును ప్రాతస్సంధ్యాతిక్రమప్రాయశ్చిత్తముగా జేయఁదగు, సాయాహ్నముగూడ నతిక్రమించినచో సూర్యహత్యనొందు ప్రమాదవశమున నొకదినమున సంధ్యావందనము జేయబడనిచో నొకయహోరాత్రము పదివేలు గాయత్రినిజపింపవలయు ఈవ్రతము నే రెండుదినము లతిక్రమించినచో ద్విగుణముగాను మూఁడురాత్రులతిక్రమించుచో త్రిగుణముగాను యొనర్పదగు ఇంతకును మించినచో శూద్రుడేయగు. మాంద్యము మొదలగు వానిచే కాలయాపనమైనచో దోషము నను చెప్పుచున్నాడు. ఎవఁడు కాలమున ప్రాప్తించిన సంధ్యను మాంద్యమున యుపే

క్షించునో వాడు సూర్యహత్యా పాపమునొందుచు శుద్రుడుగా జన్మించును కేవలబ్రా
అగ్ని బ్రాహ్మణుడు వీరిసంబంధమగు పనియందున్నప్పుడు సంధ్యాతిక్రమమున దోష
మేమాత్రమును లేదు. జాతాశౌచమునను మృతాశౌచమునను సంధ్యావందనము విడువ
జనదు.

స్మృత్యర్థసారమునందు.

మూడుసంధ్యలు లోపించినపుడు ఎనిమిదివేలు గాయత్రిని జపింపవలయునని
చెప్పబడె. మఱియొక స్మృతియందు మిక్కిలి యశక్తుడగుచో ఒక్కొక్క సంధ్య లోపిం
చినపుడు ఒక్కొక శతము గాయత్రిని జపించుచో తత్ఫలము లభింపగలదని చెప్పబడియె.

అగ్నికార్యముచేయక భుజించినచో ప్రాయశ్చిత్తము.

అగ్నికార్యముచేయక భుజించిన బ్రహ్మచారి శివాలయమున "మానస్తోకే" అను
మంత్రమును నూరుమారులు జపించినచో నాపాపము తొలగు మరియొక స్మృతియందు సంధ్య
గాని అగ్నికార్యముగాని లోపించినచో స్నానముజేసి యెనిమిదివేలు గాయత్రీజపము
జేయవలయునని చెప్పబడె. క్షితుల్ లోపించినచో పదునారువందలుమాత్రము జపింపవలయు
అబుద్ధిపూర్వకముగా పరిత్యజించినచో ప్రాయశ్చిత్తమును యాజ్ఞవల్క్యుడు జెప్పె. అగ్ని
కార్యమునువదలి భుజించినచో నేడురాత్రులవరకు "కామావకీర్ణిత్యాది" మంత్రద్వయ
ముచే రెండాహుతులు వేల్చి "సంమాసిఞ్చ" అను మంత్రముచే నుపస్థానము జెప్పదగు
ఈమంత్రములు మితాక్షరయందు జెప్పబడె.

మిక్కిలియశక్తుడై ఈధర్మమును నిర్వర్తింపలేనిపక్షమున.

శివాలయమున "తంవోధియా" అనుమంత్రమును లక్షమారులు జపింపనగు.

అగ్నిప్రాదుష్కరణకాలము.

సూర్యుని యస్తమయముకంటెను సూర్యుని యుదయముకంటెను పూర్వము ముఖ్య
కాలమని బోధాయనునిచే జెప్పబడుటవలన విహరించినపిదప సూర్యాస్తమయము సూర్యో
దయము అగునట్లు విహరింపవలయు ఇట్లే "అథాధవృక్షసూర్యః" అను నాపస్తంబసూ
త్రమున జెప్పబడినది కాన ఉదయాస్తమయములకంటె పూర్వము అగ్నినుద్ధరించుటకు
కాలముకాదగు ఈప్రాదుష్కరణకాల మతిక్రమించినచో ప్రాయశ్చిత్తము చెప్పబడలేదు
కాన సర్వప్రాయశ్చిత్తమే జేయదగుఅదియెట్లన హోమకాలమునందు అస్తమయముకంటెపూ
ర్వము ప్రాదుష్కరణనిమిత్తపూర్వకం సాయంప్రాతర్హోమం కరిష్యే అని సంకల్పించి

హోమద్రవ్యసంస్కారపూర్వకముగా సంస్కరింపబడిన యాజ్యముచే ఓంభూర్భువస్సువ స్స్వాహా అనిసర్వప్రాయశ్చిత్తము స్రువముచే వేల్చదగు పిదప హోమద్రవ్యసంస్కారపూర్వకముగానపుడు ప్రాప్తించినకాలము జేయదగిన హోమము జేయదగు ఇది ఋత్విగ్విధానమునజెప్పఁబడిన యనుద్ధరణ ప్రాయశ్చిత్తము.

గ్రంథాంతరమునందు.

ప్రాదుష్కరణమనఁగా అగ్నిని ప్రజ్వరిల్లజేయుట ఆకాలమతిక్రమించినచో సమస్తవ్యాహృతులచే నాజ్యాహుతి వేల్చదగునని నారాయణభట్టీయమునందు కాత్యాయనుని వచనము గనిపట్టెనని ఇది స్మార్తానుద్ధరణప్రాయశ్చిత్తవిధి.

స్రుక్స్రువాది ప్రకృతి వృక్షములు.

స్మృత్యర్థసారమునందు మోదుగుకఱ్ఱచే జుహూవును రావికఱ్ఱచే నుపభృత్తును కాండ్రిగుకఱ్ఱచే ధ్రువ నీప్రకారము యజ్ఞమునందుపకరించు స్రుక్కులజేయదగునని లేక అన్నిటిని భుజపత్రపు కఱ్ఱచేనైనను చేయదగు స్రువము చండ్రకొయ్యచేతను ప్రాశిత్రము మేక్షణమును జమ్మికఱ్ఱచేతను రోకలి చండ్రకఱ్ఱచేతను రోలు మోదుగుకఱ్ఱచేతను లేక ఉలిమిరికఱ్ఱచేతను అదియు సంభవింపనిచో మరియొక కఱ్ఱచేగాని జేయింపదగు ముఖ్యమగు ద్రవ్యము లేనప్పుడు తత్సదృశమగు ద్రవ్యము విధింపబడినదికాన నాముఖ్యద్రవ్యమువలె తదసంభవమున నివ్వబడు తత్సదృశద్రవ్యమునుగూడ దేవతలు గ్రహించెదరు. పూర్ణపాత్రమునకును ముసలమునకు స్రువమునకును చండ్రకఱ్ఱ ప్రశస్తము జుహూవునకు పాలాశము ప్రశస్తము అదిలేనిచో యజ్ఞియమగు మరియొక వృక్షముయొక్క కొయ్యచే చేయదగు రెండు ప్రాదేశములకుసరిగా బిలముండవలయు ఇట్టి స్రువములు లభింపనిచో మోదుగుఆకులచే హోమముజేయదగు అవియు లేనిచో రావియాకులచే హోమముజేయదగునని సంగ్రహమునజెప్పఁబడె మరియు "మధ్యమేనపర్ణేనజుహోతి" అను శృతిప్రామాణ్యమున మోదుగుదళమునకు మధ్యనున్న యాకుచే హోమముజేయవలయు. ఒకపక్షమున చమసమును పూర్ణపాత్రమును కాంస్యపాత్రలుకావచ్చు.

దండముండవలసినవిధి.

పాదవును విదుభాగములుజేయగా నందు రెండుభాగములు పాత్రమును మూడుభాగములు దండమును కాదగునని చెప్పెదరు. ఇది ఆయామలక్షణము. పాత్రముయొక్క పాదవులో సగముపాత్రముండవలయు మిగిలినసగము దండముండవలయు ఈసగభాగములో సగభాగము పాత్రముయొక్క వెడల్పును బిలముయొక్క లోతును యుండదగు.

పంచమహాయజ్ఞప్రాయశ్చిత్తము.

పంచమహాయజ్ఞములలో నొక్కొకటి యొకదినము జేయబడనిచో మనస్వతీహోమము జేయదగు రెండుమూడు దినములతిక్రమించినచో మూడుతంతుమతీహోమములు జేయనగు పిమ్మట మూడురాత్రులపర్యంతము "ఇమమ్మెవరుణ తత్వాయామి యచ్ఛిద్ధితే యత్కించేదం" అను వారుణహోమముల నాల్గిటిని జేయందగు తరువాత అగ్నే భ్యావర్తిన్ అనునిది మొదలగు హోమములుచేయదగు అందు 'అగ్నయె భ్యావర్తినఇదం' అని త్యాగము జెప్పవలయు చరువుచే తంతుమతేష్టిని జేయవలయునని కవివల్లభుండు జెప్పె.

ఘటశ్రాద్ధకారికలు.

కులహీనయు గర్భపతనము జేసుకొనినదియు పాపాత్మురాలును ద్వైవద్రోహియు ఇట్టిస్త్రీలకు సంస్కారములేదు ఆశౌచము తిలోదకాదులు కుమారునివలన పైతృమేధిక క్రియయు నవసరములేదు, బంధువులాస్త్రీకి ధర్మప్రకారము ఘటశ్రాద్ధము జేయవలయు మనోహారమునందు ఏ స్త్రీ అజ్ఞానమున భర్తను బంధువులను యతిక్రమించి పలువిధములగు మహాపాతకములను జేయునో ఆస్త్రీకి మఱియొక ప్రతిక్రియలేదు కాన ఆమెయొక్క వెంట్రుకలబట్టి తెచ్చి ముఖమును బంధించి అరణ్యమునవిడువవలయు పిమ్మట బ్రాహ్మణులతోను బంధువులతోనుగూడి ఘటశ్రాద్ధముజేయవలయు స్నానముజేసి తనగృహమునకుంబోయి స్వస్తివాచనపూర్వకముగా బ్రాహ్మణసంతర్పణమునుజేసి పిమ్మట యాశీర్వాదముల గొనందగు. హేమాద్రికారుడు మహానదీమధ్యయందుగాని అరణ్యమునగాని చతుష్పథమున (అనఁగా నాలుగుత్రోవలుకలసినచోటున) దేవగృహమునగాని పర్వతాగ్రమునగాని ఘటశ్రాద్ధమును జేయదగు, శ్రోత్రియుడు, దరిద్రుడు, ఋత్విక్కు, దంభములేనివాడునగు తనయాచార్యుని ఇంక నిరువుర బ్రాహ్మణులను కూర్చుండనియోగించి బ్రహ్మవిష్ణుమహేశ్వరుల నావహింపజేసి క్రొత్తకుండలయందు శ్వేతతండులములపూరించి సువర్ణవస్త్రముచేకప్పి యొక్కొక కలశమును తొమ్మిదిదారములచేజుట్టి పూర్వమున నుంచి అందు గోధుమలు, మినుములు, పెసలు, ఒక్కొకటి కుంచము మితిగానుంచి కలశముల ఫలములు బెల్లము, నెయ్యి, తేనె, పాలు, మొదలగునవియు పంచరత్నములు నుంచదగు పాలు, సర్పిస్సు (అనఁగా నెయ్యి) జీరకము (జీలకఱ్ఱ) ఇవి యొక్కొకటి మానెడు ప్రమాణమునను నుంచవలయు ఏలకులు అగరువత్తులు ఇవి యొక్కొకటి పిడికిలిప్రమాణమున నుంచదగు పచ్చియూసిరిగాయప్రమాణమున ఇంగువయు నుంచి బ్రాహ్మణుల నుచితముగు

రీతిని వస్త్రాదులచే నలంకరించి కుండలములు పాదుకలు ఛత్రము ఉంగరము మొదలగునవి యొసగి పూజించి నిష్కముగాని (అనఁగా నూటయెనిమిది సువర్ణములుగాని) వానిలో సగముగాని దక్షిణగానిచ్చి ఆయాకలశములను బ్రాహ్మణులకిచ్చవలయు ఆయిచ్చునపుడు శ్లో॥ కులే మమ సముద్భూతం మయాదత్తమిదం తత్ప్రస్వీకురుష్వ ద్విజముఖే తన్నామస్మరణం పునః అని చెప్పి బ్రహ్మార్పణముజేసి ఆచార్యునకు పాడియావును దక్షిణగానిచ్చి యొక కుండను ప్రదక్షిణమును బంధువులతోఁగూడ జేసి యాకుండను పగులగొట్టి దానిని చూడక యే నదికిఁబోయి స్నానముజేసి గృహమునకువచ్చి సుఖముగా పుణ్యాహవాచనముజేసి పవిత్రమగు పాయసమును భుజింపనగును.

మరియొకరీతిగా ఘటశ్రాద్ధము.

స్త్రీగాని పురుషుఁడుగాని ప్రమాదవశమున కులభ్రష్టులైనచో వారిని వదలి వర జాహారపూర్వకముగా ఘటశ్రాద్ధముఁజేసినచో నిష్కృతియగు అట్లుచేయనిచో కులమునందు బుట్టినవారందరును పాపాత్ములగుదురు హవ్యకవ్యాదికమున నిందింపబడినవారగుదురు మహాపాతకములచేసి దూషితులై ప్రాయశ్చిత్తములఁజేసికొనుట కశక్తుఁడగుచు మృతినొందినవానికి యుదకక్రియలేదు ఏకాలమందైనను గొప్పపాపమునుజేసి ప్రాయశ్చిత్తమాచరింపనిచో వానిపుత్రులు మొదలగు సపిండజ్ఞాతులు సత్కులమందుఁగలిగిన సంకిలీకరణపాతిత్యము వివరించుటకై వానినుద్దేశించి త్యాగవిధిగా ఘటశ్రాద్ధముజేయఁదగు.

ఘటశ్రాద్ధప్రయోగము.

గురుశుక్రమౌఢ్యరహితమగు జ్యోతిశ్శాస్త్రమునెరిగినవానిచె జెప్పఁబడిన మంచి దినమున వేదశాస్త్రములయందు సమర్థులగునట్టియు నాల్గుశాఖలయందు జనించినట్టి యశిష్టులగునట్టియు శ్రోత్రియులను రావించి తాను త్యాగముచేయుటకు నిమిత్తమును వారికి తెలియజేసి తనగృహమును పుణ్యాహవాచనాదులచే శుద్ధిపరచి తనగ్రామమునుండి బయలువెడలి మహానదియందుగాని దేవగృహమునగాని యీవిధి నెరవేర్పనగు స్నానముజేసిపరిశుద్ధురాలగు తెల్లని వస్త్రమును ధరించిన యొకదాసిని గంధమాల్యాదులచే నలంకరించి చిల్లిలేనియొక క్రొత్తకుండను దెచ్చి తనచేవిడువబడు పాపాత్మునియొక్క లేక పాపాత్మురాలియొక్క గోత్రమును పేరును తనకును వానికినిగల సంబంధమును జెప్పి అన్నియోషధులచేతను ప్రతిష్ఠాశనముచేసియుదకముచేపూరించియమనూక్తమునుచ్చరించుచు ఆఘటమును తాకిదాసియొక్క శిరస్సునందుంచి బంధువులందరితోఁగూడ నాదాసినిముందుంచుకొని గ్రామమునుండితూర్పుగాగాని యుత్తరముగాగాని బయలువెడలి చతుష్పథమునందుంచి ఆపతితునియొక్క గోత్ర

మును నామమును ఉచ్చరించుచు శోకమువలన కన్నీరువిడుచుట మొదలగునవిజేసి పుత్రులు మొదలగు సపిండులు ఘటమునకుమూడుమారులు ప్రదక్షిణముజేసి యందుబలినుంచి తిరిగి గృహమునకు వెళ్లవలెనుపిమ్మట శరీరశుద్ధ్యర్థమై పావమానాది మంత్రములనుచ్చరించుచు పంచగవ్య ఆమలక వారుణస్నానములనాచరించి రాత్రియందుపుణ్యాహమునుచేసి పంచగవ్యహోమముజేసితత్ప్రాశనజేసితరువాత ఘటశ్రాద్ధము విరజాహోమమును వ్యాహృతి హోమములుజేసి విష్ణు,రుద్ర,యమ,బ్రహ్మ,సవితృ,దుర్గా, గణేశాదులనుద్దేశించి హవ్యములు నెయ్యి శమీకాష్ఠములు తిలలు గరిక మొదలగువానిచే నొక్కొకదానికి ఎనిమిదిమారులవంతున తనగృహ్యసూత్రమునందు చెప్పబడినరీతి హోమముజేయవలెను పిమ్మట పరహోమాంతమున ఎనిమిదిపిండములుచేసి అగ్ని [illegible] మునసటిసాయంత్రకాలమున మునుపుగాని పిమ్మటగాని [illegible] బ్రాహ్మణాల భుజింపజేయవలెను ఇది ఘటశ్రాద్ధప్రయోగము.

అనుద్ధరణప్రాయశ్చిత్తము.

అగ్నినుద్ధరింపకమునుపు సూర్యుడుదయించినను అస్తమించినను [illegible] ప్రాయశ్చిత్తమునాచరింపవలెను సాయంకాలమున హిరణ్యమును పురస్కరించుకొని యగ్నినుద్ధరింపవలెను. హిరణ్యము జ్యోతిస్స్వరూపము కాన ఆహిరణ్యమును ప్రణోభాగమునుంచినయెడ సూర్యుడున్నటులేయగు ప్రాతఃకాలమున రజతమునుగ్రహించి యుద్ధరింపవలెను రజతము రాత్రిరూపమైనదిగాన తత్సన్నిధానమున రాత్రినతిక్రమించిన దోషముపోవునని తెలియదగును.

సంధ్యాదులయందు జపవిధి.

అనామికాంగులి మధ్యపర్వవారంభించి ప్రదక్షిణక్రమముగా తర్జనియొక్క మూలపర్వమువరకు గాయత్రీజపము నాచరింపవలయును.

దా న ల క్ష ణ ము .

కన్యాదానము, గోదానము, దాసీదానము, వృషభదానము, గజదానము, వీటియందు ప్రతిగ్రహీత పశ్చిమాభిముఖుండై నిలచి గైకొనవలయును గుఱ్ఱమును చెవియందు, యేనుగును దంతమునందు, దాసిని కేశములయందు, మేకను కంఠమునందు, గోవునుతోకయందు, వృషభమును మూపురమునందు, ఎనుమును కొమ్ములమధ్యను కన్యను హస్తమునందును పశ్చిమాభిముఖుండై గ్రహింపవలయును.

ఇధ్మతంత్రరహితములగు కర్మలయందాఘారములు చక్షుస్సులులేవు ఇధ్మతంత్ర

ముతో గూడిన అన్ని కర్మలయందు నాఘారములు చక్షుస్సులు గలవు పుత్రుఁడు జనించి నపుడు పుణ్యాహవచనయమున పత్నియు పుత్రుఁడును వామభాగముననుండవలయును. తదితర కార్యములయందు "వధూంసమేత్య" అనునది మొదలగు మతమునననుసరించి కూర్చుండఁదగు.

శ్రాద్ధమున అగ్నౌకరణలోప ప్రాయశ్చిత్తము.

అగ్నౌకరణము జేయమరచి భోక్తల భోజనముమధ్యను స్మరించుచో ఆజ్యహోమము జేసి శేషము పాత్రమునసుంచదగు.

ద్విభార్యా గర్భిణీపతి.

ఇరువురు సభార్యలు గర్భిణులైయుండ నొకభార్య ప్రసవించినచో శుభకర్మను మాత్రము వర్జించి నామకరణాదికము జేయఁదగు.

ఛాయా న క్త ము .

తననీలువుప్రమాణమునకు రెట్టింపుదూరము తననీడపోవునటుల సూర్యుడు పశ్చిమదిశకరుగ నదినక్తమనఁబడు రాత్రిభోజనము నక్తముగానేరదు ఇది రాత్రిభుజింపగూడని విధవస్త్రీలు మొదలగువారి విషయము.

గ్రహణమునందు శ్రాద్ధవిధి.

సూర్యుఁడు గ్రస్తుడై యస్తమించినపుడును గ్రస్తుడై యుదయించినను ఆదినముపవసించి మరుసటిదినము శ్రాద్ధముజేయఁదగు.

శాఖారంభ విషయము.

ఒక వేదమునందలి శాఖలయొక్క మధ్యను తనసంబంధమగు శాఖను పరిత్యజించి ఇతరశాఖనవలంబించుట శాఖారంభమనఁబడు.

నిత్యోపాసనకుండము.

నిత్యహోమమునందు రెండెమేఖలములతో గూడినట్టియు అరత్నిపరిమాణము గలిగినట్టియు పండ్రెండంగుళముల యెత్తుగల కుండము నిర్మింపదగును.

జీర్ణోపవీత విసర్జనశ్లోకములు.

శ్లో॥ ఉపవీతంఛిన్నతంతు జీర్ణకంమలదూషితం। విసృజామిపరబ్రహ్మన్ వాచో దీర్ఘాయురస్తుమే॥ ౧॥ పవిత్రవస్త్రంయదిజీర్ణవస్త్రం వేదాంతవేద్యం పరబ్రహ్మసత్యః। జయుద్వ్యవగ్ర్యం ప్రతిముంచశుభ్రం జీర్ణోపవీతంవిసర్జస్తుతేజః॥

ఈరెండుశ్లోకములనుచ్చరించుచుజీర్ణమగు యజ్ఞోపవీతమును విసర్జింపనగు.

వివాహమధ్యను అమావాస్యా చతుర్దసులు సంభవించినచో.

నాల్గవదినమునకులోగా చతుర్దశిగాని అమావాస్యగాని వచ్చినచో నాదినమున శేష హోమము జేయక మరుసటిదినము తంత్రిమంతయు నెరవేర్పఁదగు ఆజ్యమును సంస్కరించి నొకమారువంతున గ్రహించి అనాజ్ఞాత హోమత్రియముజేసి చతుర్హోతచేతను భూర్భువాది మంత్రిములచేతను హోమముజేసినపిదప శేషహోమము నారంభిఁపనగు.

పత్నీపుత్రస్థానవిధి.

జాతకర్మ, నామకరణము, అన్నప్రాశనము, చౌలము, ఉపనయనము, వివాహము, సీమంతము, ఆధానము, పుంసవనము, ఈకర్మలయందు కర్త యెడమవైపునను పత్నియు పుత్రుఁడును కుడివైపునను యుండఁదగు కన్యాదానము, శ్రాద్ధము, యజ్ఞము, చంద్ర దర్శనము ఈకర్మలయందుగూడ వెనుకటివలెనే కూర్చుండదగు.

లాజహోమము.

దోసిలియొక్క ఎడమప్రక్కనుండి లాజహోమముజేయఁదగు అగ్రమునుండి హోమముజేసినచో వధువు విధవయగు కోణమునజేసిన మధ్యమపక్షము, కాన అగ్రమునుండియు కోణమునుండియు లాజలనుంచజనదు. లాజహోమకాలమున యముఁడును, మృత్యువును యుండెదరు కాన దంపతులయొక్క రక్షణార్థమై బ్రహ్మ వెలుపలనుండగా "సోమాయ" అను ఆజ్యాహుతికి పరమున బ్రిహ్మఘ్నులకు ప్రిదక్షిణముజేసి లాజహోమము జేయఁదగు.

గ్రంథివిసర్జన హోమలక్షణము.

శ్రౌతమునందు శుల్బమును రజ్జువును శ్రావణపూర్ణిమనాడుపవీతము ముడివిడదీసియే హోమముజేయవలయు, ముడితో జేయరాదు.

చౌలలక్షణము.

వసిష్ఠగోత్రిజులకు కుడివైపున భారద్వాజగోత్రజులకు అత్రికశ్యప గోత్రజులకు యెడమవైపునను చూడాకర్మ శుభప్రిదము, గాలవగోత్రిజులకు మధ్యభాగమున నుండ

నము జెప్పఁబడె. భృగువంశజులు, ఆంగీరసులు పంచశిఖలనుంచుకొనెదరు మిగిలి[illegible] కానీమములేదు. ఋషిసాంప్రదాయము ననుసరించి శిఖలనుంచుకొనఁదగు వివా[illegible] ఉపనయనము, స్నాతకము, పుంసవనము, సీమంతము, శతాభిషేకము వీటియం[illegible] బంధనము విధింపఁబడె కాన దంపతులకు యోక్త్రబంధనము చేయవలయు మౌంజీబంధనము వటువునకుమాత్రమే మునులచే జెప్పఁబడె.

ఆజ్యపాత్రస్థాపన క్రమము.

వివాహము, చౌలము, సీమంతము, వేదవ్రతములు, స్నాతకము, గోదానము, పునస్సంధానము, వాస్తుహోమము, ఆగ్రియణము, శాంతిహోమము, వృషోత్సర్జనము, మొదలగువానియందు అగ్నికి పరిస్తరణలకు మధ్య నాజ్యసంస్కారము చేయవలయు.

లాజహోమవిధి.

వ్రేళ్లనువిడదీసి లాజహోమముచేయజనదు కన్యకయొక్క కనుబొమల మధ్యయందు రుదంతియను రాక్షసియుండు ఆరాక్షసియొక్క వధార్థమై పశ్చిమమున దర్భనుంచదగు.

—♦ దశాంగధూపము. ♦—

—♦ అగ్నిచక్రశుద్ధి. ♦—

అను ఈ రెంటికిని తాత్పర్యము సర్వత్ర తెలిసినవిషయమే గనుక విస్తరించలేదు.

బృహస్పతిస్థాన నిర్ణయము.

శ్లో॥ బృహస్పతిస్సదాతిష్ఠే ద్దిశ్యోదీచ్యాంసమాహితః।
స్మార్తకర్మసు సర్వత్రనిశ్చితోక్తం కపర్దినా॥

యోక్త్రదర్భలు.

శ్లో॥ త్రింశద్దర్భైఃకృతంయోక్త్రం ద్వాత్రింశదంగుళాయుతం।
అష్టావింశతిదర్భైర్వా జ్ఞేయంయోక్త్రస్యలక్షణమ్॥

గ్రంథము సంపూర్ణము.